

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İSTATİSTİKLER İŞİĞİNDA BİLECİK(1923-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEDA NUR ÜSTÜN

TEZ DANIŐMANI

PROF. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2025

10743580

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İSTATİSTİKLER İŞİĞİNDA BİLECİK(1923-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEDA NUR ÜSTÜN

TEZ DANIŐMANI

PROF. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2025

10743580

BEYAN

“İSTATİSTİKLER IŞIĞINDA BİLECİK(1923-1945)” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/...	

Seda Nur ÜSTÜN

.../.../2025

İmza

ÖN SÖZ

Bir çalışmayı ortaya koymak; sadece bilgiyle, sadece emekle değil, aynı zamanda inançla, sabırla ve yürekle mümkündür. Elinizde tuttuğunuz bu tez, yalnızca akademik bir çabanın değil; içimde taşıdığım derin bir özlemin, inancın ve bağlılığın da bir ürünüdür.

Bu çalışma, akademik yolculuğumun belki de en anlamlı durağı oldu. Bilecik gibi, tarihin derinliklerinde saklı kalmış bir şehri rakamlarla, verilerle ve bilimsel bir bakış açısıyla anlamaya çalışırken; aslında kendi iç yolculuğuma da çıktım. Bu süreçte yalnızca araştırma yapmadım, aynı zamanda kendimi, dayanıklılığımı ve köklerimi de yeniden keşfettim.

Tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Taner BİLGİN'e ise özel bir teşekkür borçluyum. Sadece akademik bilgisiyle değil, aynı zamanda sabrı, anlayışı ve her daim güven veren desteğiyle bu süreci benim için mümkün kıldı. En kıymetlisi ise, bana inanmaktan bir an olsun vazgeçmemesiydi. Bazen yolumu kaybettim; ama o hep sabırla yanımda durdu, yönümü bulmam için ışık oldu. Bu inanç, kendi kendime bile inanmakta zorlandığım anlarda bile bana yol gösterdi. Bu tezin her satırında, onun rehberliğinin ve bana duyduğu güvenin izleri var.

Bu tez sadece bana ait değil. Öncelikle en derin teşekkürüm, annem Sibel ÜSTÜN'e ve kardeşim Emin ÜSTÜN'e... Ben bazen duraksasam da her yorulduğumda, her vazgeçmek üzere olduğumda ellerimden tutup “devam et” dediler. Bu inanç, karanlıkta pusula gibi yolumu aydınlattı.

Ve... babam Faik ÜSTÜN. Hayalini içime eken, bana gökyüzünden bakarken bile “devam et” dediğini hissettiğim; eksikliğiyle içimde hep bir boşluk bırakan ama varlığıyla her adımında bana eşlik eden babam... Bu tezi, onun hayalini gerçekleştirmek için yazdım. Her sayfada, her satırda onun yüreğinden bana düşen bir parça vardı. Bu satırlar varsa, onun içimde yaktığı ışık sayesinde var.

Ayrıca bu süreçte doğrudan ya da dolaylı olarak desteğini hissettiren herkese, meslektaşlarıma ve bana bir fincan kahveyle bile güç veren dostlarıma yürekten teşekkür ederim.

Hayat; sadece hedeflere ulaşmakla değil, o hedefe giderken yanımızda kimlerin olduğu ve bize nasıl dokunduklarıyla da anlam kazanır. Bu tez de işte o anlamın bir yansımasıdır.

SEDA NUR ÜSTÜN

2025

ÖZET

İSTATİSTİKLER İŞİĞİNDA BİLECİK(1923-1945)

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden miras kalan idarî, sosyal ve ekonomik yapıyı yeniden şekillendirme sürecine girmiştir. Bu dönüşüm sürecinde Anadolu şehirleri hem idarî yapılanma hem de toplumsal modernleşme bağlamında yeniden tanımlanmıştır. Osmanlı'nın kurulduğu coğrafya olan Bilecik, bu değişimin sembolik ve yapısal merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yol, yalnızca savaş meydanlarında değil, aynı zamanda halkın gündelik yaşamında, şehirlerin yeniden yapılanmasında ve toplumsal yapının dönüştürülmesinde de şekillenmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, devletin temel hedeflerinden biri modernleşmeyi Anadolu'nun her köşesine ulaştırmak olmuştur. Bu dönüşümün izleri, özellikle taşra vilayetlerinde daha belirgin hâle gelmiş; yeni devletin kurumsal ve toplumsal altyapısı bu bölgelerde inşa edilmiştir. Bu bağlamda Bilecik, hem Osmanlı'nın kuruluş coğrafyası olması hem de erken Cumhuriyet döneminde geçirdiği idari, demografik ve sosyal değişimlerle dikkat çeken bir yerleşim birimi olmuştur. 1920'li ve 1930'lu yıllarda yaşanan nüfus hareketleri, eğitim seferberliği, evlenme-boşanma istatistikleri ve üretim verileri, yalnızca bu ilin değil, aynı zamanda yeni Türkiye'nin sosyal yapısını anlamak açısından da önemlidir. Bu çalışmada, 1927–1945 yılları arasında Bilecik iline dair nüfus, eğitim, sağlık, aile yapısı ve üretim istatistikleri incelenerek, Cumhuriyet'in ilk çeyrek yüzyılında taşra toplumu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Yerel veriler üzerinden yapılan bu değerlendirme, merkezden çevreye yayılan politikaların nasıl karşılık bulduğunu göstermesi bakımından da anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Bilecik, Nüfus İstatistikleri, İstatistiki Tarih.

ABSTRACT

BİLECİK IN THE LIGHT OF STATISTICS(1923-1945)

Following the proclamation of the Republic, the Republic of Turkey embarked on a process of restructuring the administrative, social, and economic systems inherited from the Ottoman Empire. During this transformation, Anatolian cities were redefined in terms of both administrative organization and societal modernization. Bilecik, located in the founding geography of the Ottoman Empire, became one of the symbolic and structural centers of this change. The path to the establishment of the Republic was shaped not only on battlefields but also through the reconstruction of cities and the transformation of daily life. With the declaration of the Republic, one of the new state's primary objectives was to spread modernization to every corner of Anatolia. The signs of this transformation became more evident in rural provinces, where the new state's institutional and social foundations were laid. In this context, Bilecik stands out as a province that underwent significant administrative, demographic, and social changes during the early Republican period. The population movements, education campaigns, marriage and divorce statistics, and production data of the 1920s and 1930s are important not only for understanding this province but also for grasping the social structure of the newly established Turkish Republic. This study examines demographic, educational, health, family, and production statistics regarding Bilecik between 1927 and 1945, and evaluates the effects of the Republic's first quarter-century on rural society. This analysis of local data is also significant in showing how policies disseminated from the center were received and reflected in peripheral regions.

Keywords: Republican Era, Bilecik, Population Statistics, Statistical History.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLECİK'İN TARİHİ VE İDARİ YAPISI

1. Osmanlı Döneminde Bilecik'in İdari Gelişimi	2
2. Ertuğrul Sancağının Kuruluşu ve Önemi	2
3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilecik'in İdari Statüsü.....	3
4. Bilecik'in Coğrafi Konumu ve Bölgesel Özellikleri.....	3

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI VE EĞİTİM

1. Nüfus Hareketleri ve Demografik Yapı (1927–1945).....	8
1.1. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Sayımları	8
1.2. 1927, 1935, 1940 ve 1945 Yıllarına Ait Nüfus Verileri.....	9
2. Bilecik'te Eğitim Politikaları ve Okuryazarlık.....	17
2.1. Savaş Yıllarının Eğitime Etkisi	17
2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Yatırımları.....	18
2.3. Millet Mektepleri ve Okuryazarlık Oranları	18
2.4. Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	22

2.5. Okul Öncesi Eğitim ve Anaokulu Faaliyetleri.....	25
2.6. Bilecik'te Öğretmenlerin Durumu	27
2.7. Cumhuriyetin İlk Yılları 1927-1933 Yılında Bilecik Eğitim İstatistikleri	29
2.8. Cumhuriyet'in 20. Yılına Gelirken Bilecik'te Eğitim İstatistikleri	31
3. Toplumsal Yapı: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri	32
3.1. Medeni Kanun ve Aile Yapısında Dönüşüm	32
3.2. 1927–1945 Arasında Evlenme Oranları	32
3.3. İlçelere Göre Evlenme Verilerinin Analizi	33
3.4. Bilecik'te Boşanma İstatistikleri ve Sosyal Dönüşüm	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ, SAĞLIK VE ADALET

1. Ağır Ceza, Sulh Ceza ve Asliye Ceza Mahkemelerinde Yargılanma Verileri.....	38
2. Sağlık Hizmetleri: Bilecik Memleket Hastanesi	39
3. Ekonomik Faaliyetler: Tarım, Hayvancılık ve Üretim.....	40
3.1.Meyvecilik Faaliyetleri ve Ürün Dağılımı	41
3.2. Hububat Üretimi ve Ürün Dağılımı.....	48
3.3. Tütün Yetiştiriciliği ve Tarımsal Kapasite	54
4. Bilecik'te Hayvancılık Faaliyetleri (1909–1945).....	55
4.1. Ertuğrul Sancağında Hayvancılığın Durumu (1909–1914).....	55
4.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hayvan Varlığı ve Vergilendirme Politikası (1929–1930).....	56
4.3. 1931–1937 Döneminde Hayvan Sayıları ve Kır Ekonomisi	58
4.4. 1938–1945 Döneminde Hayvancılıkta Dönüşüm ve II. Dünya Savaşı Etkileri	59
4.5.Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığın Karşılaştırmalı Gelişimi	61
4.6. Tavukçuluk Faaliyetleri ve Yumurta Üretimi (1933–1943)	62
4.7. Arıcılıkta Gelişim ve Üretim Verileri (1933–1943)	63
4.8. İpekböcekçiliğinde Gelişim ve Üretim Verileri (1933–1943)	64

SONUÇ	67
KAYNAKÇA	69
EKLER	71

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri	10
Tablo 2.2. 1935 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri Köy Adeti	10
Tablo 2.3. 1935 Nüfus Sayımına Göre Doğum Yerleri.....	12
Tablo 2.4. Doğum Yerlerine Göre Kategori	12
Tablo 2.5. Yurt Dışında Doğanların Ülkelere Göre Dağılımı	13
Tablo 2.6. 1935 Nüfus Sayımına Göre Genel Meslek Dağılımı.....	14
Tablo 2.7. 1935 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri	15
Tablo 2.8. 1940 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri	15
Tablo 2.9 1945 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri	17
Tablo 2.10. 1935 ve 1945 Nüfusa Göre Okuma Yazma Oranları	21
Tablo 2.11 İlkokulların Dershane Sayısına Göre Dağılımı	23
Tablo 2.12 Sınıflarda Mevcut Talebe	25
Tablo 2.13. Öğrenci Velilerinin Meslekleri.....	26
Tablo 2.14. Mülhakatıyla Birlikte Ertuğrul Vilayeti 1925 Senesi Muallimler Kadrosu	28
Tablo 2.15. Bilecik Vilayet Ve Mülhakatının 1926 Senesi Muallim Kadrosu.....	29
Tablo 2.16. Yaş gruplarına göre	31
Tablo 3.1. Ton Bazında Meyve Oranları 1933	41
Tablo 3.2. Ton Bazında Meyve Oranları 1934	41
Tablo 3.3. Tahıl Üretimi Ton Bazında.....	48
Tablo 3.4. Bilecik İlinde 1934-1937 Arası Hububat Üretimi	52
Tablo 3.5. Tütün Üretimi (kg)	54
Tablo 3.6. Bilecik İli 1929-1930 Yılları Vergiye Tabi Hayvan Sayıları	56

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

Age. : Adı Geçen Eser

Agt. : Adı geçen Tez

BCA. : Cumhuriyet Arşivi

BOA. : Osmanlı Arşivi

Bkz. : Bakınız

HR. HMS. İŞO. : Hariciye Nezareti İstişare Odası

S. : Sayı

s.: Sayfa

T.C. :Türkiye Cumhuriyeti

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Bilecik iline baktığımızda coğrafi açıdan Karadeniz, Marmara ve İç Anadolu bölgesi ile sınırları bulunmaktadır. Tarihî ve kültürel zenginlikleriyle öne çıkan önemli bir ildir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tanıklık etmiş bu bölge, hem coğrafi konumu hem de ekonomik yapısıyla Türkiye'nin gelişim sürecinde özel bir yere sahiptir. Bilecik'in nüfusu, sosyal yapısı, tarım faaliyetleri gibi birçok alandaki gelişmeleri, ilin genel kalkınma düzeyini ve sosyoekonomik yapısını anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Bu çalışma, Bilecik'in tarihsel süreç içerisinde özellikle Cumhuriyet dönemi sonrası değişim ve gelişimini istatistikler ışığında ele almayı amaçlamaktadır. İl genelinde nüfus dinamikleri, ekonomik faaliyetler, eğitim ve sağlık alanındaki gelişmeler gibi temel göstergeler, resmi kayıtlar ve arşiv belgeleri üzerinden analiz edilmiştir. İstatistiksel veriler, Bilecik'in sosyoekonomik dönüşümünü somut verilerle ortaya koyarken, ilin Türkiye'nin genel yapısındaki yerine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Tezin temel amacı, Bilecik'in farklı dönemlerdeki sosyal, ekonomik ve demografik yapısını bilimsel verilerle inceleyerek, ilin gelişim seyri hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapmaktır. Bu bağlamda, kullanılan kaynaklar arasında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ve arşiv belgeleri yer almaktadır. Bu veriler aracılığıyla Bilecik'in nüfus artışı, eğitim durumu, ekonomik faaliyetleri ve sosyal yapısındaki değişim süreçleri sistematik olarak ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLECİK'İN TARİHİ VE İDARİ YAPISI

1. Osmanlı Döneminde Bilecik'in İdari Gelişimi

Osmanlı döneminde Bilecik'in idari yapısı zaman içinde değişiklikler geçirmiştir. Tanzimat reformlarının başlangıcında Anadolu Eyaleti'nin Sultanönü sancağına bağlı bir kaza iken, 1840 yılında Eskişehir'e bağlanmıştır. Ancak, Eskişehir'in kazalara uzaklığı nedeniyle 1841'de muhassıllık makamı Söğüt'e taşınmış ve burada sancak meclisi kurulmuştur. 1842 yılında kaymakamlık sisteminin uygulanmasıyla Eskişehir, Bilecik Kaymakamlığı'nın yönetimine dâhil edilmiştir. Bu yapı, kaymakamlık kaldırılana kadar devam etmiştir. 1847 yılında sancak merkezi olarak kısa bir süre Bilecik tercih edilmiş, ancak bu geçici bir düzenleme olmuştur. Daha köklü bir değişiklik ise 1885 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın kurulduğu yer olması ve Ertuğrul Gazi'nin burada metfun bulunması nedeniyle, Bilecik'i merkez alan ve Söğüt, İnegöl ve Yenişehir kazalarını içine alan Ertuğrul Sancağı oluşturulmuştur. Bu sancak, Hüdavendigar vilâyetinin bir parçası olarak yönetilmeye başlanmıştır. Böylece 30 Ağustos 1885 tarihinden itibaren Bilecik, Ertuğrul ismiyle anılan bir sancak olmuştur.¹

2. Ertuğrul Sancağının Kuruluşu ve Önemi

Ertuğrul Sancağının kuruluşu, Sultan II. Abdülhamid'in doğrudan talimatıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin temel coğrafyasına ve kurucularına duyduğu ilgi, onun yönetim anlayışının önemli bir parçasıydı. Bu dönemde Osmanlı hanedanının tarihî mirası etrafında şekillenen bir kültürel kimlik oluşturuldu. Bunun altında yatan sebep, devletin meşruiyetini pekiştirme ve köklü tarihine vurgu yaparak Osmanlı yönetiminin gücünü artırma isteğiydi.² Yani Bilecik o günkü koşullarda da sancak olma vasıflarını taşımamasına rağmen bizzat II. Abdülhamid'in inisiyatifi ile sancak konumuna getirilmişti.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti önemli ölçüde toprak kaybına uğramış ve bu süreç, mevcut idari yapının yeniden gözden geçirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'nın yönetiminde kalan bölgeler; 15 vilayet, 17 müstakil liva, 35 mülhak liva ve 392 kazadan oluşuyordu. Bu yeni koşullar, devletin yönetim birimlerinde önemli düzenlemeler yapılmasını gerektirmiştir.

1921 yılında, yeni devletin merkezileşme sürecine yönelik önemli adımlar atıldı ve

¹ Halim Demiryürek, Ertuğrul Sancağı (1900-1918), Bilecik Üniversitesi Yay. Bilecik, 2015, s.7.

² Taner Bilgin, Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Üni Yay. Bilecik, 2015, s.11-12.

idari yapılanma “il” esasına dayalı olarak yeniden şekillendirildi. Temmuz 1921'de yürürlüğe giren yeni düzenleme ile Osmanlı'nın önceki büyük bölge esasına dayalı yönetim modeli terk edilerek, daha küçük bölgeleri içeren 74 vilayetli sistem getirildi. Bu değişiklikle, vilayet kavramı korunmakla birlikte, önceki eyalet anlamını yitirdi ve sancak/liva büyüklüğündeki yerleşim birimlerine vilayet adı verildi. Böylece vilayetlerin sayısı artarken, idari sınırlar daha küçük ölçekli hale getirildi. Bu sürecin devamında, 22 Nisan 1922'de Bursa'dan Ertuğrul Mutasarrıfı Nafiz Bey, Dâhiliye Nezaretine sunduğu bir dilekçede, Ertuğrul merkez livasının geçici olarak İnegöl veya Yenişehir kazalarından birine taşınmasını talep etti. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve 1924 Anayasası'nın 89. maddesi doğrultusunda liva/sancak teşkilatı tamamen kaldırılarak günümüz idari sistemine geçildi. Bu süreçte Bilecik, yeni idari düzenlemeler çerçevesinde “il” statüsü kazandı. Ancak “Ertuğrul” ismi zamanla Bilecik ile özdeşleştiği için şehir, 1926'ya kadar hem “Bilecik” hem de “Ertuğrul” adıyla anıldı. Ancak çift isim nedeniyle yaşanan resmî işlemlerdeki karışıklıklar göz önüne alınarak, 29 Ağustos 1926 tarihli Dâhiliye Vekâlet'inin teklifine istinaden İcra Vekilleri Heyeti'nin 24 Ekim 1926 tarihli toplantısında, şehirler için tek bir resmî adın kullanılması yönünde karar alındı. Böylece Bilecik için artık sadece “Bilecik” adı kullanılmaya başlandı.

3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bilecik'in İdari Yapısı

Bilecik'in idarî yapılanması 1920-1925 yılları arasında Osmanlı'dan devralınan taksimat doğrultusunda şekillendi. Bilecik, İnegöl, Söğüt ve Yenişehir olmak üzere dört kaza ile Küplü, Pazarcık, Yarhisar, Osmaneli ve Gölpazarı nahiyelerinden oluşmaktaydı. 1926 yılında ise İnegöl ve Yenişehir kazaları Bursa Vilayetine bağlanırken, Bozüyük, Osmaneli ve Gölpazarı kazaları Bilecik Vilayetine katıldı ve ildeki kaza sayısı beşe yükseldi. Aynı dönemde Pazarcık, Küplü, Yarhisar, İnönü, Mihalgazi, Yenipazar ve İnhisar olmak üzere yedi nahiye mevcuttu.³

4. Bilecik'in Coğrafi Konumu ve Bölgesel Özellikleri

Ertuğrul Vilayeti; doğuda Eskişehir, batıda Hüdavendigâr, kuzeyde Kocaeli ve güneyde Kütahya vilayetleriyle sınır komşusudur.⁴ Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en küçük illerinden biri olan Bilecik, yaklaşık 4300 km²'lik alanıyla dikkat çeker. 1941 yılında düzenlenen Türk Coğrafya Kongresi'nde belirlenen dört ana coğrafi bölgenin (Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Ege) kesişim noktasında yer alması, Bilecik'e özel bir konum

³ Zeliha Koca., Erken Cumhuriyet Döneminde Bilecik , Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, 2022, s.5-6.

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.397

kazandırır. Marmara Bölgesi'nin diğer bölgelerle olan sınırı, Karadeniz kıyısında Sakarya Nehri ile Mielen Suyu arasında bir noktadan başlayarak güneye doğru ilerler. Bu sınır, Hendek Ovası'nın doğusundaki yükseltileri takip eder, Geyve Boğazı'nın doğusundan geçerek Sakarya Nehri'nin Karasu ile birleştiği noktaya ulaşır. Bu dar vadiden güneye doğru devam eden çizgi, Bozüyük'ün doğusuna kadar uzanır. Burada Karadeniz Bölgesi ile olan temas sona ererken İç Anadolu Bölgesi'ne geçiş yapılır. Ancak bu geçiş kısa sürer; sınır Dodurga'nın güneydoğusunda yön değiştirerek kuzeybatıya döner. Bu noktadan itibaren Yırca ve Domaniç dağ sıralarını aşarak Marmara ile Ege Bölgesi'nin İç batı Anadolu kesimi arasındaki ayrımı belirlemek üzere batıya doğru ilerler. Böylece Bilecik, dört farklı bölgenin birbirine yaklaştığı ve geçiş yaptığı stratejik bir coğrafyada konumlanmış olur.⁵

Merkez kazasının ticari yapısı, büyük ölçüde tarımsal üretim ve sanayiye dayalı ham maddelere bağlı olarak şekillenmiştir. Bölgede pamuk, yün, avdiris, sahtiyen, kösele ve ipek gibi ürünlerden; “Üsküdar çetmesi” adı verilen kadife yastık, kanepeler, koltuk ve sedir döşemeleri gibi çeşitli eşyalar üretilmektedir. Bunun yanında her türlü hububat, koza, afyon, haşhaş başı, kuru üzüm, susam, badem, zerdali, meyve ve sebze yetiştirilmektedir. Üretilen bu ürünlerin bir kısmı İstanbul'a, diğer kısmı ise Bursa ve Eskişehir'e gönderilmektedir. Bilecik, Vezerhan, Osmaneli ve Karaköy tren istasyonları ise bölgenin hem giriş hem de çıkış noktaları olarak önemli birer ulaşım merkezidir.⁶

Bilecik

Bilecik'in kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Ortaçağ döneminde varlığı bilinen Belekoma Kalesi, şehrin ilk yerleşim noktası olarak kabul edilir. Bu kale, Hamsu ve Dabağhane dereleri arasında yer alan sarp kayalıklar üzerine inşa edilmiştir ve konumu itibarıyla savunma amacı taşıdığı açıktır. M.S. 4. yüzyılda “Agrillum” adıyla anılan ve günümüz Bilecik'inin yaklaşık 3-4 kilometre güneybatısında kalıntılara rastlanan antik yerleşim alanı, eski Bilecik olma ihtimali taşır. Ancak, şehrin zamanla neden yer değiştirdiği konusu hâlâ netlik kazanmamış bir tarihsel sorudur. Belekoma Kalesi, 1299 yılında Osman Bey tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu tarihten sonra şehir, kale surlarının dışına taşarak genişlemeye başlamış ve Hamsu Vadisi boyunca gelişmiştir. 16. yüzyılın sonlarına doğru, 1572 yılında Bilecik, Sultanönü Sancağı'na bağlı bir nahiye merkezi

⁵ E. Murat Özgür, Bilecik Coğrafyası, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1990, s.1.

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.397

haline gelmiş ve 8 mahalleden oluşan bir yerleşim yapısına sahipti. Kurtuluş Savaşı yıllarında Bilecik, 1921’de üç kez Yunan işgaline uğramış; şehir büyük ölçüde tahrip olmuş ve ancak 6 Eylül 1922’de kesin olarak özgürlüğüne kavuşmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, 1924 yılında il merkezi statüsüne kavuşan Bilecik’in 1927 nüfusu 3.581 kişiydi. 1935 yılına gelindiğinde bu sayı 4.102’ye yükselmişti. Aynı dönemde nüfusun yaklaşık üçte biri ekonomik faaliyetlerde yer alıyor; bu faal kesimin %36’sı tarımda, %29.4’ü sanayide ve %35.6’sı hizmet sektöründe çalışıyordu.⁷

Bozüyük

Bozüyük’ün geçmişi, tarihî kaynaklarda “Lamunia” adıyla anılmasıyla dikkat çeker. Bu eski yerleşim hakkında bilgiler sınırlı olsa da, yapılan arkeolojik ve tarihsel araştırmalar bölgenin Frigler döneminde yerleşim gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu da Bozüyük’ün Anadolu’nun kadim medeniyetlerinden izler taşıdığını gösterir. Osmanlı döneminde Bozüyük, küçük bir köy olarak kayıtlara geçmiştir. Günümüzde şehir merkezinde yer alan tarihi hamam, imarethane ve Kasım Paşa Camii, bu dönemin mimari mirası olarak hâlâ ayakta durmaktadır. Bu yapılar, Bozüyük’ün Osmanlı dönemindeki sosyal ve dini hayatına ışık tutar. 19. yüzyılda Bozüyük, Söğüt kazasına bağlı bir nahiye merkezi olarak idari önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle halı, kilim ve seccade dokumacılığıyla öne çıkan Bozüyük, el sanatları açısından canlı bir üretim merkeziydi. Cumhuriyet’in ilanından sonra, 1924 yılında Bozüyük ilçe statüsüne kavuşarak daha geniş bir idari yapıya sahip olmuştur. Bu gelişme, bölgenin ekonomik ve sosyal olarak daha da büyümesine zemin hazırlamıştır.⁸

Söğüt

Söğüt’ün antik çağlarda bir yerleşim merkezi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Bizans dönemine ait bazı kaynaklarda, bölgede “Thebasion” ya da “Sevasion” adlarıyla anılan bir kasabanın var olduğuna dair rivayetler yer alır. Bu bilgiler, Söğüt’ün tarih öncesi dönemlerde de önem taşıyabileceğini düşündürmektedir. Söğüt’ün tarih sahnesindeki asıl rolü, 13. yüzyılda Ertuğrul Gazi’ye yurt olarak verilmesiyle başlar. Bu olay, sadece bölge için değil, dünya tarihi açısından da dönüm noktasıdır. Çünkü Ertuğrul Gazi’nin oğlu Osman Bey, burada Osmanlı Devleti’nin temellerini atmış ve Söğüt, devletin ilk başkenti olma unvanını kazanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Söğüt, Ertuğrul Sancağı’na bağlı bir

⁷ Özgür, a.g.t., s.97-99.

⁸ Özgür, a.g.t., s.93

kaza merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde şehirde iki medrese ve iki kütüphane bulunuyordu. Ayrıca pamuklu ve ipekli çarşaf üretimi yapan üç fabrika, bir eczane, telgrafhane, askerlik dairesi, çeşitli dükkânlar, kahvehaneler, fırınlar ve deri işleme atölyeleri (debbağ haneler) ile canlı bir ekonomik ve sosyal hayat sürmekteydi. 1921 yılında gerçekleşen II. İnönü Savaşı sırasında Söğüt, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş; bu süreçte şehir büyük zarar görmüştür. Ancak 4 Eylül 1922 tarihinde Türk ordusunun bölgeyi geri almasıyla Söğüt yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur. Ne yazık ki, bu kurtuluşun ardından şehir büyük ölçüde harap durumdaydı.⁹

Osmaneli

Osmaneli'nin ilk bilinen adı "Leuke" ya da "Leukai" olup, Yunanca'da "Beyaz Şehir" anlamına gelir. Antik çağda Bithynia bölgesine bağlı bir köy olarak varlık göstermiştir. İlçeye yakın konumda bulunan Trak mezarı, yerleşimin tarihinin M.Ö. dönemlere kadar uzandığını ortaya koyar. Her ne kadar İlkçağda bölgesel bir öneme sahip olmasa da, Ortaçağ ile birlikte Osmaneli'nin stratejik değeri artmıştır. Bu yükselişin temel nedeni, Osmaneli'nin Bizans döneminde İstanbul'dan Mezopotamya'ya ve Batı Anadolu'ya uzanan önemli ticaret ve geçiş yolları üzerinde yer almasıdır. Ayrıca Bursa ve Geyve yönlerinden gelen yolların birleşim noktasında bulunması, bölgeyi bir kavşak haline getirmiştir. 1575 yılına ait bir vakıf defterinde Osmaneli, o dönemdeki adıyla Lefke olarak geçmektedir. Belgelerde kasabanın beş mahalleden oluştuğu ve 281 haneye ev sahipliği yaptığı belirtilir. Aynı dönemde 12 dükkân, bir hamam ve düzenli kurulan bir pazarın varlığı dikkat çeker. Ayrıca 79 köprücü neferin görev yaptığı bilgisi, Osmaneli'nin Osmanlı döneminde de önemli bir geçiş noktası olduğunu kanıtlar niteliktedir. Cumhuriyet döneminde ise Osmaneli, 1926 yılında resmen ilçe statüsüne kavuşmuştur. Bir yıl sonra yapılan nüfus sayımında ilçede 2.263 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir. Bu rakam, bölgenin gelişim sürecinde istikrarlı bir yerleşim merkezi olduğunu gösterir.¹⁰

Gölpazarı

Gölpazarı, yaklaşık 32 km²'lik verimli bir ovanın ortasında yer alır ve bu geniş düzlükle özdeşleşerek adını ovadandır almıştır. İlçenin Üyük mevkiinde bulunan ören yeri, yerleşimin Roma dönemine, hatta daha eski çağlara kadar uzandığını düşündürülen arkeolojik

⁹ Özgür, a.g.t., s.101-104

¹⁰ Özgür, a.g.t., s.104-105

izler taşır. Bu köklü geçmiş, bölgenin tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığını gösterir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Gölpazarı, kuzeye düzenlenen akınlarda akıncılar için önemli bir konaklama noktasıydı. O dönemde yalnızca “Göl” adıyla anılan bu yerleşim, stratejik konumuyla dikkat çekiyordu. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Gölpazarı, 55 köyün bağlı olduğu bir nahiye merkezi haline gelmişti. XX. yüzyılın başlarında, 1909 yılı itibarıyla bu idarî görevini sürdüren kasaba, 293 haneden oluşuyordu ve iki mahalleye ayrılmıştı: Aşağı Mahalle ve Kaya olarak bilinen Yukarı Mahalle. Kasabanın ekonomik hayatı oldukça canlıydı. Taşhan'ın güneyinde yer alan sıra dükkânlarda manifaturacılar, semerciler, ayakkabıcılar, urgancılar, bakkallar ve fırınlar faaliyet gösteriyordu. Özellikle Cuma ve Salı günleri kurulan pazarlar, ticaretin canlanmasına vesile oluyordu. Bugünkü Belediye binasından Atatürk heykeline kadar uzanan cadde boyunca hanlar, kahvehaneler, helvacı ve kalaycı dükkânları sıralanmıştı. Çarşı Camii'nin batısında medreseler yer alırken, güneyinde postane, doğusunda ise belediye binası, nahiye müdürlüğü ve jandarma karakolu bulunuyordu. Eğitim alanında da gelişmiş bir yapıya sahip olan kasabada, biri Yukarı Mahalle'de (Kaya), diğeri Aşağı Mahalle'de olmak üzere iki ilkokul hizmet veriyordu; Aşağı Mahalle'deki okul kız öğrenciler için ayrılmıştı. Pazarlar ise kasabanın merkezî sokaklarında kuruluyor ve yerel halkın sosyal ve ekonomik yaşamına canlılık katıyordu.¹¹

Pazaryeri

Kendi adını taşıyan havzanın tam ortasında, eski Eskişehir–Bursa yolu üzerinde konumlanan Pazaryeri, tarih boyunca önemli bir yerleşim noktası olmuştur. XVI. yüzyılda “Ermeni Bazarı” adıyla bilinen bu kasaba, o dönemde Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu isim, bölgedeki ticaretin çok kültürlü yapısını ve canlılığını yansıtır. Cumhuriyet döneminde idari yapısı değişen Pazaryeri, 1924 yılında Bozüyük ilçesi sınırları içine dahil edilmiştir. Ancak 1954 yılında yeniden yapılanma süreciyle birlikte bağımsız bir ilçe statüsü kazanarak kendi idari merkezine kavuşmuştur. Bu süreçte halk arasında “Pazarcık” olarak da anılmıştır. 1935 yılına ait nüfus verilerine göre Pazaryeri'nde 4.847 kişi yaşamaktaydı. Bu rakam, dönemin Anadolu kasabaları arasında orta ölçekli bir yerleşim olduğunu gösterir. Hem coğrafi konumu hem de tarihî geçmişiyle Pazaryeri, bölgenin sosyal ve ekonomik gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir.¹²

¹¹ Özgür, a.g.t., s.108-110

¹² Özgür, a.g.t., s.110-111

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI VE EĞİTİM

1 Nüfus Hareketleri ve Demografik Yapı (1927–1945)

1.1 Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Sayımları

Osmanlı devletinde ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Bu tarih öncesinde kapsamlı bir sayım olmadığı için nüfus ile ilgili net rakamlara ulaşmak çok da mümkün değildir. 1831 yılında Bilecik merkez kazasında yapılan nüfus sayımında 5.480 Müslüman erkek 3.266 Hristiyan erkek olmak üzere toplam 8.755 kişi yaşamaktaydı. Bu ilk nüfus sayımı genel anlamda vergi toplamak ve askere gidecek nüfusu belirlemek için yapılmış ve kadınlar sayıma dahil edilmemiştir.¹³ Bu nedenle bu rakamı iki ile çarpıp yaklaşık kadın sayısını da dahil ettiğimizde kazanın toplam nüfusunun 17.510 dolaylarında olduğu söylenebilir.

1876 yılına gelindiğinde Bilecik merkezinde 4.118 hanede 9.680 erkek yaşamaktaydı. Bunun 5.061'i Müslüman erkek iken 4619'u gayrimüslim erkek idi. Bu nüfusa kadınları dahil edip iki ile çarptığımızda toplam kaza nüfusu 19.360 civarındadır.¹⁴

1907 yılına gelindiğinde ise Bilecik merkez kazasında toplam nüfus 75.899 olmuştur.¹⁵ Bu rakam 1914 yılına gelindiğinde yaklaşık 2000 kişi artarak 77.873'e çıkmıştır. 1915 yılına gelindiğinde ise Bilecik merkez kazasının toplam nüfusu 78.272 olmuştur. Bu nüfusun 60.218'i Müslüman iken 18.054'ü gayrimüslimdi.¹⁶

Milli Mücadele yılları olarak ifade edilen 1918-1922 yılları arasında ülke işgal altında olduğu için herhangi bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Bunun yanında şehirlerin itilaf kuvvetleri tarafından işgali ve uygulanan mezalimler nüfus göçüne neden olmuştur. Bu süreçte Anadolu şehirleri arasında en fazla tahribata uğrayan ve savaş alanı haline gelen şehirlerden birisi de Bilecik'tir. Özellikle 10-24 Temmuz 1921 tarihinde gerçekleşen Eskişehir Kütahya savaşları sonrası Bilecik ve çevresi Yunan işgaline maruz kalmış ve yaklaşık 13 yıl işgal altında kalmıştır. Bu süreçte Bilecik halkı şehri terk etmek durumunda kalmıştır. Bu nedenlerden ötürü şehrin 1918-1922 yılları arasındaki nüfusu hakkında net bir bilgimiz yoktur. Cumhuriyetin ilanı sonrası birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Bilecik'te de

¹³ Demiryürek, a.g.e. s.107.

¹⁴ Demiryürek, a.g.e. s.108.

¹⁵ Hüdavendigar Vilayet Salnamesi, (H.1324), s.606-607.

¹⁶ Demiryürek, a.g.e. s.116.

imar faaliyetleri başlamış ve şehir yeniden inşa edilmiştir. Ancak bu tarihte de ülkede genel bir nüfus sayımı yapılmadığı için şehrin nüfusuna dair elimizde sağlıklı bilgiler mevcut değildir.

Cumhuriyetin ilanı sonrası Bilecik ile ilgili ilk nüfus kayıtlarına 1925-1926 yılındaki Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerinde rastlamaktayız. Bu eserde Ertuğrul Vilayetinin kazalarına dair bilgiler yer alırken, Bilecik merkez kazasına bağlı nahiyelerin yalnızca isimleri belirtilmiş, ancak bu nahiyelere bağlı köylere dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu dönemde, Bilecik Vilayetinin toplam nüfusu kazalarıyla birlikte 200.267 kişiden oluşuyordu. Bu nüfusun 96.554'ü erkek, 103.713'ü ise kadındı.¹⁷

1.2 1927, 1935, 1940 ve 1945 Yıllarına Ait Nüfus Verileri

Cumhuriyetin ilk nüfus sayımı ise 1927 yılında gerçekleşmiştir. 1927 Umûmî Nüfus Tahrîri, Türkiye'nin en uzak yerleşim birimlerine kadar kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmiş ve ülkenin toplam nüfusu 13.648.270 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu sayımda, erkek nüfus 6.563.879 kişi, kadın nüfus ise 7.084.391 kişi olarak kaydedilmiştir.¹⁸

Bu nüfus sayımında Bilecik'in toplam nüfusu 113.660 olarak kaydedilmiştir.¹⁹ Bu nüfus sayımına göre erkek nüfus toplam 53.498 iken kadın nüfus 60.162'dir.²⁰

¹⁷ T.C. Devlet Salnamesi (1925-1926), s.396.

¹⁸ İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f. I, s. II-XVII.

¹⁹ İUM; a.g.e., s. IV.

²⁰ İUM; a.g.e. s. II-XVII.

Tablo 2. 1. 1927 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri

Kazalar	Kategori	Nüfus
Bilecik	Kadın	11.256
	Erkek	10.195
Söğüt	Kadın	19.820
	Erkek	17.091
Bozüyük	Kadın	15.803
	Erkek	14.968
Osmaneli	Kadın	4.791
	Erkek	4.254
Gölpazarı	Kadın	8.492
	Erkek	6.990
İl Toplamı	Kadın	60.162
	Erkek	53.498

Tablodan da anlaşılacağı üzere en fazla nüfusa sahip olan ilçe 36.911 nüfus ile Söğüt olurken 9045 nüfus ile Osmaneli olmuştur. Bunun yanında cumhuriyetin ilk nüfus sayımı olan 1927'deki sayımda toplam kadın nüfusunun erkek nüfusundan yaklaşık 7.000 kadar fazla olduğu göze çarpmaktadır. Hiç şüphesiz bundaki en önemli etken savaşlar dolayısıyla erkek nüfusun önemli miktarda hayatını kaybetmesiyle alakalıdır.

Cumhuriyet döneminin ikinci nüfus sayımı ise 8 yıl aradan sonra 20 Ekim 1935 yılında yapılabildiği.²¹ 1935 sayımında vilayetler, buldukları coğrafi bölgelere göre sınıflandırılmış; bu kapsamda Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alan Bilecik ilinin nüfusu 125.417 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun 61.105'ini erkekler, 64.312'sini ise kadınlar oluşturmaktadır.²² 1927 Umumi Nüfus sayımı sonuçları, İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından Başbakanlığa sunulurken iller, önem sırasına göre listelenmiştir. Bu sıralamada Bilecik, nüfus bakımından en az nüfusa sahip illerden biri olarak belirlenmiş ve Ağrı ile Burdur'un ardından sondan üçüncü sırada yer almıştır.²³

²¹ 1935 yılından itibaren nüfus sayımı ülkede her 5 yılda bir yapılacaktır.

²² Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği 1927-40, Ankara, 1941, s.7; 6 BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/7.

²³ BCA. F:30-10-0-0, K:26, G:148/1; Koca, a.g.t. s.143.

Tablo 2.2. 1935 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri Köy Adeti²⁴

Bilecik Merkez	Köy Adeti
Merkez Nahiyesi	25
Küplü	10
Yarhisar	24
Bozüyük	Köy Adeti
Merkez Nahiyesi	27
Dodurca	19
İnönü	12
Pazarcık	23
Gölbaşı	Köy Adeti
Merkez Nahiyesi	39
Yenipazar	22
Osmaneli	Köy Adeti
Merkez Nahiyesi	33
Söğüt	Köy Adeti
Merkez Nahiyesi	31
İnhisar	12
Mihalgazi	8

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı Bilecik Vilayeti, 20 İlkteşrin: 1935, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1936, s.6.

1935 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönem demografik yapısını anlamak açısından son derece kıymetli bir kaynaktır. Bilecik Vilayeti özelinde yapılan bu değerlendirme, nüfusun doğum yerlerine göre dağılımını inceleyerek hem iç göç dinamiklerini hem de dış göç etkilerini ortaya koymaktadır.

Tablo 2.3. 1935 Nüfus Sayımına Göre Doğum Yerleri

Doğum Yeri	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye'de doğanlar	1.662	1.460	3.122
Yurt dışında doğanlar	485	495	980
Genel Toplam	2.147	1.955	4.102

- Türkiye'de doğanların oranı: %76.1
- Yurt dışında doğanların oranı: %23.9

Bu oran, Bilecik'in göç alan bir şehir olduğunu ve özellikle dış göçle gelen nüfusun önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Tablo 2.4. Doğum Yerlerine Göre Kategori

Alt Kategori	Toplam Kişi Sayısı
Aynı kazada doğanlar	1.969
Aynı vilayetin başka kazasında doğanlar	348
Başka vilayette doğanlar	805

Bu tablo, Bilecik merkez kazasının yerel doğumlu nüfus açısından baskın olduğunu, ancak vilayet içi ve vilayet dışı göçlerin de kayda değer olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.5. Yurt Dışında Doğanların Ükelere Göre Dağılımı

Ülke	Toplam Kişi Sayısı
Yunanistan	212
Romanya	55
Hicaz	5
Arnavutluk	1
Bulgaristan	160
Rusya	8
İran	1
İtalya	1
Suriye	11
Irak	1
Fransa	1
İspanya	1
Yugoslavya	515
Meçhul	1

Bu veriler, Bilecik'in 1935 yılında hem iç hem de dış göçle şekillenmiş bir nüfus yapısına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Balkanlar'dan gelen göçmenlerin yoğunluğu, Türkiye'nin ulus-devlet inşası sürecinde yaşanan demografik dönüşümün yerel düzeydeki yansımalarını göstermektedir. Bilecik Vilayeti'nin 1935 yılı nüfus yapısı, göçün demografik etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu dağılım, hem yerel doğumlu nüfusun ağırlığını hem de dış göçle gelen toplulukların varlığını dengeli bir biçimde yansıtmaktadır.²⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan kapsamlı nüfus sayımları, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını anlamak açısından önemlidir. Bilecik Vilâyeti özelinde 1935 verileri, bölgedeki üretim ilişkilerini, toplumsal işbölümünü ve cinsiyet temelli meslek dağılımını gözler önüne sermektedir.

²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı Bilecik Vilayeti, 20 İlkteşrin: 1935, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1936, s.21.

Tablo 2.6. 1935 Nüfus Sayımına Göre Genel Meslek Dağılımı

Meslek Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)
Toprak mahsulleri üretimi	335	135	470	11.5
Sanayi ve küçük sanatlar	354	29	383	9.2
Ticaret	87	3	90	2.2
Nakliye ve haberleşme	89	0	89	2.2
Kamu hizmetleri ve serbest meslekler	214	27	241	5.9
Ev ekonomisi ve kişisel hizmetler	14	15	29	0.7
Mesleksiz veya mesleği bilinmeyen	1.054	1.746	2.800	68.3
Genel Toplam	2.147	1.955	4.102	100.0

1935 Bilecik meslek verileri, tarımın hâlâ temel geçim kaynağı olduğunu, sanayileşmenin ise sınırlı düzeyde geliştiğini ortaya koymaktadır. Kadınların iş gücüne katılımı oldukça düşük olup, bu durum hem eğitim hem de toplumsal normlarla ilişkilidir. Mesleği bilinmeyenlerin yüksek oranı ise kayıt sistemlerinin eksikliğini ve geçimlik işlerin yaygınlığını düşündürmektedir.

Bilecik Vilâyetinin meslek yapısı, Cumhuriyet'in erken döneminde kırsal ağırlıklı ve geleneksel üretim biçimlerine dayalı bir ekonomiyle şekillenmiştir. Bu tablo, ilerleyen yıllarda yapılacak kalkınma politikaları ve kadın istihdamını artırmaya yönelik stratejiler için tarihî bir referans niteliğindedir.²⁶

²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı Bilecik Vilayeti, 20 İlkteşrin: 1935, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1936, s.22.

Tablo 2.7. 1935 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri

Kazalar	Kategori	Merkez	Köyler
Bilecik	Kadın	1.932	9.660
	Erkek	2.060	10.160
Söğüt	Kadın	1.251	13.482
	Erkek	1.263	12.009
Osmaneli	Kadın	1.139	3.611
	Erkek	1.002	3.450
Gölpazarı	Kadın	878	8.025
	Erkek	720	7.233
Bozüyük	Kadın	3.915	20.419
	Erkek	3.974	19.234

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1935 nüfus sayımında Bilecik toplam nüfusu 1927 sayımına göre 11.747 kişi artmıştır. Yaklaşık olarak %10'luk bir artış gerçekleşmiştir. Bunun yanında Bilecik'te erkek nüfusun artış oranı kadın nüfusuna oranla iki katına çıkması, Türkiye genelindeki erkek nüfus artış oranının üzerinde bir seyir izlediğini göstermektedir. Bu hızlı artışın sebepleri arasında savaşların erkek nüfus üzerindeki olumsuz etkilerinin azalması ve bölgede sanayiye dayalı istihdam olanaklarının artması dolayısıyla bölgeye gerçekleşen erkek göçü olması gösterilebilir. Bu süreçte en fazla erkek nüfusuna sahip olan ilçe, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk sanayi tesislerinden biri olan Bozüyük Kereste Fabrikası'nın bulunduğu Bozüyük olmuştur. İlçede toplamda 23.208 erkek yaşamaktaydı ve bu sayı, vilayet merkezi olan Bilecik ile nüfus bakımından büyük diğer ilçelerden biri olan Söğüt'ü neredeyse ikiye katlamıştı.²⁷

Bunun yanında tabloya bakıldığında bütün Anadolu coğrafyasında olduğu gibi kent nüfusu ile köy nüfusu arasında önemli bir fark Bilecik'te de gözükmemektedir. Nitekim Bilecik'in en fazla nüfusuna sahip Bozüyük ilçesinde merkez nüfus 7789 iken köy nüfusu 39653'tür. Cumhuriyet öncesinde ipek ve kadife dokuma sanayisinin önemli merkezlerinden biri olan Bilecik, işgal yıllarında büyük yıkımlara uğramış, birçok fabrika ve iş yeri tahrip edilmiştir. Bu durum, bölgedeki ekonomik yapıyı derinden etkilemiş ve sanayi faaliyetlerinin

²⁷ BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/24.

azalmasına neden olmuştur. Bu süreçte, ülke genelinde olduğu gibi Bilecik’te de tarıma dayalı geçim kaynakları ön plana çıkmış, kırsal nüfusun yoğunluğu dikkat çekici hale gelmiştir. Sanayi altyapısının zarar görmesiyle birlikte, halkın büyük bir kısmı tarıma yönelmiş ve köylerde yaşayan nüfusun oranı artmıştır.²⁸

Cumhuriyetin üçüncü nüfus sayımı 20 Ekim 1940 tarihinde yapılmıştır. Bu nüfus sayımında Bilecik’in toplam nüfusu 60.020’si erkek 67.957’si ise kadın olmak üzere 127.977’dir.²⁹ İl içerisinde en fazla sahip olan yer 47.754 kişiyle Bozüyük olmuştur.

Tablo 2.8. 1940 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri³⁰

Kazalar	Kategori	Merkez	Köyler
Bilecik	Kadın	2.133	10.357
	Erkek	2.618	9.155
Bozüyük	Kadın	3.607	21.822
	Erkek	3.330	18.995
Osmaneli	Kadın	1.165	3.802
	Erkek	1.049	3.527
Gölpazarı	Kadın	912	8.623
	Erkek	736	7.212
Söğüt	Kadın	1.290	14.246
	Erkek	1.038	12.310

1940 yılındaki nüfus sayımında da Bilecik ve çevresindeki kent nüfusunun köy nüfusuna oranla çok düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Nitekim nüfusun 110.049’u köylerde yaşarken buna mukabil nüfusun sadece 17.928’i şehirde yaşamaktaydı. Görüldüğü üzere nüfusun %85.99’u hala köylerde hayatını idame ettirmekteydi.³¹

Cumhuriyetin dördüncü nüfus sayımı 22 Ekim 1945 tarihinde yapılmıştır. Bu nüfus sayımında Bilecik toplam nüfus sayımı 136.053’tür. Bu nüfusun 65.602’si erkek iken 70.451 kadındır. Bu nüfusun 116.730’u köyde yaşarken şehirde yaşayan toplam nüfus ise sadece 19.315’tir.³²

²⁸ BOA. HR. HMŞ. İŞO, K:242, G:6/24.

²⁹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Genel Nüfus Sayımı 20 ilkteşrin 1940, s.9.

³⁰ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, a.g.e., s.11.

³¹ 1940 yılında yapılan nüfus sayımında Bilecik nahiyeleri, köyleri ile ilgili ayrıntılı nüfus bilgileri verilmiştir bkz Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Genel Nüfus Sayımı 20 ilkteşrin 1940, s.91-96.

³² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1945 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1950, s.10.

Tablo 2.9. 1945 Nüfus Sayımına Göre Bilecik ve İlçeleri³³

Kazalar	Kategori	Merkez	Köyler
Bilecik	Kadın	2.209	10.830
	Erkek	2.452	10.126
Bozüyük	Kadın	3.914	22.904
	Erkek	3.668	21.311
Gölpazarı	Kadın	1.055	8.839
	Erkek	951	8.041
Osmaneli	Kadın	1.195	3.834
	Erkek	1.241	3.612
Söğüt	Kadın	1.352	14.319
	Erkek	1.278	12.922

Bilecik ilinde en fazla nüfusa sahip ilçe 51.797 nüfus ile Bozüyük olurken en düşük nüfus ise 9.882 ile Osmaneli olmuştur.

2. Bilecik'te Eğitim Politikaları ve Okuryazarlık

2.1.Savaş Yıllarının Eğitime Etkisi

I. Dünya Harbinin getirdiği zorluklar eğitim-öğretim faaliyetlerini ciddi biçimde sekteye uğratmış, ardından gelen işgal yıllarında ise okullar büyük zarar görmüştü. Özellikle Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesi sırasında kaza ve şehir merkezlerinde büyük ölçüde tahribat meydana gelmiş, pek çok bina ateşe verilmişti.³⁴ Bu yangınlarda Bilecik başta olmak üzere pek çok yerleşim birimindeki okullar ciddi hasar almıştı. Bazı okullar tamamen yok olurken, bazıları ise yalnızca dış duvarları sağlam kalacak şekilde tahrip olmuş; iç donanımları, yazılı materyalleri ve resmî evrakları tamamen yok olmuştu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu genelinde olduğu gibi Bilecik'te de imar faaliyetleri devam ederken, eğitim sisteminin yeniden işler hale getirilmesi öncelikli konular arasında yer aldı. Osmanlı'nın son döneminde Bilecik'te rüştiye ve idadi seviyesinde eğitim veren okullar bulunmasına ve öğrenci sayısı azımsanamayacak düzeyde olmasına rağmen, erken Cumhuriyetin ilk yıllarında modern bir lise henüz mevcut değildi. Bu durum, uzun süren savaşların eğitilmiş insan sayısını azaltmasının yanı sıra, ülkenin yaşadığı sosyoekonomik çöküşle yakından bağlantılıydı. Ekonomik sıkıntılar, altyapı eksiklikleri ve mali zorluklar ülke genelinde büyük bir sorun teşkil ederken, özellikle işgal sırasında daha fazla zarar gören Bilecik'in kalkınması uzun bir sürece yayıldı. Bu dönemde eğitim faaliyetlerinin büyük

³³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.15.

³⁴ Taner Bilgin, Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Üniversitesi Yay. Bilecik, 2015, s.296-325.

ölçüde ilköğretim seviyesinde sürdürüldüğü ve ilçe ile köylerde okul sayısının artırılmasına yönelik ciddi çabalar harcandığı görülmektedir. Bilecik'in idari organları, eğitim çağındaki öğrencilerin beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını, yeni okul binalarının inşasını ve eğitim sisteminin güçlendirilmesini öncelikli hedefler arasına almıştır.³⁵

2.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim Yatırımları

Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde Türkiye'de okuryazarlık oranı son derece düşüktü. Halkın %90'ından fazlası, özellikle kadın nüfusun %99'u okuma yazma bilmiyordu. İstanbul gibi büyük merkezler dışında, il düzeyinde bile orta ve meslekî eğitim kurumlarının yaygın olmadığı bir eğitim sistemi devralınmıştı. Bu dönemde eğitim-öğretim yapısı, çağın gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde değildi. Cumhuriyet yönetimi, modernleşme sürecinin en önemli ayaklarından biri olarak eğitimi ele alarak, yeni okullar açma ve okuryazarlık oranını artırma yönünde kapsamlı reformlara girişti.³⁶

Mustafa Kemal'in öncülüğünde eğitim seferberliği başlatılarak Millet Mektepleri, Halk Evleri ve Okuma Odaları açıldı. Yeni harfleri öğrenmek isteyen halk büyük bir özveriyle okuryazar olmaya çalışırken, mevcut eğitim teşkilatları bu talebi karşılamakta yetersiz kaldı. Bu nedenle 8 Kasım 1928'de Maarif Vekili Mustafa Necati Bey tarafından hazırlanan Millet Mektepleri Talimatnamesi yürürlüğe girdi.³⁷ Talimatnameye göre Millet Mektepleri, okuma yazma bilmeyenlere dört ay, Arap harfleriyle okuma yazma bilen ancak yeni harfleri bilmeyenlere iki ay süren eğitim vermek üzere iki kısma ayrıldı. Kadın ve erkek tüm vatandaşların katılımına açık olan bu eğitim hareketinde Gazi Mustafa Kemal, teşkilatın genel başkanı ve başöğretmeni olarak yer aldı.³⁸

2.3. Millet Mektepleri ve Okuryazarlık Oranları

Ülke genelinde okur-yazar oranlarını arttırmak için yapılan çalışmaların Bilecik'e yansımaları Millet Mektepleri başlığı altında inceleyecek olursak, Bilecik'te 1928-1929 yılında hiç okuma yazma bilmeyenleri okuryazar hale getirmeye yönelik açılan Millet Mektepleri derslik adedi 331, okuma yazma öğrenmiş olanlara hayat ve vatandaşlık sıfatlarının ve ana bilgileri öğretmek için açılan derslik adedi ise 40'tı. Buna karşın

³⁵ Koca, a.g.t. s.71.

³⁶ Selfet Duran-Derya Fırat, "Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Eğitim Alanının Yapısı Ve Dinamiklerine Eleştirel Bir Yaklaşım" *Vira Verita Dergisi*, Sayı:20, Yıl:20224, ss.38-77; Koca, a.g.t. s.72; Ayrıca bkz. Ahmet Münir Acuner, Türkiye Cumhuriyetinde Okur-Yazarlık, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, C:V, Sayı:2, 1990, ss. 161-167.

³⁷ T.C. Resmî Gazete, Sayı:1048, 24 Kasım 1928, s.6101.

³⁸ Koca, a.g.t. s.78.

Bilecik'teki toplam muallim sayısı 241'di.³⁹

1928-1929 yılı içerisinde Bilecik ve çevresinde sadece okuma yazma öğrenmek için açılan dersliklere gidenlerin sayısı 28.328 iken diğer derslikte devam eden öğrenci sayısı 2.567'idi.⁴⁰ Görüldüğü üzere Bilecik ve çevresindeki insanların sadece % 9'u okur-yazardı.

1929-1930 yılına gelindiğinde ise bütün ülke genelinde olduğu gibi Bilecik ve çevresinde de Millet Mektepleri için derslik ve muallim sayısı azalmıştır. Nitekim bu tarihte Bilecik'te Millet Mektepleri derslik sayısı ve muallim sayısı 120'ye kadar düşmüştür.⁴¹ Benzer şekilde okur-yazar olmak için dersliklere giden öğrenci sayısı da 1929-1930' yılında 13.774'e kadar düşmüştür. Diğer derslikte devam eden öğrenci sayısı da 697'ye kadar gerilemiştir.⁴²

1930-1931 yılında ise daha önceki sene 120 olan derslik sayısı 260'a çıkarken muallim sayısı 260'a kadar çıkmıştır. Bu dersliklerde okuma-yazma öğrenmeye giden kişi sayısı ise 9.171'e düşmüştür. Bu sayılar düşerken diğer dersliklere devam eden öğrenci sayısı 851'e çıkmıştır.⁴³ 1932-1933 yılları arasında Bilecik ve çevresinde açılan Millet Mektepleri Derslik sayısı 80'e kadar düşmüştür. Bu sayı 1935 yılına gelindiğinde 51'e kadar gerilemiştir. Muallim sayısı da 50'ye kadar düşmüştür. Aynı yıl içerisinde okuma yazma öğrenmek için millet mektebine giden sayı 1298'e kadar gerilemiştir.⁴⁴ Elbette ki bu sayının yıllar ilerledikçe düşmesindeki en önemli sebep zamanla okur-yazar oranının artmasıdır. Bunun yanında burada verilen rakamlar sadece millet mekteplerine giden kişileri göstermektedir. Yani bu rakamlar memlekette Türk harfleri ile okuyup yazma bilenlerin miktarı olarak telâkki edilmemelidir.

Bilecik'teki erkek nüfus baz alındığında okuma yazma bilenler bakımından Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Zira 1927 yılında gerçekleştirilen cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımında, Bilecik'in toplam nüfusu 113.660 olarak kaydedilmiştir. Bilecik ve ilçelerindeki erkek nüfus sayısı ise 53.498'dir.⁴⁵ Bu sayının 12.509'u okuma yazmayı bilirken 40.989'u ise okuma yazma bilmemekteydi. Bu rakamlara göre Bilecik'teki erkek nüfusun

³⁹ Başvekâlet İUM. Maarif 1928-1934 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, Devlet Matbaası İstanbul, 1934, s. 12.

⁴⁰ Başvekâlet İUM. Maarif 1928-1933 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, Devlet Matbaası, Yayın No: 28, İstanbul, 1934, s. 8

⁴¹ Başvekâlet İUM. Maarif 1928-1934 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, a.g.e., s. 12.

⁴² Başvekâlet İUM. Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, Hüsnüabat Matbaası İstanbul, 1935, s. 16.

⁴³ Başvekâlet İUM. Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği a.g.e., s. 16.

⁴⁴ Başvekâlet İUM. a.g.e., 1935, s. 16

⁴⁵ İUM; a.g.e. s.IV.

%23.38'i okuma yazma bilmektedir. Türkiye geneline bakacak olursak bu oran erkekler için sadece %12.97'idir.

Buna karşın 1927 nüfus sayımında Bilecik'te kadın nüfusu 60,162 idi. Bu nüfusun yalnızca 1.383'ü okuma yazma bilmekteydi.⁴⁶ Buna göre Bilecik'teki kadın Nüfusun %2.35'i okuma yazmayı bilmekteydi. Bu rakamlar ise %3.66 olan Türkiye ortalamasının altındaydı.

Cumhuriyet dönemindeki ikinci nüfus sayımı 1935 yılında yapılmıştır. Bu nüfus sayımında Bilecik'in toplam nüfusu 125.421'e kadar çıkmıştır. Bunun 60.130'u erkek iken, 65.291'i kadındır.⁴⁷

Erkek nüfus içerisinde 17.195 kişi okuma yazmayı bilirken 42.935'i okuma yazma bilmemektedir.⁴⁸ 1927 yılındaki rakamlara bakacak olursak erkek nüfusun arttığı ve buna mukabil okuryazar erkek sayısının da benzer oranda arttığı görülmektedir. 1935 yılındaki nüfus sayımında Bilecik'teki kadın nüfusu da 65.291'e çıkmıştır. Bilecik'teki kadın nüfusunun 7.063'ü okuma yazma bilirken 58.228'i hala okuma yazma bilmemekteydi.⁴⁹ Buna rağmen Türkiye'de ki birçok ilde olduğu gibi Bilecik'te de kadın okuryazar oranında önemli bir artış gerçekleşmiştir. Zira 1927'de %2.35 olan okuryazar oranı 1935 yılına gelindiğinde %10.81'e kadar çıkmıştır.

1945 genel nüfus sayımına baktığımızda nüfus olarak Bilecik nüfusu 136.053 olarak kaydedilmiştir.⁵⁰ 1935 ve 1945 genel nüfus sayımlarına göre Bilecik'te 7 yaş üzeri okuryazar oranını değerlendirildiğinde okuma yazma oranının arttığını görüyoruz.

⁴⁶ İUM; a.g.e. s.XXXVI

⁴⁷ Başvekâlet İUM. İstatistik Yıllığı, 1936-37, Cilt:9 Devlet Basımevi Ankara, ?, s.47.

⁴⁸ Buna göre Bilecik'te erkek nüfusun %28.6'sı okur yazarken %71.4'ü okuma yazma bilmemekteydi. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi s.47.

⁴⁹ Bu nüfus içerisinde okuma yazma bilen kadınların oranı sadece 10.8'di. buna karşın %89.2'si okuma yazma bilmemekteydi. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi s.47.

⁵⁰ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1941-1946, Cilt: 16, 1948, s.90.

Tablo 2.10. 1935 ve 1945 Nüfusa Göre Okuma Yazma Oranları⁵¹

İL	GENEL NÜFUS SAYIM YILLARI	7 YAŞ YUKARI NÜFUS			BU NÜFUSTA OKUR YAZAR SAYISI			OKUR YAZAR ORANI %		
		ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
BİLECİK	1935	46.693	52.681	99.374	17.192	7.054	24.246	36.8	13.4	24.4
	1945	53.778	58.962	112.740	29.909	15.345	45.254	55.6	26.0	40.1

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla yürütülen politikalar, özellikle 1930'lu ve 1940'lı yıllarda etkisini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda Bilecik iline ait 1935 ve 1945 yıllarına ilişkin okuryazarlık verileri, hem ilin kendi gelişimini hem de Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında dikkat çekici bir tablo sunmaktadır.

1935 yılında Bilecik'te 7 yaş ve üzeri nüfus 99.374 kişi olup, bu nüfusun 24.246'sı okuryazardır. Bu da ilin toplam okuryazarlık oranını %24,4 olarak göstermektedir. Aynı yıl Türkiye genelinde okuryazarlık oranı %20,4 olarak tespit edilmiştir.⁵² Bu durum, Bilecik'in erken Cumhuriyet döneminde Türkiye ortalamasının üzerinde bir okuryazarlık seviyesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyete göre incelendiğinde, 1935 yılında Bilecik'te erkeklerin %36,8'i, kadınların ise yalnızca %13,4'ü okuryazardır. Bu oranlar Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, yine Bilecik'in daha yüksek bir performans sergilediği görülmektedir. Türkiye'de aynı dönemde erkeklerde okuryazarlık oranı yaklaşık %31 kadınlarda ise %10.5 civarındadır. 1945 yılına gelindiğinde Bilecik'te 7 yaş ve üzeri nüfus 112.740'a yükselmiş, okuryazar sayısı ise 45.254'e ulaşmıştır. Toplam okuryazarlık oranı %40,1'e çıkarak, on yıllık süreçte yaklaşık 16 puanlık bir artış göstermiştir. Bu artış, özellikle erkeklerde %55,6'ya, kadınlarda ise %26'ya kadar yükselmiştir. Türkiye genelinde 1945 yılına ait ülke genelinde okuryazar oranı %30.2'dir.⁵³ Bu bağlamda Bilecik'in hem genel hem de cinsiyet bazında okuryazarlık oranları itibarıyla Türkiye ortalamasının üzerinde bir gelişim gösterdiği açıkça görülmektedir.

⁵¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.175.

⁵² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.177.

⁵³ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.175.

Sonuç olarak, 1927–1945 yılları arasında Bilecik ili, Türkiye genelinin üzerinde seyreden okuryazarlık oranlarıyla dikkat çekmektedir. Bu durum, bölgedeki özellikle kadınların eğitime katılımının Cumhuriyet’in erken yıllarında dahi yüksek olduğunu göstermektedir. Zira 1927’de %2.35 olan kadın okuryazar oranı 1945 yılına gelindiğinde %26’ya kadar çıkmıştır. Bu artış 18 yılda %1606 oranında arttığını göstermektedir.

2.4. Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Vilayet genelinde eğitim faaliyetleri, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki eğitim hamlesine paralel olarak gelişim göstermiştir. Bölgede 2 ilk yatılı okul, 1 ana mektebi, 7 kız ilk mektebi, 11 erkek ilk mektebi ve 93 genel ilk mektep olmak üzere toplamda 114 eğitim kurumu faaliyet göstermektedir. Bu okullarda öğrenim gören 6.679 öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin 1.763’ü kız, 4.916’sı erkek olup, bu durum dönemin toplumsal yapısına rağmen kız çocuklarının eğitime dâhil edilme çabasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵⁴

1923-1924 eğitim yılında Ertuğrul vilayetindeki genel ilkokulların sınıf sayısına göre dağılımı incelendiğinde, okulların büyük bir kısmının yetersiz koşullarda eğitim verdiği görülmektedir. Toplam 123 erkek ilkokulun 57’si tek sınıflı, 30’u iki sınıflıdır. Bu durum, okulların çoğunda bir veya iki öğretmen görev yaptığı anlamına gelmektedir. Daha gelişmiş eğitim olanaklarına sahip okul sayısı oldukça azdır; 16 okul üç sınıflı, 7 okul dört sınıflı, 6 okul beş sınıflı ve sadece 7 okul altı sınıflıdır. Ertuğrul vilayetindeki kız okulları ise toplam 8 adettir. Bu okulların 1’i iki sınıflı, 2’si üç sınıflı, 2’si beş sınıflı, 3’ü de altı sınıflıdır. Bu veriler, Bilecik’teki ilkokulların fiziki ve personel koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye genelinde 4181 erkek okulu varken 589 kız okulu vardır. Toplam okul 4770 iken bunun%12,34’ü kız okuludur. Bilecik’te de bu durum Türkiye ile benzer şekilde gözlemleniyor.⁵⁵

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 601

⁵⁵ Mehmet Ö. Alkan, Tanzimat’tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay, Ankara:2000, s.297.

Tablo 2.11. İlkokulların Dershane Sayısına Göre Dağılımı

ERTUĞRUL	BİR DERSHANE		İKİ DERSHANE		ÜÇ DERSHANE		DÖRT DERSHANE		BEŞ DERSHANE		ALTI DERSHANE		TOPLAM		OKULUN KAPALILIK NEDENLERİ		
	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ERKEK	KIZ	ÖĞRETMEN YOKLUĞU	BİNA YOKLUĞU	TOPLAM
	105	2	6	1	4	4	3	-	-	1	5	-	123	8	5	-	5

Bilecik'teki genel ilkokulların dershane sayısına göre dağılımı, okulların fiziki altyapısının yetersizliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Toplam 123 erkek okulunun 105'i tek dershaneye sahiptir. Bu, okulların büyük bir kısmında öğrencilerin kalabalık sınıflarda eğitim gördüğü anlamına gelmektedir. İki dershaneye sahip erkek okul sayısı sadece 6'dır. Ayrıca, tabloda 5 okulun kapalı olduğu belirtilmektedir. Okulların kapalılık nedenleri öğretmen yokluğundan kaynaklanmaktadır. Söğüt merkez kasabasında kız okulu bulunmadığı ve erkek okulunun alt katında eğitimini sürdürdüğü kaynaklarda belirtilmiştir.⁵⁶ Bu durum, bölgedeki eğitimde cinsiyet eşitsizliği ve yetersiz altyapı sorunlarına işaret etmektedir.

Bilecik ve çevresindeki, okul ve öğrenci sayıları, eğitim sisteminin genel yapısını ortaya koyması açısından önemlidir. Vilayette toplam 131 okul bulunmakta ve bu okullarda 8.657 öğrenci eğitim görmektedir. İlkokul, en yaygın eğitim kademesi olarak görülmektedir; ilkokullarda toplam 8.460 öğrenci bulunmaktadır. Ancak, ortaokul ve lise düzeyinde okul bulunmamaktadır.⁵⁷ Bu durum, öğrencilerin orta ve yükseköğretim için başka vilayetlere gitmek zorunda kalabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda eğitimde fırsat eşitsizliğine ve bölgedeki öğrencilerin eğitim imkânlarının sınırlılığına işaret etmektedir. 8.657 öğrencinin 7.631'i erkek öğrenci, 829'u kız öğrencidir.⁵⁸ 197 erkek öğrenci ise yatılı ilkokullarda ve darüleytamlarda okumaktadır.⁵⁹

⁵⁶ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.299.

⁵⁷ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.304.

⁵⁸ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.303-304.

⁵⁹ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.305.

Eğitim kurumlarının fiziki altyapısı, eğitim kalitesini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Ertuğrul vilayetindeki ilk mektep binalarının durumu, dđnemin kısıtlı imkânlarını ve geçiici çđzümlere olan mecburiyeti açıkça gözler önüne sermektedir.

Vilayet genelindeki toplam 130 ilk mektep binasının yalnızca 16'sı mektep olarak yapılmış kategorisinde yer almaktadır. Buna karşılık, binaların ezici çoğunluğu olan 114'ü mektep olarak yapılmamış kategorisindedir, ki bu da eski konak, cami, ev veya farklı amaçlarla inşa edilmiş yapıların okula dđnüřtürülerek kullanıldığını göstermektedir. Okul olarak yapılmayan binaların yüksek oranı, uygun olmayan mekânlarda eğitimin sürdürülmeye çalışıldığı anlamına gelmektedir.

Mülkiyet dağılımına bakıldığında ise; 110 okul binasının sahibi büyük ölçüde "Diğer Cihetlere" (110) aitken, "Millete" ait bina sayısı 2, "Evkafa" (Vakıflara) ait bina sayısı ise 3 olarak kaydedilmiştir. Bu durum, eğitim binalarının temininde devletin merkezî yatırımının yetersiz kaldığını ve yerel, özel ya da vakıf kaynaklarına yoğun bir bağımlılık olduğunu ortaya koymaktadır.

Bina durumuyla ilgili çarpıcı bir diğer veri, sıhhi koşullardır. Okul olarak yapılmamış 110 binaya rağmen, toplam 130 binanın 126'sı "Sıhhi" (sağlıklı/uygun) olarak rapor edilmiştir. Sadece 4 bina "Sıhhi Değil" kategorisindedir. Bu istatistik, okul olarak inşa edilmemiş binaların dahi, dđnemin şartlarına göre sağlık ve temizlik açasından uygun hale getirilmeye çalışıldığını veya sıhhi tanımının o dđnemin asgari standartlarını yansıttığını düşündürmektedir.⁶⁰

Ertuğrul Vilayetinde 1339-1340 ders yılı başında ilkokullarda toplam 7632 erkek ve 863 kız öğrenci olmak üzere, toplam 8495 öğrenci mevcuttur. Öğrenci sayısındaki bu belirgin cinsiyet dengesizliği (kız öğrenci oranının %10'un biraz üzerinde olması), vilayetteki ilköğretimden faydalanma eşitsizliğinin öğrenci mevcuduna da yansıdığını göstermektedir.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde, sınıflar ilerledikçe öğrenci sayılarında dramatik düşüşler yaşandığı görülmektedir:

⁶⁰ Kapalıgöz, a.g.t., s.95.

Tablo 2.12. Sınıflarda Mevcut Talebe

Sınıf	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Yekün
Birinci Sınıf	5674	503	6177
İkinci Sınıf	1256	219	1475
Üçüncü Sınıf	419	89	508
Dördüncü Sınıf	169	34	203
Beşinci Sınıf	82	11	93
Altıncı Sınıf	32	7	39

Bu tablo, sınıf atlama ve okul terk oranlarının çok yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Birinci Sınıftaki (5674) erkek öğrenci sayısının, Altıncı Sınıftaki (32) erkek öğrenci sayısına oranı, ilköğretimi tamamlayan erkek öğrenci oranının %0,56 (32/5674) gibi son derece düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir. Kız öğrencilerde ise bu oran, 503'ten 2'ye düşerek daha da keskin bir terk oranına işaret etmektedir.

Bu keskin düşüşler, okullaşma oranının düşük olmasının yanı sıra, tarım ve yerel ekonomiye erken yaşta katılımın, özellikle kırsal kesimde, ilköğretimin tamamlanmasından daha öncelikli görüldüğünü düşündürmektedir.⁶¹

2.5. Okul Öncesi Eğitim ve Anaokulu Faaliyetleri

Ana mektepleri, ilköğretim öncesinde çocukların sosyalleşmesi ve temel becerileri kazanması açısından kritik öneme sahiptir. Ertuğrul Vilayeti'nde 1339-1340 ders yılında yalnızca 1 adet Ana Mektebi bulunmaktadır. Bu tek okulda 202 öğrenci eğitim görmektedir. Ana mektebi öğrencilerinin yaş dağılımı, okul öncesi eğitimin hangi yaş gruplarına odaklandığını göstermektedir:

- 3 Yaşında: 22
- 4 Yaşında: 42

⁶¹ Kapalıgöz, a.g.t., s.95.

- 5 Yaşında: 47
- 6 Yaşında: 69
- 7 Yaşında: 22
- Yekün: 202

En yoğun öğrenci grubu 6 yaş (69 öğrenci) ve 5 yaş (47 öğrenci) gruplarında toplanmıştır. 7 yaşındaki 22 öğrencinin varlığı, ilkokula başlama yaşına gelmiş ancak ana mektebinde kalmaya devam eden bir grubun bulunduğunu düşündürmektedir.⁶²

Anaokuluna giden öğrencilerin velilerinin mesleklerini tablo halinde incelersek;

Tablo 2.7.Öğrenci Velilerinin Meslekleri

ÖĞRENCİ VELİLERİNİN MESLEKLERİ								
ERTUĞRUL	TÜCCAR	ESNAF SANATKAR	MEMUR	ŞEYH RUHANI	AMELE RENÇBER	EŞRAF SERVET SAHİBİ	DİĞER SANATLAR	TOPLAM
	3	81	28	1	75	12	2	202

Ana mektebi öğrencilerinin velilerinin mesleklerine göre dağılımı ise, bu tür okulun vilayetin hangi kesimine hizmet ettiğini anlamak açısından önemlidir. Bu dağılıma göre, öğrenci velileri arasında en yüksek oranın Tüccar/Esnaf ve Sanatkar ile Rençber/Amele gruplarında eşit bir şekilde toplanması dikkat çekicidir. Genellikle okul öncesi eğitimin öncelikle sosyo-ekonomik durumu yüksek kesimlere hitap ettiği düşünülse de, Ertuğrul'daki bu tek ana mektebin hem esnaf/tüccar gibi orta-üst sınıflara hem de rençber/amele gibi işçi sınıflarına hizmet ederek daha geniş bir sosyal yelpazeye ulaştığı görülmektedir. Bu durum, ana mektebine olan talebin vilayetteki tüm sosyal katmanlardan geldiğini ortaya koymaktadır.⁶³

⁶² Kapalıgöz, a.g.t.,s.119.

⁶³ Kapalıgöz, a.g.t.,s.119.

2.6. Bilecik'te Öğretmenlerin Durumu

Bilecik vilayetinde toplam 196 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmenlerin büyük bir kısmı ilkokullarda görev yapmaktadır. 187 öğretmen ilkokulda görev yapmakta olup 9 öğretmen yatılı ilkokul ve darüleytamlarda görev yapmaktadır. 196 öğretmenin 182'si erkek öğretmendir.⁶⁴ Eğitimdeki nicel büyümeyi destekleyecek nitelikli insan kaynağının durumu da önemlidir. Ertuğrul Vilayetinde mevcut öğretmen sayısı ve kadro ihtiyacı aşağıdaki gibidir:

- Mevcut Kadın Öğretmen: 14
- Mevcut Erkek Öğretmen: 173
- Toplam Mevcut Öğretmen (Yekûn): 187

Öğretmenler arasında da kız öğrencilere benzer şekilde belirgin bir cinsiyet dengesizliği mevcuttur. Kadın öğretmen sayısının azlığı, kız okullarının ve kız sınıflarının sınırlı kalmasına yol açan döngüsel bir problemi beraberinde getirmektedir.

Vilayet için "Kadro Mucibince Olması Lazım Gelen Muallimler" sayısı 211 olarak belirlenmiştir. Bu rakam, vilayet genelinde 24 kişilik (211 - 187) bir öğretmen açığı bulunduğunu göstermektedir.⁶⁵

Ertuğrul Vilayeti'ndeki 1339-1340 ders yılı eğitim istatistikleri, vilayetin ilköğretim alanında ciddi nicel ve nitel zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Toplam 131 ilkokula rağmen, okulların büyük çoğunluğunun tek veya iki sınıflı olması ve okul olarak yapılmamış binalarda (110 adet) eğitim verilmesi, eğitim altyapısının zayıflığını ortaya koymaktadır.

En kritik bulgu, öğrenci sayılarındaki sınıf ilerlemesine paralel olarak yaşanan keskin düşüştür. Birinci sınıftan altıncı sınıfa geçişte öğrenci mevcudunun neredeyse yok denecek kadar azalması, eğitimin yaygınlaştırılması kadar, devamlılığının da temel bir sorun olduğunu ispatlamaktadır. Kadın öğretmenlerin yetersizliği ve toplamda 24 kişilik öğretmen açığı, eğitim kalitesini düşüren personel eksikliğini teyit etmektedir. Tek bir ana mektebin ise, vilayet genelinde okul öncesi eğitime olan ihtiyacı karşılama kapasitesinin oldukça sınırlı olduğu açıktır.

Tüm bu veriler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim alanındaki çabaların Ertuğrul Vilayetinde yoğun bir çaba gerektirdiğini, özellikle kız çocuklarının eğitime erişimi ve genel öğrenci devamlılığı konularında önemli engellerin bulunduğunu göstermektedir. Vilayetteki eğitim

⁶⁴ Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.308.

⁶⁵ Kapalıgöz, a.g.t., s.107.

durumunun iyileştirilmesi için okul binası yapımına, öğretmen yetiştirilmesine ve öğrenci devamlılığını teşvik edici politikaların geliştirilmesine acil ihtiyaç olduğu istatistiksel olarak kanıtlanmıştır.

Tablo 2.14.Mülhakatıyla Birlikte Ertuğrul Vilayeti 1925 Senesi Muallimler Kadrosu⁶⁶

BİLECİK	
Merkez Leyli Mektebi	Maaş-ı Aslıleri
Müdür Ahmet Hamdi efendi	2500
Muallim Mehmet Emin Efendi	2000
Muallim İsmail Uluğ	2000
Muallim Şemseddin	1500
Muallim Nazmi	1500
Muallim Nuri	1200
İlk Kız Mektebi	Maaş-ı Aslıleri
Başmuallim Muhsine Hanım	1000
Muallim Ramize Hanım(Vekildir)	600
Muallim Nadiye Hanım	800
Ana mektebi	Maaş-ı Aslıleri
Muallim Şükriye hanım	700
Merkez Vilayete Bağlı Köy Mektepleri	Maaş-ı Aslıleri
Bayır Köyü Muallimi hafız Mustafa efendi	800
Deresakarı Köyü hafız Ahmed Efendi	800
Seluz hafız Mehmet Hilmi Efendi	1000
Dereşemseddin hafız Muallim vekili Yakup Efendi	600
Gülümbe hafız Mehmet Halil Efendi	800
Çukurviran hafız M.Vekili hafız Muhiddin Efendi	600
Beyce hafız Refik Efendi	1000
Abbaslık hafız Abdullah	1000
Günviran hafız M.Vekili Hakkı	600
İlyasca hafız M.Vekili Hamdi	600

⁶⁶Bilecik Gazetesi, 20 Nisan 1925,no:16,s2

Tablo 2.15. Bilecik Vilayet Ve Mülhakatının 1926 Senesi Muallim Kadrosu⁶⁷

Merkez Vilayeti Erkek Mektebi	
İsmi	Maaşı(Lira)
Muallim Bedri Efendi	15
Talat Efendi	15
Ahmet Efendi	15
Merkez Vilayeti Kız Mektebi	
Baş Muallimi Nahide Hanım	16
Muallim Mü'mine Hanım	15
Nemciye Hanım	15
Saliha Hanım	13
Ana Mektebi	
Baş Muallimi Şükriye Hanım	15
Muallim Nebile Hanım	10
Merkez Hastane Mektebi	
Baş Muallimi Hüseyin Efendi	15
Muallim İsmail Efendi	15
Merkeze Bağlı Köyler	
Mehmet Hulusi Efendi	10
Dereşemseddin Muallimi Ahmet Nuri Efendi	10
Gülümbe Muallimi Mehmet Hulusi Efendi	8
Çukurviran Muallimi Mehmet Vehbi Efendi	8
Beyce Muallimi Refik	10
Abbaslık Muallimi Abdullah	12
Günviran Muallimi Hüseyin	8
Vezirhan Muallimi Mustafa	8

2.7.Cumhuriyetin İlk Yılları 1927-1933 Yılında Bilecik Eğitim İstatistikleri

1927 yılı itibarıyla Bilecik'te toplam 117 öğrenci anamekteplere kayıtlıdır.⁶⁸ Ancak okul sayısına ilişkin doğrudan bir veri yer almamakta, sadece öğrenci sayısı verilmiştir. 1927-1928 yıllarında Bilecik'te toplam mektep adedi il merkezinde 6, kırsal kesimde ise 105 olmak üzere toplam 111 adet ilk mektep bulunmaktadır.⁶⁹ Bu okullarda kayıtlı öğrenci sayısı ise 6.750'dir. Mezun sayısına dair bir veri bulunmamaktadır.⁷⁰ Benzer nüfusa sahip Amasya'da⁷¹ ise 2.880 öğrenci kayıtlıdır. Bu da bize Bilecik'in eğitimde nüfus bazında bakacak olursak

⁶⁷ Bilecik Gazetesi, 19 Nisan, 1926, No:65, s.3.

⁶⁸ Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s.10.

⁶⁹ Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri, a.g.e., 1933, s.14.

⁷⁰ Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri, a.g.e., s.15.

⁷¹ Amasya nüfusu 114.884, Bilecik nüfusu 113.660; İUM; 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, f.III, s.12

önde olduğunu göstermektedir. Bilecik'te 1927–1928 döneminde ikmal mektebi (ilkokuldan sonra eksikleri gidermek için açılan tamamlayıcı okul) kayıtlarında 35 erkek öğrenci kaydı gözükmektedir.⁷² 1927–1928 öğretim yılına ait verilere göre Bilecik'te toplam 43 muallim görev yapmaktadır. Bu öğretmenlerden 30'u erkek, 13'ü kadındır. Bu öğretmenlerin 34'ü muallim mektebi mezunudur.⁷³

Öte yandan 1927–1928 yılı için Bilecik'in eğitime ayırdığı toplam bütçe 150.694 liradır. Bu bütçenin 108.960 lirası maaş ve ücret giderleri, 41.734 lirası ise diğer masraflar olarak kaydedilmiştir. Bu miktar, aynı yıl içinde benzer nüfusa sahip Amasya'da 68.058 liradır.⁷⁴ Amasya'da nüfus hemen hemen aynı olmasına rağmen muallim sayısı 55 ile Bilecik'ten fazla olmasına rağmen bütçesi yine de daha düşüktür.⁷⁵

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimi yaygınlaştırma hedefi doğrultusunda Türkiye genelinde yürütülen eğitim politikalarının yerel düzeydeki etkilerini gözlemlemek açısından Bilecik vilayeti dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. 1932–1933 eğitim-öğretim yılına ait Maarif Vekâleti verilerine göre Bilecik vilayetinde bu dönemde toplam 101 adet ilk mektep bulunmaktadır.⁷⁶ Bu mekteplerin 8'i şehir merkezlerinde, 93'ü ise köylerde yer almaktadır. Bununla birlikte il genelinde toplam 164 öğretmen görev yapmaktadır; bunların 43'ü şehirlerde, 121'i ise köy okullarındadır.⁷⁷ Öğrenci sayılarını bakacak olursak da şehir merkezinde 1.443, köylerde ise 5.201 öğrenci öğrenim görmektedir.⁷⁸

Bu öğrencilerin yalnızca 158'i mezun olabilmıştır. Mezunların 95'i şehirlerden, 63'ü köylerden mezun olmuştur.⁷⁹ Mezuniyet oranının düşüklüğü, dönemin sosyoekonomik koşulları, ulaşım sorunları, ailelerin çocuklarını okulda tutamaması gibi nedenlerle açıklanabilir. Bilecik için Maarif Nezaretinin eğitime ayırdığı bütçe ise 1932-1933 eğitim-öğretim yılı için 134.841 lira olmuştur.⁸⁰ Bu bütçe 1927 yılından düşük olsa da maaş ve ücretlere ayrılan oran artmıştır. 114.926 lira bu giderlere harcanmıştır.

⁷² Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri, a.g.e., s.35.

⁷³ Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri, a.g.e., s.76.

⁷⁴ Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri a.g.e., s.95.

⁷⁵ Başvekalet İUM. Maarif 1923-1932 İstatistikleri a.g.e., s.74.

⁷⁶ Başvekalet İUM. Maarif 1932-1933 İstatistikleri, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.6.

⁷⁷ Başvekalet İUM. Maarif İstatistiği 1932-33, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s.2.

⁷⁸ Başvekalet İUM. Maarif İstatistiği 1932-33, a.g.e., s.8.

⁷⁹ Başvekalet İUM. Maarif İstatistiği 1932-33, a.g.e., s.12.

⁸⁰ Başvekalet İUM. Maarif İstatistiği 1932-33, a.g.e., s.160.

2.8. Cumhuriyet'in 20. Yılına Gelirken Bilecik'te Eğitim İstatistikleri

1941–42 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Bilecik'te toplam 165 ilkokul vardır. Bu okullarda 255 öğretmen görev yapmaktadır ve toplam 11.129 öğrenci öğrenim görmektedir.⁸¹ 1927–28 eğitim-öğretim yılında 111 ilkokul ve 6.750 öğrenci vardı; bu da aradan geçen yaklaşık 13-14 yılda yaklaşık okul sayısında %48'lik bir artışa öğrenci sayısında ise %65 gibi bir artışa işaret eder. Öğretmen sayısındaki artış ise 43'ten 255'e çıkarak neredeyse 6 katına ulaşmıştır. Bu, Cumhuriyet'in eğitim seferberliğinin yereldeki etkisini açıkça göstermektedir.

1941–42 yılında Bilecik'te eğitimli köy okulları kapsamında gece dersaneleri faaliyettedir. Bu dersanelerde 12–45 yaş arası halktan bireyler eğitim görmektedir.⁸²

Tablo 2.16. Yaş gruplarına göre⁸³

YAŞ GRUPLARINA GÖRE DERSHANEYE DEVAM EDENLER	
12–16 yaş:	137 ERKEK
17–25 yaş:	141 ERKEK
26–35 yaş:	60 ERKEK
36–45 yaş	9 ERKEK

Bu veriler halk eğitiminin sadece çocuklarla sınırlı olmadığını, yetişkinlerin de okuma yazma eğitimine katıldığını göstermektedir.

Bilecik ortaokulunda ise 5 şube 474 öğrenci bulunmaktaydı.⁸⁴ Bu durum, ortaöğretimin henüz yeterince yaygınlaşmamış olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte eğitim alanında atılan kararlı adımlar, sadece bireylerin değil, toplumun da kalkınmasında temel bir rol oynamıştır. Bilecik gibi savaşın ağır izlerini taşıyan bir kentte dahi, kısa sürede sağlanan ilerlemeler, halkın eğitime olan inancını ve katılımını ortaya koymaktadır. Millet Mektepleri aracılığıyla okuma yazma oranlarında görülen artış, eğitimdeki seferberliğin doğrudan bir yansımasıdır. Erkek ve kadın okuryazarlığı arasındaki uçurum zamanla azalmış; özellikle kadınların eğitimle buluşması, toplumsal dönüşümün en güçlü göstergelerinden biri olmuştur. Tüm bu gelişmeler,

⁸¹ Başvekalet İUM, Maarif İstatistiği 1941-42, Ankara Basım ve Cilt Evi 1944, s.XVIII.

⁸² Başvekalet İUM, Maarif İstatistiği 1941-42, a.g.e., s.182.

⁸³ Başvekalet İUM, Maarif İstatistiği 1941-42, Ankara Basım ve Cilt Evi 1944, s.182.

⁸⁴ Başvekalet İUM, Maarif İstatistiği a.g.e., s.190-191.

Cumhuriyet'in eğitim anlayışının sadece bir reform değil, aynı zamanda bir toplumsal uyanış olduğunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, Bilecik'teki eğitim seferberliği, erken Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının başarısını ve sürekliliğini anlamak adına önemli bir örnek teşkil etmektedir.

3.Toplumsal Yapı: Evlenme ve Boşanma İstatistikleri

3.1. Medeni Kanun ve Aile Yapısında Dönüşüm

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren, toplumsal yapının yeniden inşası sürecinde aile kurumu, siyasal ve hukuki reformların merkezinde yer almıştır. Bu bağlamda, evlenme istatistikleri hem demografik eğilimlerin takibi hem de sosyo-kültürel dönüşümün izlenmesi açısından önemli bir veri sunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda, toplumsal yapıyı modernleştirme çabaları kapsamında 4 Ekim 1926 tarihinde Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, evlilik kurumunu dinsel bir bağdan çıkarıp medeni bir hale getirerek, aile hukukunda kapsamlı bir değişiklik yaratmıştır.⁸⁵ 1930'lu yıllarda ise doğrudan aileyi ilgilendiren bir hukukî değişiklikle çocuk sayısının artışı teşvik etme yollarından birisine başvurulmuştur. Bu da evlenme yaşının düşürülmesidir. Yasal evlenme yaşı 1926'da kabul edilen Medeni Kanunda erkekler için 18 ve kadınlar için 17 olarak belirlendiği halde 1938 yılına gelindiğinde bu konuda bir değişikliğe gidilmiş ve çıkarılan 3453 sayılı kanunla evlenme yaşı erkekler için 17, kadınlar için ise 15'e indirilmiştir. Genç Cumhuriyet Türkiye'sinin tüm bu çabalarının nedeni hiç şüphesiz evlilikleri teşvik ederek nüfusu arttırmaktır.

3.2. 1927–1945 Arasında Evlenme Oranları

Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonraki ilk tam yıl olan 1927 yılında Bilecik ilinde 177 evlilik yapıldığı görülmektedir.⁸⁶ Bu sayı, kanunun uygulamaya konduğu ilk yıllarda evlilik oranlarının resmi kayıt altına alınma sürecinin de başladığını göstermektedir. 1928 yılına gelindiğinde Bilecik'teki evlilik sayısı 142'ye düşerken, 1929 yılında bu sayı 144'e, çıkmıştır.⁸⁷

1930 yılında Türkiye genelinde 21.638 evlilik yapılmıştır.⁸⁸ Bu yıl içerisinde

⁸⁵ T.C. Medeni Kanunu (743 sayılı), 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁸⁶ İstatistik Yıllığı, 1934-1935 , s.177.

⁸⁷ İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi İstanbul, s.54.

⁸⁸ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.55.

Bilecik'teki evlenme sayısı ise 152'dir.⁸⁹ Bu sayı, Türkiye'de 1930 yılında gerçekleşen evlenme oranının sadece %0.70'ini oluşturmaktadır. 1927 genel nüfus sayımına göre nüfusu Bilecik'ten fazla olan Gümüşhane'de ise 1930 yılındaki evlilik sayısı 38'dir.⁹⁰ Bu oranlar bize bölgesel farklılıklar olduğunu göstermektedir.

1935 nüfus sayımında Bilecik nüfusu vilayetler ve kazalar dahil 125.421'dir.⁹¹ Aynı yıl içerisinde Bilecik'te evlenen çift sayısı 110'dur. 1936 yılına gelindiğinde evlenme sayıları artarak 131'e çıkmıştır. 1937 yılında ise evlilik istatistiklerinde az da olsa düşüş yaşanarak 115'e gerilemiştir. 1938 yılında da bu sayı sadece 117 olabilmıştır.⁹²

Buna karşın aynı yıllar içerisinde Türkiye geneline bakıldığında evlenme sayılarının arttığı görülmektedir. Nitekim 1936 yılında Türkiye genelinde 21.693 evlenme tespit edilirken 1938 yılına gelindiğinde Bilecik ilinde ki gibi bir azalma söz konusu değil aksine artış göstererek 29.251'e çıkmıştır.⁹³

3.3 İlçelere Göre Evlenme Verilerinin Analizi

Merkez ilçede 1939 yılında toplam 33 evlilik tespit edilmiştir. 1940 yılında bu sayı biraz artış göstererek 43'e yükselmiştir. 1941'de ise 27 evlilikle biraz düşüş yaşanırken, 1942 ve 1943 yıllarında sırasıyla 38 ve 35 evlilik gerçekleşmiştir. Savaşın ve dönemin koşullarına rağmen, evlilikler devam etmiş ve 1944'te bu sayı 51'e yükselmiştir, 1945'te ise rakamlar yeniden düşerek 42'ye kadar gerilemiştir.⁹⁴ Görüldüğü üzere 1939-1945 yılları arasında Bilecik merkezinde yaşanan evlenme rakamlarında farklılıklar göze çarpmaktadır. Hiç şüphesiz bundaki en önemli sebep yaşanan Dünya Harbi dolayısıyla erkek nüfusun cepheye alınmasıyla ilgilidir.

Bozüyük İlçesi

Bilecik'in en büyük ilçesi olan Bozüyük'te 1939 yılında 69 evlilik gerçekleşmiştir. 1940'ta bu sayı 95'e kadar çıkmıştır. 1941'de az da olsa bir düşüş yaşanmış ve 88 olarak kayda geçmiştir. 1942 yılında düşüş devam ederek 77'ye kadar gerilemiştir. 1943'te ise Bozüyük'teki evlenme rakamları yeniden yükselerek 95'e çıkmıştır. Savaşın olumsuz

⁸⁹ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.54.

⁹⁰ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.54.

⁹¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği 1927-40, Ankara, 1941, s.7.

⁹² Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, Cilt: 10, Hüsnütabiat Basımevi İstanbul, 1939, s.81.

⁹³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1939-1940, Cilt: 11, Hüsnütabiat Basımevi İstanbul, 1955, s.96.

⁹⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, 1935-1945, Ankara, 1948, s.10.

şartlarına rağmen evlilikler Bozüyük'te devam etmiştir. Nitekim 1944 yılında ilçede evlenme sayısı 111'e, 1945 yılında ise 121'e kadar yükselmiştir.⁹⁵

Gölpazarı İlçesi

Gölpazarı'nda 1939 yılında 9 evlilik, 1940'ta 15, 1941'de ise 18 evlilik kayıtlara geçmiştir. 1942 ve 1943 yıllarında sayı 19 ve 18 olmuştur. 1944 yılında 26'ya, 1945 yılında ise 22'ye ulaşmıştır.⁹⁶ Genel olarak, Gölpazarı'nda evlenmelerin yıllar içinde artış eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Osmaneli İlçesi

Osmaneli'nde 1939 yılında 13 evlilik gerçekleşirken, 1940'ta bu sayı 28'e yükselmiş, 1941'de ise 16'ya düşmüştür. 1942 yılında 20, 1943'te ise bu sayı 16 olarak kaydedilmiştir. 1944 yılında artış yaşanarak evlenme sayısı 32'ye kadar çıkmıştır. Savaşın son bulacağı 1945 yılında ise tekrar düşüş yaşanmış evlenme rakamları 17'ye kadar gerilemiştir.⁹⁷

Söğüt İlçesi

Söğüt'te 1939 yılında toplam 16, 1940'ta 21 ve 1941'de 26 evlilik olmuştur. 1942'de bu sayı 25, 1943'te ise 26 olmuştur. 1944'e geldiğinde incelediğimiz yıllar içerisindeki en büyük artış yaşanarak evlilik sayısı 34'e çıkmıştır. 1945'te ise yeniden bir düşüş gerçekleşerek 27'ye kadar gerilemiştir.⁹⁸

1939-1945 yılları arası bilindiği üzere II. Dünya Harbi yıllarıdır. Her ne kadar Türkiye bu savaşa girmemiş olsa da incelediğimiz bu 6 yıllık süreçte sürekli diken üstünde olmuştur. Bu nedenle sürekli olarak cepheye erkek nüfus alınmıştır. Bu durum hiç şüphesiz evlenme oranlarında bütün ülke genelinde önemli bir etkidir.

Öte yandan Bilecik genelinde evlenme rakamlarında ilçe ve merkezde küçük artışlar veya dalgalanmalar olsa da, toplamda istikrarlı bir seyir hâkim olmuştur.

İlçeler Bazında Karşılaştırmalı Değerlendirme

Aynı dönem içerisinde Bilecik'e bağlı bazı ilçelerde kaydedilen evlenme sayıları incelendiğinde, mekânsal farklılıkların belirginleştiği görülmektedir. Örneğin Bozüyük ilçesinde 1935 yılında 61 olan evlenme sayısı, 1945 yılında 121'e ulaşmıştır. Bu durum, Bozüyük'ün gerek nüfus yoğunluğu gerekse ekonomik ve ulaşım olanakları açısından

⁹⁵ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, a.g.e., s.10.

⁹⁶ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği a.g.e., s.10.

⁹⁷ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, a.g.e., s.10.

⁹⁸ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, a.g.e., s.10.

merkeze yakın bir gelişim gösterdiğini düşündürmektedir. Diğer yandan, il merkezinde 1935 yılında 19, 1945 yılında 42 evlilik gerçekleşmiştir. Gölpaazarı ilçesinde 1935 yılında 9, 1945 yılında ise 22 evlenme olayı ile bir artış sergilemiş Buna karşın, Söğüt ilçesinde 1935 yılında 10, 1945 yılında 27 evlilik gerçekleşmiştir, Osmaneli'nde ise durum diğer ilçelerden farklıdır. Zira 1935 yılında ilçede 19 evlilik gerçekleşirken 1945 yılında bu sayı 17'ye kadar düşmüştür.⁹⁹

Bu veriler, il içindeki bölgeler arasında evlenme oranlarında belirgin farklılıkların bulunduğunu, dolayısıyla evlenme davranışlarının yalnızca yasal ya da ülke genelindeki gelişmelerle değil, aynı zamanda yerel sosyal ve ekonomik dinamiklerle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

1935–1945 dönemi, Türkiye'nin gerek iç siyasette gerekse dış etkiler bakımından çalkantılı ancak aynı zamanda kurumsallaşma çabalarının yoğunlaştığı bir evre olmuştur. Ayrıca, 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nun ardından geçen yaklaşık on yıllık sürede, evlenme istatistiklerinin resmî kayıtlara geçmesi daha sağlıklı veriler elde edilmesini mümkün kılmıştır. 1944 yılında ulaşılan zirve noktası, savaşın sonlarına doğru ülkede yaşanan görece istikrar, gıda temini ve sosyal güvenlik algısındaki iyileşme ile ilişkilendirilebilir. 1945'teki hafif düşüş ise bu artışın doyum noktasına ulaştığını ve evlilik kararlarının yeniden istikrar kazandığını gösterebilir. Bilecik ili örneğinde görüldüğü üzere, evlenme olayları yalnızca demografik hareketlilikle değil; aynı zamanda ekonomik, sosyal ve coğrafi faktörlerle şekillenmektedir. İlçeler arası farklılıklar, yerel yapıların bu tür toplumsal olaylar üzerindeki etkisini göstermekte ve araştırmalar için mikro düzeyde karşılaştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Bilecik'in Cumhuriyet'in ilk çeyrek yüzyılındaki aile yapısına ve evlilik eğilimlerine dair sunduğu veriler, dönemin Türkiye'sine dair geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu dönemde, Türkiye'nin ve özellikle Bilecik bölgesinin sosyoekonomik durumu ve dış savaş ortamı, evlenme oranlarını çeşitli şekillerde etkilemiştir.

3.4 Bilecik'te Boşanma İstatistikleri ve Sosyal Dönüşüm

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de toplumsal yapıda köklü dönüşümler yaşanmış, bu dönüşümün en somut yansımalarından biri de aile kurumu ve kadın-erkek ilişkilerinde görülmüştür. 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu, kadınlara

⁹⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, a.g.e., s.10.

boşanma, miras ve velayet gibi konularda erkekle eşit haklar tanıyarak, aile içi dengeleri ciddi biçimde etkilemiştir. Bu yasal düzenlemeler yalnızca hukuki bir reform olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden şekillenmesinin de önünü açmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde kadınların birey olarak kamusal ve özel alanda görünürlük kazanması, özellikle boşanma gibi geleneksel toplumlarda tabu sayılan bir konunun da istatistiklere yansımaya neden olmuştur. Bu bağlamda Bilecik ili örneği, söz konusu yıllarda kırsal ağırlıklı bir yapıya sahip olmasına rağmen, boşanma oranlarıyla dikkat çekmekte ve dönemin toplumsal dönüşümünün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Elde ettiğimiz veriler ışığında Bilecik ili sınırları içerisinde eşler arasındaki boşanma oranları Türkiye ortalamasının üzerindedir. Nitekim 1930 ile 1936 yılları arasında toplamda 307 eş birbirinden boşanmıştır.¹⁰⁰ Buna karşın nüfusu Bilecik'in üç katı olan Afyon'da 1930-1936 yılları arasında sadece 303 eş birbirinden ayrılmıştır.¹⁰¹ 1930-1936 yılları içerisinde Türkiye'de toplam 15.887 boşanma gerçekleşmiştir.¹⁰² Bunun 307'sinin Bilecik'te olduğu görülmektedir. Bu oran boşanmaların o yıllar arasında %1.93'ünün Bilecik'te gerçekleştiğini göstermektedir.

1936 yılında ise Bilecik'te boşanma oranı artış göstermiş ve yıl içerisinde 72 boşanma gerçekleşmiştir. Bu da o yıl Türkiye'de boşanan 3699 boşanmanın 72'sinin yani %1.94'ünün Bilecik'te gerçekleştiğini göstermektedir.¹⁰³ İki yıl sonra yani 1938'de Bilecik'te ki boşanma oranı %36.11 azalarak 46'ya kadar gerilemiştir. Türkiye genelinde ise sadece %5.78 azalarak 3485'e düşmüştür.¹⁰⁴ Bu da 1938 yılında boşanmanın sadece %1.31'inin Bilecik'te gerçekleştiğini göstermektedir.

1939–1945 yılları arasında Bilecik ili ve bağlı ilçelerinde gerçekleşen boşanma olayları, dönemin Türkiye genelindeki sosyal ve ekonomik koşullarıyla paralel biçimde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1939 yılında Bilecik genelinde toplam 56 boşanma vakası kaydedilmiş olup, bunların ilçelere göre dağılımı Merkez'de 23, Bozüyük'te 19, Söğüt'te 14 olarak gerçekleşmiştir. Bilecik'in diğer ilçelerinde ise istatistiklerde boşanma olmadığı görülmektedir. 1940 yılı itibarıyla ise toplam boşanma sayısı hafif bir artış gösterse de Merkez'de boşanma sayısı 18'e gerilerken, Bozüyük'te küçük bir artışla 28 Söğüt'te 20

¹⁰⁰ Bilecik'te 1930 yılında 54 kişi 1931 yılında 44 kişi, 1932'de 33 kişi, 1933 yılında 27 kişi, 1934'te 37, 1935'te 62 kişi 1936'da ise 50 kişi boşanmıştı.

¹⁰¹ İstatistik Yıllığı, 1936-1937, Devlet Basımevi İstanbul, s.58.

¹⁰² İstatistik Yıllığı, 1936-1937, a.g.e., s.58.

¹⁰³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.87-88.

¹⁰⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939 a.g.e., s.87-88.

boşanma ile belirgin bir artış gözlemlenmemiştir. 1941 yılında ise Bilecik ilinde boşanma sayısı bir önceki yıla yakın bir seyir takip etmiş ve 64 ile sınırlı kalmıştır. Merkez ilçede 21 boşanma vakası görülürken, Bozüyük'te 15, Söğüt'te ise 14 boşanma vakası gerçekleşmiştir. Bunun yanında 1941 yılı verilerinde daha önceki verilerde olmayan Gölpazarı ilçesinde 6 Osmaneli'nde de 8, boşanma gerçekleştiğini görmekteyiz. 1942 yılına gelindiğinde Merkez ilçedeki boşanma sayısı 26, Söğüt'te 21, Bozüyük'te ciddi bir düşüş yaşanarak 5, Gölpazarı'nda 9 ve Osmaneli'nde 4 boşanma yaşanarak merkez ve söğüt haricinde boşanmalarda düşüş yaşandığı görülmektedir. Buna mukabil genele baktığımızda 65 boşanma ile çok fazla artış ve azalma tespit etmiyoruz. 1943'te il genelinde toplam 80 boşanma gerçekleşmiştir: Merkez'de 28, Bozüyük'te 28, Gölpazarı'nda 9, Osmaneli'nde 5 ve Söğüt'te ise 15 boşanma kaydedilmiştir. 1944 yılında ise il genelinde boşanma sayısı 87'ye çıkmıştır. 1945 yılında bu sayı 82'ye gerilemiştir.¹⁰⁵

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1939–1945 döneminde Bilecik ili genelinde boşanma sayılarının il nüfusuna oranla dikkat çekici düzeyde yüksek olduğu ve ilçeler arasında zaman zaman değişen bir dağılım sergilediği anlaşılmaktadır. Özellikle savaş yıllarında, kırsal ilçelerdeki artışlar ile birlikte Merkez ilçedeki düşüşler, aile yapısındaki çözümlerin yalnızca kent merkezleriyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu veriler, toplumsal ve ekonomik dalgalanmaların aile bütünlüğü üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

¹⁰⁵ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfus Hareketleri İstatistiği, a.g.e., s.86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET, SAĞLIK VE EKONOMİ,

1. Ağır Ceza, Sulh Ceza ve Asliye Ceza Mahkemelerinde Yargılanma Verileri

1932 yılında Bilecik'te ağır cezada 147 kişi yargılanmış bu yargılanmalar neticesinde 57 kişi beraat ederken 87 kişi ceza almıştır. 3 kişinin ise yargılaması düşmüştür. 1934 yılına gelindiğinde ağır cezada yargılanan kişi sayısı 183'e çıkmıştır. Yine bunların 89'u beraat ederken 90'ı ceza almıştır. 1935 yılında ağır cezada yargılanan kişi sayısında önemli bir düşüş yaşanmış ve bu rakam 133 kişiye kadar gerilemiştir. 1936 yılına gelindiğinde ise ağır cezada yargılanan kişi sayısı yeniden yükselerek 160'a çıkmıştır.¹⁰⁶

Bunun yanında 1932 yılında Bilecik'te asli ceza mahkemesinde ise 550 kişi yargılanmıştır. Bu yargılamalardan 300'ü beraat ederken 217'si ceza almıştır. Geri kalan 33 kişinin ise mahkemesi düşmüştür. 1933 yılına gelindiğinde Bilecik ilinde yargılanan kişi sayısı önemli miktarda düşüş göstererek 352'ye kadar gerilemiştir. Bu sayının da 270'i beraat etmiş ve sadece 76'sı ceza almıştır. 1935 yılına gelindiğinde Bilecik'te asli cezada yargılanan kişi sayısında önemli bir artış gerçekleşmiş ve sayı 590'a kadar çıkmıştır. 1936 yılında da artış devam etmiş bu sayı 680'e ulaşmıştır.¹⁰⁷

Elimizdeki veriler ışığında 1932-1936 yılları arasında sulh ceza mahkemesinde yargılanan kişi sayısı ise 5.188'dir. Bu yargılamalar sonucunda 1797 kişi beraat ederken 2.046 kişi ise ceza almıştır. Yıllar itibariyle en az yargılananın olduğu yıl 803 sayısı ile 1933 iken en fazla yargılananın olduğu yıl ise 1.386 ile 1936'dır.¹⁰⁸

İfade ettiğimiz yıllar arasına bakacak olursak Bilecik'teki suç oranlarının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu söylemek mümkündür. Zira Bilecik ile aşağı yukarı aynı nüfus oranlarına sahip olan Siirt'te¹⁰⁹ mahkemelerde görülen dava oranları son derece düşüktür. Benzer bir şekilde 128.113 gibi bir nüfusa sahip olan Amasya'da da suç oranları Bilecik'ten çok daha aşağıda kalmıştır.¹¹⁰

1932 ile 1937 yılları baz alındığında 1937 yılı ağır cezada yargılanan kişi sayısının 185 ile en yüksek rakama ulaştığı sene olmuştur. Ağır Ceza da yargılanan kişilerin ise 101'i beraat

¹⁰⁶ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.74.

¹⁰⁷ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.74.

¹⁰⁸ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.74.

¹⁰⁹ 1935 yılı nüfus sayımlarında Bilecik'in nüfusu 125.421 iken Siirt'in nüfusu ise 127.518'dir. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi İstanbul, s.34.

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi İstanbul, s.73.

ederken 74'ü ceza almıştır. 10 kişinin ise mahkemesi düşmüştür.¹¹¹ Asli ceza mahkemesinde yargılanan kişi sayısı 1937'de 519 iken sulh mahkemesinde ise 1482'dir.¹¹² Aynı yıl içerisinde Türkiye genelinde 14.405 kişinin yargılandığı düşünülürse¹¹³ bu da bize yargılamaların %15.17'sinin Bilecik'te gerçekleştiğini göstermektedir. 1938 yılına gelindiğinde yargılamaların Bilecik ilinde 1961'e kadar düştüğünü tespit etmekteyiz.¹¹⁴ Aynı yıl içerisinde Türkiye'de 13.494 kişi yargılanmıştır.¹¹⁵ Türkiye'de yargılama oranı %6.32 azalırken Bilecik'te bu oran %10,29 azalma göstermiştir. Yargılama oranı düşmesine rağmen ağır cezada görülen duruşmalar sonrası 1932-1938 arasındaki en çok tutuklama yine 1938 yılında (107 kişi) gerçekleşmiştir.¹¹⁶

2. Sağlık Hizmetleri: Bilecik Memleket Hastanesi

Elimizdeki veriler ışığında en erken 1928 yılı itibariyle Bilecik Memleket Hastanesini inceleyebilmekteyiz. Buna göre 1928 yılında Bilecik Memleket Hastanesinin 13.475 lira bütçesi ve 25 yatak kapasitesi vardır.¹¹⁷ 1945 yılına kadar hastanenin yatak kapasitesi değişmemiş ve 25 olarak kalmıştır.¹¹⁸ Buna karşın hastane için yarılan bütçede yıllar itibariyle iniş çıkışlar yaşanmıştır. 1929 yılında hastanenin bütçesi 14.038 liradır. Bu rakam 1931 de 19.380 liraya kadar çıkmıştır. Ancak bu tarihten sonra 1933 yılında 11.078 liraya, 1934 yılında 9.208 liraya, 1936'da ise 8.880 liraya kadar düşmüştür.¹¹⁹ II. Dünya Harbinin başladığı yıl olan 1939 yılında bu rakam sadece 9486 liraya çıkabilmiştir.¹²⁰ 1940 yılına gelindiğinde hastanenin yıllık bütçesi önce 11.220 liraya, 1942 yılında 16.058 liraya, 1944 yılında ise 20.850 liraya kadar çıkmıştır. Harbin bittiği 1945 yılında ise hastanenin yıllık bütçesi 14.063 liraya kadar gerilemiştir.¹²¹

Yıllar itibariyle hastanede tedavi gören ve hastane hizmetlerinden faydalanan kişi sayısına bakacak olursak; 1928 yılı içerisinde hastanede 109 hasta yatakta 459 hasta ayakta olmak üzere 568 hasta, hastane sağlık hizmetlerinden faydalanmıştır. 1929 yılına gelindiğinde hastanede 126 hasta yatakta, 2194 hasta ayakta olmak üzere 2320 kişi tedavi görmüştür. 1930

¹¹¹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.101.

¹¹² Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.101.

¹¹³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.111.

¹¹⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.101.

¹¹⁵ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.111.

¹¹⁶ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939 a.g.e., s.101.

¹¹⁷ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s. 127.

¹¹⁸ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1942-1945, Cilt:15, Hüsnütabiat Basımevi İstanbul, 1946, s.135.

¹¹⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s. 127.

¹²⁰ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s. 127; Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1942-1945, a.g.e., s.135.

¹²¹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1942-1945, a.g.e., s.135.

yılında ise hastanede 214 hasta yatakta, 2685 hasta ayakta olmak üzere toplam 2899 kişi hastanenin sağlık hizmetlerinden faydalanmıştır.¹²² 1929-1930 yılları arasında ayakta tedavi gören kişi sayısında yaşanan artışın bölgede yaşanan bir salgın hastalık dolayısıyla olması mümkündür. Zira sonraki yıllarda hastanede ayakta tedavi gören kişi sayısı 1944 yılına kadar hiçbir zaman bu rakamlara ulaşmayacaktır.

1931 yılında Hastanede toplamda 1.945 hasta tedavi görmüştür. Bu rakam 1932'de 1.758'e, 1934'te 1.522'ye 1935'te ise 1.291'e kadar düşmüştür.¹²³ Harbin başladığı 1939 yılında hastanede tedavi gören kişi sayısı 1.969'a çıkmıştır. 1940'ta bu sayı 2.250'ye, 1944'te ise 4.219'a kadar çıkmıştır.¹²⁴

3.Ekonomik Faaliyetler: Tarım, Hayvancılık ve Üretim

3.1. Meyvecilik Faaliyetleri ve Ürün Dağılımı Üzümcülük

Bilecik iline baktığımızda coğrafi açıdan Karadeniz, Marmara ve İç Anadolu bölgesi ile sınırları bulunmaktadır. Coğrafyanın bu yapısı bitki çeşitliliğini de artırmıştır. Özellikle Sakarya nehrinin il sınırları içerisinde geçmesi ve eski dönemlerden beri bölgede Rum ile Ermeni nüfusun varlığı üzüm yetiştiriciliğini de olumlu yönde etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında da Bilecik ili sınırları içerisinde üzüm yetiştiriciliği önemli miktarda yapılmaya devam etmiştir. 1933-1934 yılı için Bilecik ilinde üzüm bağı için ayrılan alan 3.083 hektardır. Elde edilen yaş üzüm miktarı 1933 yılında 5.527 ton iken 1934 yılında 7.264 tona yükselmiştir.¹²⁵ 1937 yılına gelindiğinde ise üzüm bağı için hektar alan 3.405'e çıkarken elde edilen yaş üzüm 5.698 tona kadar düşmüştür.¹²⁶ Bilecik ilinde ki üzüm bağı hektar alanının 2.400 hektarı Söğüt ilçesine aittir. 4.980 ton yaş üzüm yine Söğüt ilçesinde elde edilmiştir. En az hektar alanı ise 65 hektar ile Bozüyük ilçesine aitken burada da 3 ton üzüm elde edilmiştir.¹²⁷ 1941 yılına gelindiğinde üzüm bağı hektar alanı 4.240'a çıkarken elde edilen yaş üzüm 2.750 tona düşmüştür.¹²⁸ Bu verilere dayanarak üretimde verimin azaldığını söylemek mümkündür. 1941 yılında en çok hektar alana sahip ilçe 2.910 hektar ile yine Söğüt ilçesi olmuştur. Buna karşın en az alana sahip ilçe 50 hektar ile

¹²² Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s. 127.

¹²³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s. 127.

¹²⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1942-1945, a.g.e., s.135.

¹²⁵ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-34, Ulus Basımevi, 1936, s. 130.

¹²⁶ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, Hüsnütabiab Basımevi, İstanbul, 1942, s.124.

¹²⁷ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.123.

¹²⁸ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, Ankara Basım ve Cilt Evi, 1944, s.236.

Osmaneli ilçesi olmuştur. Görüldüğü üzere Bilecik ili sınırları içerisinde en fazla üzüm yetiştiriciliğinin günümüzde de olduğu gibi Söğüt ilçesinde yapıldığı görülmektedir.

Diğer Meyveler

Daha öncede ifade edildiği üzere coğrafi konumu gereği değişik iklimlerin yaşandığı Bilecik'te üzümün dışında da önemli miktarda değişik meyve üreticiliği yapılmaktadır.

Tablo 3.1. Ton Bazında Meyve Oranları 1933

Bilecik 1933 Yılı	Armut	Ayva	Badem	Ceviz	Dut	Elma	Erik	Kayısı	Kiraz	Şeftali	Vişne	Zerdali
Ton Bazında	808 Ton	766 Ton	69 Ton	1008 Ton	86 Ton	1624 Ton	2418 Ton	3 Ton	610 Ton	114 Ton	53 Ton	3538 ton

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1933 yılı içerisinde il genelinde Armut, Ayva, Badem, Ceviz, Dut, Elma, Erik, Kayısı, Kiraz, Şeftali, Vişne ve Zerdali gibi meyvelerin üretimi yapılmıştır.¹²⁹

Tablo 3.2. Ton Bazında Meyve Oranları 1934

Bilecik 1934 Yılı	Armut	Ayva	Badem	Ceviz	Dut	Elma	Erik	Kayısı	Kiraz	Şeftali	Vişne	Zerdali
Ton Bazında	954 Ton	789 Ton	40 Ton	1165 Ton	67 Ton	1354 Ton	1859 Ton	1 Ton	661 Ton	113 Ton	63 Ton	2490 Ton

1933 ve 1934 yılları incelendiğinde Armut, Ayva, Ceviz, Kiraz ve Vişne üretiminde ton bazında artış yaşanırken, Badem, Dut, Elma, Erik, Kayısı, Şeftali ve Zerdali üretiminde

¹²⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-34, a.g.e., s. 132-134.

ton bazında düşüş yaşanmıştır. Bunun yanında 1934 yılında il genelinde İncir üretiminin de gerçekleştiğini ve istatistiklere 120 ton olarak girdiğini görmekteyiz.¹³⁰

Armut Meyvesi

1937 yılına ait verilerde Bilecik ili içerisinde yetiştirilen meyvelerin ağaç sayısı ve ilçe bazlı meyve üretimi de yer almaktadır. Buna göre 1937 yılında Bilecik'te 49.700 armut ağacı bulunmaktadır. Bu ağaçların yaklaşık yarısı yani 21.000 adeti Bozüyük'te bulunmaktadır. En az ağaç bulunduran ilçe ise 2.300 ağaç ile merkez ilçedir. Bunun yanında Söğüt'te 14.000, Gölpazarı'nda 8.400, Osmaneli'nde ise 4.000 ağaç bulunmaktadır.

Bu rakamlara göre il bazında üretilen armut meyvesi toplamı 766 tondur. Ağaç bazlı bakıldığında en fazla üretimin Bozüyük'te olması gerekirken Gölpazarı 410 ton ile ildeki en fazla armut üretimine sahiptir. 2.300 armut ağacı bulunduran merkez ilçede 31 ton Armut meyvesi elde edilirken 4.000 armut ağacı bulunan Osmaneli'nde de 20 ton Armut meyvesi elde edilmiştir. Bu veriler ışığında Gölpazarı ilçesindeki Armut üretim verimliliğinin son derece yüksek olduğunu söylemek mümkündür.¹³¹

1938 yılına gelindiğinde ildeki toplam armut meyvesi üretimi ağaç sayısı 50.178'e kadar çıkmasına rağmen 599 tona kadar düşmüştür. 1940 yılına gelindiğinde il genelindeki armut meyvesi üretimi 235 tona kadar gerilemiştir. 1941 yılında ise yıl içerisinde yaşanan don olayı nedeniyle üretim 4 tona kadar gerilemiştir. 1942 yılında armut meyvesi üretimi yeniden yükseliş göstererek 700 tona kadar çıkmıştır.¹³²

Ayva Meyvesi

Bilecik ilinde 1937 yılında 45.200 ayva ağacı bulunmaktaydı buna karşın 507 ton ayva elde edilmekteydi. En az ayva ağacı bulunduran ilçe 1.000 ağaç ile Bozüyük ilçesidir. 19.500 adet ayva ağacı ile merkez ilçe en çok ayva ağacı bulunduran ilçedir.¹³³ 1939 yılına gelindiğinde ağaç sayısı 48.400'e çıkarken üretilen ayva meyvesi 673 tona düşmüştür. En çok ayva ağacı bulunduran merkez ilçede 250 ton en az ayva ağacı bulunduran Bozüyük'te 4 ton ayva meyvesi elde edilmiştir.¹³⁴

1941 yılına gelindiğinde ağaç sayısı 49.450 olmasına rağmen verilerde de belirtildiği üzere soğuk dolayısıyla hiç meyve elde edilememiştir.1942 yılına gelindiğinde ise toplam

¹³⁰ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-34, a.g.e., s. 132-134.

¹³¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.2.

¹³² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.4.

¹³³ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.10.

¹³⁴ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.20.

ayva ağacı 51.500'e çıkmıştır aynı şekilde elde edilen ayva meyvesi de artarak 825 tona çıkmıştır. 2.000 ayva ağacı bulunduran Bozüyük ilçesinde 80 ton ayva üretilirken 13.500 ayva ağacı bulunduran Söğüt ilçesinde 25 ton üretilmiştir. Ağaç bakımından olmasa da üretim açısından Söğüt ilçesi en az ayva elde eden ilçe olmuştur.¹³⁵

Badem Meyvesi

1937 yılında Bilecik'te 8.530 badem ağacı bulunmaktaydı elde edilen badem 82 tondur. 200 badem ağacı bulunduran Bozüyük ilçesinde verilere göre elde edilen badem miktarı bulunmamaktadır. 6.000 badem ağacı bulunduran Söğüt ilçesinde 60 ton badem elde edilmiştir.¹³⁶ 1938 yılına gelindiğinde ağaç sayısı 9.300'e çıkarken üretilen badem miktarı 78 tona gerilemiştir.¹³⁷

1940 yılına gelindiğinde verilerden elde edilen bilgilere göre Bozüyük'te 1937 yılından beri ilk kez 1 ton badem elde edilmiştir.¹³⁸ 1941 yılına gelindiğinde badem ağacı sayısı 9.700 yükselmiştir fakat o sene hiç ürün elde edilmemiş olup bunun sebebi ise soğuk olarak belirtilmiştir. 1942 yılında ise ağaç sayısı 10.700'e yükselmiş ve 125 ton badem elde edilmiştir.¹³⁹

Ceviz Meyvesi

1937 yılında 30.150 adet ceviz ağacı bulunan Bilecik'te 1937 yılında 1.513 ton ceviz elde edilmiştir. 13.000 ağaç ile en çok ceviz ağacı bulunduran ilçe Söğüt ilçesidir. 250 ağaç ile en az ceviz ağacı ile Bozüyük ilçesidir.¹⁴⁰ 1939 yılında Bilecik genelinde ceviz ağacı sayısı 32.810'a çıkmıştır fakat üretim oranı neredeyse yarıya düşerek 847 ton ceviz üretilmiştir.¹⁴¹ 1940 yılına gelindiğinde ağaç sayısı 34.175'e çıkmasına rağmen üretim 669 tona kadar düşmüştür.¹⁴²

1941 yılında badem ile aynı tablo karşımıza çıkmaktadır. Ağaç sayısı artmış ve 34.105'e yükselmiştir fakat soğuktan dolayı ürün elde edilememiştir. 1942 yılına gelindiğinde ağaç sayısı 33.440'a düşmüştür fakat 1.406 ton ceviz elde edilmiştir.¹⁴³

¹³⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.20.

¹³⁶ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.18.

¹³⁷ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.35.

¹³⁸ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.35.

¹³⁹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.35.

¹⁴⁰ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.25.

¹⁴¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.25.

¹⁴² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.48.

¹⁴³ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği a.g.e., s.48.

Dut Meyvesi

1937 yılında 17.390 dut ağacı bulunduran Bilecik'te 244 ton dut elde edilmiştir. Veriler incelendiğinde Osmaneli ilçesinde hiç dut ağacı olmadığını tespit ediyoruz buna karşın Gölpazarı ilçesi 9.000 dut ağacı ile en çok ağaç bulunduran ilçedir.¹⁴⁴

1939 yılında 18.000 olan dut ağacından sadece 135 ton dut elde edilmiştir. 9.000 dut ağacı olan Gölpazarı'nda 100 ton dut meyvesi üretilirken 8.000 dut ağacı olan Söğüt ilçesinde 21 ton dut meyvesi üretilmiştir. Söğüt ilçesinde ki verim düşüklüğü genel üretim oranını etkilemiştir.¹⁴⁵

1940 yılında 17.700 ağaç ile 132 ton dut üretilmiştir. Bu üretim miktarının 100 tonu Gölpazarı ilçesinde karşılanmıştır. 1941 yılında ise ağaç sayısı sabit kalmıştır fakat soğuk dolayısıyla ürün elde edilememiştir. 1942 yılına gelindiğinde ağaç sayısı 18.100'e çıkarken üretim bir toparlanma görünmesine rağmen yalnızca 30 ton dut üretilmiştir.¹⁴⁶

Elma Meyvesi

Bilecik ilinde 1937 yılında 35.950 elma ağacı olduğuna verilerden ulaşıyoruz. 1937 yılında toplam 360 ton elma elde edilmiştir. En çok ağaç bulunduran ilçe 13.000 ağaç ile Bozüyük olurken 1.900 elma ağacı ile en az ağaç bulunduran ilçe Osmaneli'dir.¹⁴⁷

1938 yılında elma ağacı sayısı 37.400'e çıkarken üretilen elma miktarı 276 tona düşmüştür. 1941 yılında ağaç sayısı 38.850'ye yükselmiştir. Merkez ilçede 1 ton, Gölpazarı'nda 2 ton ve Söğüt'te 1 ton olmak üzere toplam 4 ton meyve elde edilmiştir. Bozüyük ve Osmaneli'nde soğuktan hiç ürün elde edilememiştir. Toplam 4 tondan da anlayacağımız üzere diğer ilçeler de soğuktan etkilenmiştir. 1942 yılında ise ağaç sayısı 40.700'e yükselmiş üretimde ciddi bir yükseliş göstererek 646 ton meyve elde edilmiştir.¹⁴⁸

Erik Meyvesi

1937 yılında 62.600 adet Erik ağacı ile 576 ton erik elde edilmiştir. 17.000 ağaç ile en çok ağaç Gölpazarı ilçesine aittir. 10.000 erik ağacı bulunduran Osmaneli ilçesi 170 ton erik

¹⁴⁴ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.33.

¹⁴⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği a.g.e., s.63.

¹⁴⁶ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği a.g.e., s.63.

¹⁴⁷ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.41.

¹⁴⁸ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.63.

meyvesi elde ederken 14.000 erik ağacı bulunduran Bozüyük ilçesinde sadece 40 ton erik meyvesi elde edilmiştir. Mevsimsel şartlar ve verimlilik üretim miktarını etkilemektedir.¹⁴⁹

1939 yılında erik ağacı sayısı 67.250'ye çıkarken üretim oranı 535 tona düşmüştür. 1941 yılında soğuk hava şartları yaşayan Bilecik'te erik de bu havadan etkilenmiş ve 66.900 erik ağacı bulunmasına rağmen 8 ton erik elde edilebilmiştir fakat 1942 yılında ciddi artış yaşanarak 2.085 ton erik elde edilmiştir. 1937 yılından beri en yüksek üretim 1942 yılında gerçekleşmiştir. Hatta en yüksek üretim miktarı olan 576 tona oranla %250 artmıştır.¹⁵⁰

İncir Meyvesi

Birinci tarım bölgesinde bulunan illerden sadece Ankara, Bilecik ve Bolu'da incir ağacı vardır. Toplam incir ağacı sayısı 20.800'dür. Bu ağaçların 15.000'i Bilecik'te bulunmaktaydı. Birinci tarım bölgesinde incir ağacı bulunduran iller bakımından 500 ağaç ile Ankara en az İncir ağacına sahip ildir. İl bazlı verilerde Bilecik'te incir ağacı bulunduran tek ilçe 15.000 ağaç ile Söğüt ilçesidir. 1937 yılında bu ilçede 200 ton incir elde edilmiştir.¹⁵¹

1939 yılında ağaç sayısı 17.000'e çıkmıştır. Aynı şekilde üretilen incir miktarı da artmış ve 230 ton incir üretilmiştir. 1941 yılına gelindiğinde Söğüt'te İncir ağacı sayısı 18.000'e yükselmiştir. 100 ton incir elde edilmiştir. Bunun nedeni önceki verilerden elde ettiğimiz bilgilere göre soğuk olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵²

Kayısı Meyvesi

1938 yılı itibari ile 50 kayısı ağacı merkez ilçede, 300 kayısı ağacı da Bozüyük'te olmak üzere Bilecik'te toplam 350 kayısı ağacı görüyoruz. Merkez ilçede 1 ton Bozüyük'te 1 ton toplam 2 ton meyve elde edilmiştir.¹⁵³

1940 yılı verilerine baktığımızda kayısı ağacı merkez ilçede 50 ağaç daha artmış toplam 100 ağaca ulaşmıştır .Bozüyük'te bulunana 350 ağaç ile birlikte Bilecik genelinde toplam kayısı ağacı sayısı 450'ye çıkmıştır. Yine bu iki ilçede 1941 yılında toplam 420 kayısı ağacı görüyoruz fakat soğuktan dolayı ürün elde edilmediği bildirilmiştir. 1942 yılına gelindiğinde Bilecik'te kayısı ağacı bulunmamaktadır ve iktisadi kıymeti olmadığı bildirilmiştir.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.49.

¹⁵⁰ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.94.

¹⁵¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.62.

¹⁵² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.118.

¹⁵³ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39 a.g.e., s.80.

¹⁵⁴ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.140.

Kiraz Ağacı

1937 yılında 34.550 kiraz ağacı bulunduran Bilecik'te sadece Bozüyük ilçesinde kiraz ağacı yoktur. 1937 yılında 543 ton kiraz elde edilmiştir. Bu üretimin 280 tonu Gölpazarı ilçesinde üretilirken en az üretim miktarı 15 ton ile Osmaneli ilçesine aittir.¹⁵⁵

1939 yılında üretilen kiraz miktarı 565 tona çıkmıştır. En az kiraz üretilen ilçe 13 ton ile Bozüyük olurken 265 ton ile en çok kiraz üretimi gerçekleştiren ilçe Gölpazarı olmuştur. 1941 yılında elde edilen kiraz miktarı soğuk hava sebebiyle 16 tona kadar düşmüş 1942 yılında ise üretim tekrar yükselerek 203 tona çıkmıştır.¹⁵⁶

Şeftali Ağacı

Bilecik ilinde sadece merkez, Bozüyük ve Söğüt ilçelerinde şeftali ağacı vardır. 1937 yılında toplam 6.800 şeftali ağacı bulunmaktaydı. 3.200 şeftali ağacı ile merkez ilçe en çok şeftali ağacı bulunduran ilçe olurken 600 şeftali ağacı ile Bozüyük en az şeftali ağacı bulunduran ilçedir ve 1937 yılında toplam 68 ton şeftali elde edilmiştir.¹⁵⁷

1939 yılına gelindiğinde toplam 9.360 şeftali ağacı bulunmaktaydı. Söğüt ilçesinde şeftali ağacı sayısı 5.000 ağaca çıkmıştır. En çok ağaç bulunduran ilçe Söğüt ilçesidir. 1941 yılında şeftali ağaçları 9.460 yükselmiş olmasına rağmen soğuktan ürün elde edilmemiştir. 1942 yılına gelindiğinde merkez ilçede 3.500, Bozüyük'te 9.000, Söğüt'te 5.500 olmak üzere toplam 18.000 şeftali ağacı vardır ve 95 ton şeftali elde edilmiştir.¹⁵⁸

Vişne Ağacı

1937 yılında toplam 7.450 vişne ağacı olan Bilecik'te 75 ton vişne elde edilmiştir.¹⁵⁹ İncelediğimiz veriler ışığında 1937-1942 yılları arasında Osmaneli'nde sadece 1938 yılında vişne ağacı ve vişne üretimine rastlıyoruz. Bu verilerden 400 vişne ağacı ve 2 ton elde edilen vişne miktarı görüyoruz. Diğer yıllara ait veriler sıfır olarak gözükmemektedir.¹⁶⁰ 1941 yılında soğuktan etkilenen Bilecik ilinde yalnızca 5 ton vişne elde edilmiştir. Bilecik'te 1942 yılında vişne ağacı sayısı 9.000'e çıkmıştır ve üretim toparlanmıştır. 1942 yılında 104 ton vişne elde edilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.88.

¹⁵⁶ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42 a.g.e., s.166.

¹⁵⁷ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.100.

¹⁵⁸ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42 a.g.e., s.190.

¹⁵⁹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.108.

¹⁶⁰ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.205.

¹⁶¹ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.205.

Zerdali Ağacı

1937 yılında Birinci tarım bölgesinde bulunan illerde toplam Zerdali ağacı sayısı 521.337'dir bu ağaçların 173.300 adeti Bilecik'te bulunmaktadır.¹⁶² Birinci tarım bölgesinde bulunan iller, Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırşehir, Kütahya ve Yozgat'tır. Zerdali ağacı bakımından bu iller arasında Bilecik 1. sıradadır. Bilecik ilçeleri bakımından ise 166.000 ağaç ile söğüt 1. sırada yer alırken Bozüyük'te hiç zerdali ağacı yoktur. Bozüyük harici 700 zerdali ağacı ile Osmaneli sonuncu sırada yer almaktadır. 1937 yılında 1.756 ton zerdali elde edilmiştir.¹⁶³ 1940 yılında zerdali ağacı sayısı 197.450'ye yükselmiştir ama elde edilen zerdali miktarı 1.375 tona düşmüştür. 1941 yılında soğuktan Gölpazarı ve Osmaneli'nde hiç ürün elde edilememiştir. Merkez ilçede 1 ton, Söğüt'te 5 ton olmak üzere 6 ton zerdali elde edilmiştir.¹⁶⁴

Sonuç olarak, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Bilecik ilinde meyvecilik faaliyetleri geniş bir ürün yelpazesıyla sürdürülmüş, bazı türlerde istikrarlı artışlar gözlenirken bazı ürünlerde iklim koşullarına bağlı ciddi verim kayıpları yaşanmıştır. Üzüm üretiminde alan genişlemesine rağmen verim dalgalı bir seyir izlemiş, özellikle Söğüt ilçesi bu alanda belirgin şekilde öne çıkmıştır. Armut, ayva, ceviz, vişne ve kiraz gibi ürünlerde ağaç sayısı genel olarak artış gösterse de, 1941 yılında yaşanan don olayları birçok meyve türünde üretimi durma noktasına getirmiştir. Özellikle elma, erik, dut, badem ve zerdali gibi ürünlerde bu etki açıkça görülmektedir. Zerdali özelinde Bilecik, bölgesel liderliğini 1937 yılında sürdürmüş, özellikle Söğüt ilçesi ağaç varlığıyla ön plana çıkmıştır. Buna karşın kayısı gibi bazı ürünlerde ekonomik değersizlik nedeniyle üretimin tamamen terk edildiği gözlemlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Bilecik'in meyvecilikte hem çeşit hem üretim açısından güçlü bir potansiyele sahip olduğu, ancak bu potansiyelin iklim koşullarıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1942 yılı itibarıyla meyve üretiminde toparlanma gözlemlenmiş, bazı meyve türlerinde tarihsel olarak en yüksek üretim miktarlarına ulaşılmıştır. Bu toparlanma, hem üreticinin adaptasyon kabiliyetini hem de bölgenin tarımsal dayanıklılığını göstermektedir. Tüm bu veriler ışığında, Bilecik'in erken Cumhuriyet döneminde tarımsal üretimde önemli bir yere sahip olduğu; özellikle meyvecilik alanında çeşitlilik ve üretim potansiyeli açısından bölgesel bir merkez konumunda bulunduğu söylenebilir.

¹⁶² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39, a.g.e., s.116.

¹⁶³ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1937-39 a.g.e., s.116

¹⁶⁴ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Meyve İstatistiği 1938-42, a.g.e., s.220.

3.2. Hububat Üretimi ve Ürün Dağılımı

Bilecik'in arazi yapısı genel olarak engebeli ve taşlık olduğu için tarımsal verimlilik sınırlıydı. Ancak, ekilebilir alanlarda hububat ekimi, sebzeçilik ve meyvecilik yapılabiliyordu. Kaza ve nahiyelerde koza üretimiyle birlikte arpa, buğday, mısır, afyon, nohut ve pamuk gibi temel tarım ürünleri yetiştirilirken, üzüm başta olmak üzere çeşitli meyve ve sebzeler de bölgenin tarımsal faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktaydı.¹⁶⁵ 1909 yılı verileri incelendiğinde, Ertuğrul sancağının ekili arazi miktarı ve tarımla uğraşan hane sayısı açısından ülke genelinde belirgin bir yere sahip olduğu görülmektedir. Sancağın ekili sahasının toplam ülke yüzölçümüne oranla yüksek olması, bölgenin tarımsal üretimde önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Ayrıca tarımla uğraşan hane sayısının ülke ortalamasının üzerinde olması, tarımın yerel ekonomide temel geçim kaynaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Ertuğrul sancağının uygun iklim koşulları ve verimli toprakları sayesinde tarımsal faaliyetler açısından avantajlı bir konumda bulunduğunu düşündürmektedir. Sancağın tarım sektöründeki ağırlığı, dönemin ekonomik yapısının ve yerel üretim kapasitesinin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini gerektirmektedir.¹⁶⁶

Tablo 3.3. Tahıl Üretimi Ton Bazında¹⁶⁷

Yıl	Buğday	Arpa	Yulaf	Çavdar	Kaplıca	Darı	Mısır	Burçak	Pirinç
1909	66.579 /	41.131 /	1.869 /	3.599 /	1.860 /	230 /	5.850 /	1.837 /	31 /
	54.754	30.497	3.991	5.119	1.869	2.685	7.840	2.195	758
1913	50.318 /	16.599 /	4.886 /	-	1.726 /	771 /	16.800 /	2.224 /	38 /
	72.516	35.284	3.587		2.233	1.148	442	1.870	833
1914	97.380 /	55.195 /	2.419 /	768 /	6.350 /	1.673 /	20.271 /	2.789 /	577 /
	81.820	36.440	3.308	6.705	1.716	1.156	10.962	3.173	805

1909, 1913 ve 1914 verileri incelendiğinde sancağın tarımsal yapısının büyük ölçüde tahıl üretimine dayandığı anlaşılmaktadır. 1909 yılı bilgilerine göre, sancakta buğday ve arpa üretimindeki verimlilik ülke ortalamasına nazaran yüksek düzeydedir. Buna mukabil yulaf, çavdar, kaplıca, darı, mısır ve pirinç gibi ürünlerde ülke ortalaması yakalanamamıştır. Sancak,

¹⁶⁵ Demiryürek, a.g.e. , s.184.

¹⁶⁶ Tefik Güran, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri (1909, 1913-1914), Tarih İstatistikleri Dizisi, C.III, Ankara, 1997, s.28.

¹⁶⁷ Demiryürek, a.g.e. , s.188.

verimliliğin ülke ortalamasına göre yüksek olduğu buğdayda toplam üretimin %2'sini, arpada ise %2.24'ünü gerçekleştirmiştir. 1913'te ise buğday ve arpa üretiminde ülke ortalamasının altına düşülmüştür. Buna karşılık yulaf ve 1909'a göre yaklaşık 3 kat üretim artışı yaşanan mısır da ülke ortalamasının üzerine çıkmıştır. Öte yandan 1914'te buğday ve arpa üretiminde yeniden ülke ortalaması yakalanmış hatta aşılmıştır. Aynı yılda yulaf ülke ortalamasının gerisinde kalırken, mısırdaki verimlilik ve üretim artışı hızlı bir şekilde bu sene de devam etmiştir. 1909'a göre sancak, mısır üretimini takriben 4 katına çıkarmıştır. Ayrıca anılan yılda burçak üretiminin ülke ortalamasının biraz altında kaldığı görülmektedir. 1909'un en dikkat çeken ürünü kaplıcadır. Zira sözü edilen ürünün üretiminde önceki yıllara kıyasla yaklaşık 3 kat artış gerçekleşmiştir.¹⁶⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin yüzölçümü yaklaşık 800.000 km² olup, nüfus 13.648.270 kişiye ulaşmıştır. Kilometrekareye düşen 17 kişilik nüfus yoğunluğu, ülkenin geniş arazisi dikkate alındığında oldukça düşük seviyededir. Bu nedenle, ekilebilir alanların büyük bir bölümü tarıma kazandırılmamıştır. Ülkede 700 milyon dönüm ekilebilir arazi bulunmasına rağmen, bu alanın yalnızca %10'u, yani 70 milyon dönümü aktif olarak işlenmekteydi. Ülke nüfusunun yaklaşık %67'si çiftçi olup, toplam 1.751.239 çiftçi ailesi tespit edilmiştir. Bilecik'in içinde bulunduğu birinci tarım bölgesinde çiftçilerin genel nüfusa oranı %75 civarındaydı. Her çiftçi ailesi ortalama 25 dönüm araziye ekmekteydi, ancak Anadolu'da toprak her yıl sadece belli bir kısmı işlenerek kullanılıyordu. Bilecik'in yer aldığı tarım bölgesinde, toprakların %95,2'si hububat ekimi için ayrılmıştı.¹⁶⁹ Vilayet genelinde oldukça geniş bir tarımsal çeşitlilik mevcuttur. 1340(1924) yılı itibarıyla ekili alanlar arasında en geniş yer tutan ürün buğday olup 296.059 dönümde üretilmiştir. Bunu 87.004 dönüm arpa, 12.066 dönüm kaplıca (bir tür buğday), 6.844 dönüm haşhaş, 44.278 dönüm burçak ve 9.361 dönüm yulaf takip etmektedir. Ayrıca 170 dönüm fiğ, 2.554 dönüm çavdar, 113.001 dönüm mısır, 1.281 dönüm darı, 2.411 dönüm patates, 696 dönüm pancar, 2.307 dönüm soğan ve 506 dönüm sarımsak ekili durumdadır. Bölgenin iklim koşullarına bağlı olarak 2.738 dönüm pamuk, 93.780 dönüm susam, 26.916 dönüm tütün, 282 dönüm bakla, 2.099 dönüm nohut, 4.038 dönüm fasulye, 1.710 dönüm mercimek, 151 dönüm börülce ve 780 dönüm pirinç tarımı da yapılmaktadır. Ayrıca 540 dönüm anason, 1.200 dönüm yonca, 18.000 dönüm kestane, 2.500 dönüm zeytinlik, 49.595 dönüm bağ alanı, 3.000 dönüm sebze bahçesi ve

¹⁶⁸ Güran, a.g.e. s.28-173; Demiryürek, a.g.e. , s.187-188.

¹⁶⁹ Koca, a.g.t. s.227.

2.000 dönüm dut fidanlığı vilayetin diğer ziraî üretim sahalarını oluşturmaktadır.¹⁷⁰

1927 yılı Zirai Tahrir verilerine göre Bilecik'te hububat üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu yıl içerisinde toplam 24.011.736 kilogram hububat üretildiği tespit edilmiştir. Üretim miktarları incelendiğinde buğday 17.473.348 kg ile ilk sırada yer almakta olup, bu ürünü 4.635.872 kg ile arpa, 1.199.075 kg ile kaplıca ve 266.537 kg ile mısır takip etmektedir. Diğer hububat türlerinden çavdar üretimi 268.175 kg, yulaf 137.189 kg, darı 28.734 kg ve pirinç ise 2.806 kg olarak kaydedilmiştir. Veriler, Bilecik tarımında buğdayın başat ürün olduğunu ve tahıl üretiminin genel olarak bu ürün etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.¹⁷¹

Cumhuriyetin 10. yılına gelindiğinde Bilecik ilinin hububat yetiştiriciliğindeki oranlara bakacak olursak, öncelikle en çok yetiştirilen buğdaydan başlamak gerekir. Buğday üretimini ton olarak incelemek gerekirse 1934 yılında 22.486 tondur. 1934 yılında toplam yetiştirilen hububat tonu ise 31.716 tondur.¹⁷² Bu verilere baktığımızda hububat yetiştirilme oranının %70.89'unu buğday oluşturmaktadır. Diğer ürünleri de incelediğimizde Bilecik'te en çok buğdayın yetiştirildiğini göreceğiz.

1935 yılında buğday üretimi 24.189 ton iken 1936 yılında artarak 41.522 tona kadar çıkmıştır. 1937'de 34.500 ton ile buğday halen birincidir.¹⁷³ 1937 yılının toplam hububat yetiştiriciliğinin toplamı ton bakımından 56.075 olduğunu görüyoruz.¹⁷⁴ Bu verilerin yüzdeler oranına bakarsak 1937 yılının hububat üretiminin %61.53'ünü buğday oluştururken buğday yetiştirilme oranında düşüş yaşansa da çoğunluk buğday yetiştirmeye devam etmiştir.

Vilayetin tarımsal ihracatı da oldukça çeşitlidir. Dış pazarlara gönderilen başlıca ürünler arasında 9.614.423 kıyye buğday, 4.041.000 kıyye arpa, 120.000 kıyye çavdar, 3.000.000 kıyye mısır, 30.000 kıyye darı, 1.200.000 kıyye patates, 500.000 kıyye soğan, 50.000 kıyye sarımsak, 100.000 kıyye pamuk, 3.229.940 kıyye tütün, 10.266 kıyye afyon, 8.000 kıyye nohut, 150.000 kıyye fasulye, 50.000 kıyye elma, 122.300 kıyye erik, 70.560 kıyye armut, 112.300 kıyye zerdali, 153.600 kıyye ceviz, 75.720 kıyye ayva, 85.250 kıyye kiraz, 224.650 kıyye bostan ve 10.000 kıyye zeytinyağı bulunmaktadır. Vilayet dahilindeki resmî okulların bir yıllık toplam geliri 1.092.405 lira, hususi gelirleri 410.264 lira ve belde

¹⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.401

¹⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, Cilt.2, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1929, s.115-116.

¹⁷² İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

¹⁷³ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

¹⁷⁴ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

gelirleri 24.979 liradır. Bu rakamlar, dönemin vilayet bütçesi açısından dikkate değer bir ekonomik canlılığı yansıtmaktadır.¹⁷⁵

Vilayet sınırları içerisinde toplam 1.305.679 dönüm ekilebilir arazi bulunmaktadır. Bunun dışında 2.428.097 dönüm ormanlık ve çalılık alan, 3.665.538 dönüm ziraata elverişli olmayan toprak mevcuttur. Ayrıca 459.614 dönüm bağ, bahçe ve meyve ağaçlarıyla kaplı alan da vilayetin tarımsal varlığını oluşturmaktadır. Bu veriler, bölgedeki tarımsal üretimin hem coğrafi koşullardan hem de toprak çeşitliliğinden önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.401

¹⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi,s. 600

Tablo 3.4. Bilecik İlinde 1934-1937 Arası Hububat Üretimi¹⁷⁷

Hububat Türü	1934	1935	1936	1937
Toplam Üretim (Ton)	31.716	33.261	58.191	56.075
Toplam Üretim Değişim (%)	-	%4,87	%74,95	-%3,64
Buğday Üretimi (Ton)	22.486	24.189	41.522	34.506
Buğday Oranı (%)	%70,90	%72,73	%71,35	%61,53
Buğday Değişim (%)	-	%7,57	%71,66	-%16,90
Arpa Üretimi (Ton)	5.594	4.971	10.206	11.938
Arpa Oranı (%)	%17,64	%14,94	%17,54	%21,29
Arpa Değişim (%)	-	-%11,14	%105,31	%16,97
Yulaf Üretimi (Ton)	205	454	430	746
Yulaf Oranı (%)	%0,65	%1,37	%0,74	%1,33
Çavdar Üretimi (Ton)	1.012	949	1.441	1.447
Çavdar Oranı (%)	%3,19	%2,85	%2,48	%2,58
Kaplıca Üretimi (Ton)	1.513	1.275	2.667	3.598
Kaplıca Oranı (%)	%4,77	%3,83	%4,58	%6,42
Pirinç Üretimi (Ton)	1	12	24	50
Pirinç Oranı (%)	%0,003	%0,036	%0,041	%0,089

¹⁷⁷ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

Tablo 3.4. Tablonun Devamı

Darı Üretimi (Ton)	2	13	28	25
Darı Oranı (%)	%0,006	%0,039	%0,048	%0,045
Mısır Üretimi (Ton)	903	1.398	1.873	3.715
Mısır Oranı (%)	%2,85	%4,20	%3,22	%6,63
Mahlut Üretimi (Ton)	-	-	-	50
Mahlut Oranı (%)	-	-	-	%0,089

Buğdaydan sonra en çok yetiştirilen ürün arpadır. 1934 yılında 5.594 ton arpa üretilirken 1935 yılında bu rakam 4.971 tona kadar gerilemiştir. Devletin uyguladığı politika gereğince 1936 yılına gelindiğinde tıpkı buğday gibi arpa üretilme oranı da iki katın üstüne çıkarak. 10.206 tona ulaşmıştır. 1937 yılında bu rakam yine artarak 11.938 ton arpa yetiştirilmiştir.¹⁷⁸

Bilecik ili genelinde yetiştirilen diğer hububat üretimine bakacak olursak sırasıyla aynı yıllar içerisinde 1934'te 1.012 ton, 1935'te 949 ton, 1936'da 1.441 ton, 1937'de ise 1.447 ton çavdar yetiştirilmiştir. Yulaf ise 1934'te 205 ton, 1935'te 454 ton, 1936'da 430 ton, 1937'de 746 tona kadar çıkmıştır. Bilecik ilinde Mısır üretimi de yıllar itibariyle yükseliş göstermiştir. Nitekim 1934 yılında 903 ton olan üretim 1935 yılında 1.398 tona 1936 yılında 1.873 tona, 1937 yılında 3.715 tona ve 1938 yılında 4.250 tona kadar çıkmıştır.¹⁷⁹

Bilecik'te en çok yetiştirilen ürün olan buğdaya nazaran en az yetiştirilen hububat türü 1934 yılında 1 ton ile pirinç iken (bu rakam 1937'de 50 tona çıkmıştır.) 1937 yılına geldiğimizde 25 ton ile darı en az yetiştirilen ürün olmuştur. Öte yandan 1937 yılında buğdayın toplam üretim içindeki payı azalırken, arpa ve mısır gibi diğer hububat türlerinin payı artmıştır. Bu durum, çiftçilerin ürün çeşitlendirmesine gittiklerini göstermektedir. Zira Mahlut (buğday ve çavdarın karışımı) üretimi Bilecik'te ilk kez 1937 yılında başlamıştır. Bu da bize bölgede yeni

¹⁷⁸ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

¹⁷⁹ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

tarım tekniklerinin denenmeye başlandığını göstermektedir.¹⁸⁰

Sonuç olarak Bilecik'te yetiştirilen hububat türleri arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaplıca, pirinç, darı, mısır ve mahlut bulunmaktadır. Bu durum, ilin tarımsal ürün çeşitliliğinin zengin olduğunu göstermektedir.¹⁸¹ Mısır üretimi 1934'ten 1937'ye kadar her yıl artış göstermiş, özellikle 1937 yılında bir önceki yıla göre neredeyse iki kat artmıştır.¹⁸² 1938 yılına geldiğimizde yine en yüksek oranı buğday 46.933 ton ile görüyoruz.¹⁸³ Yine 1938'de Mahlut üretiminin önceki yıldan 5 ton artarak 55 tona kadar çıktığını görmekteyiz.¹⁸⁴

3.3. Tütün Yetiştiriciliği ve Tarımsal Kapasite

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tütün, Türkiye genelinde olduğu gibi Bilecik vilayetinde de önemli bir tarım ürünü olarak öne çıkmıştır. Ancak tütün üretimi, hem iklimsel hem de ekonomik etkenlerden oldukça fazla etkilenmiştir. 1930–1938 yılları arasında Bilecik'te tütün üretim miktarları, bu dalgalanmaların açık bir göstergesidir.

Tablo 3.5. Tütün Üretimi (kg)

Yıl	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Tütün Üretimi (kg)	63.744	203.479	18.966	88.583	67.109	31.369	133.433	52.243	54.958

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1931 yılında yaşanan ani artış dikkat çekicidir. Zira 1930 yılında 63.744 kg olan tütün üretimi, 1931'de üç katına çıkarak 203.479 kg seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu artışı somut verilerle tespit etmek mümkün olmamıştır. Yıl içerisinde gerçekleşen bu artış ülkenin genel ekonomik politikalarında tütün konusunda bir teşvik başlattığını ya da 1931 yılında köylünün tütüne yöneldiği ihtimalini düşündürmektedir.¹⁸⁵ Nitekim Türkiye genelinde bazı illerde Bilecik'tekine benzer artışlar yaşanmıştır. Örneğin 1930 yılında Diyarbakır'da 33.312 kilo tütün üretilirken bu rakam 1931 yılında 209.784'e kadar çıkmıştır.

¹⁸⁰ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

¹⁸¹ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

¹⁸² İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.154.

¹⁸³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.162.

¹⁸⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.162.

¹⁸⁵ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.g.e., s.170.

1932 yılına gelindiğinde bütün ülke genelinde olduğu gibi¹⁸⁶ Bilecik ili genelinde de tütün üretiminde ciddi bir düşüşe sahne olmuştur. Nitekim ildeki tütün üretimi 18.966 kilografa kadar gerilemiş; bu da bir önceki yıla kıyasla %90'a yakın bir azalma anlamına gelmektedir. Bu ani düşüşün arka planında hem iklim koşullarının hem de pazar sıkışıklığının etkili olduğu düşünülebilir.

Tütün üretiminde 1933 ve 1934 yıllarında üretim Bilecik ilinde yeniden toparlanma eğilimi göstermiş; sırasıyla 88.583 kg ve 67.109 kg tütün üretilmiştir. Ancak bu yıllardaki üretim seviyeleri yine de 1931 yılındaki zirveye ulaşamamıştır. 1935 yılında tekrar bir gerileme yaşanmış ve üretim 31.369 kilografa kadar düşmüştür. Buna karşın, 1936 yılına gelindiğinde tütün üretiminde yeniden bir sıçrama yaşanmış ve elde edilen ürün 133.433 kilografa kadar çıkmıştır.¹⁸⁷

1937 ve 1938 yıllarında ise üretim yeniden gerilemiş ve önce 52.243 kg. ardından 54.958 kilogram tütün üretilmiştir.¹⁸⁸ Bu iki yıl, tütün üretiminin orta seviyelerde seyrettiği, dalgalanmaların sınırlı olduğu bir dönem olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, 1930–1938 dönemi Bilecik ilinin tütün üretimi incelendiğinde, hem iklim verileri, hem de sosyo-ekonomik değişkenler üretim miktarlarında belirleyici birer faktör olmuştur. Devletin tarım politikaları, üretici davranışları, piyasa talepleri ve doğa koşulları birlikte değerlendirildiğinde, Bilecik'in tütün üretimi dalgalı ama dikkatle okunması gereken bir grafik çizmektedir.

4. Bilecik'te Hayvancılık Faaliyetleri (1909–1945)

4.1.Ertuğrul Sancağında Hayvancılığın Durumu (1909–1914)

Ertuğrul sancağında büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, kaza, nahiye ve köylerde yaygın şekilde yapılmaktaydı. Sancak genelinde inek, öküz, katır, manda, deve ve eşek yetiştirilirken; koyun, keçi ve tiftik keçisi gibi küçükbaş hayvanlar da önemli bir yer tutuyordu. 1909, 1913 ve 1914 yıllarında büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları ile ülke içindeki payları, bölgenin hayvancılık faaliyetlerindeki konumunu gösteren önemli veriler

¹⁸⁶ Diyarbakır 1931'de 209.784 kilo tütün üretirken, 1932'de bu rakam 19.421'e kadar düşmüştür. Yine Balıkesir'de 2.823.211 kilo üretim olurken bu rakam 1932'de 538.672 kiloya kadar düşmüştür. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi İstanbul, s.170.

¹⁸⁷ Bu artış, büyük ölçüde iklim koşullarıyla ilişkilendirilebilir. Klimatoloji verilerine göre, 1936 yılında yıllık yağış miktarı 573.1 mm olarak kaydedilmiştir. Bu oran, 1935 yılındaki 453.4 mm'lik yağış miktarından oldukça yüksektir. Dolayısıyla, tütün gibi suya hassas bir ürün açısından bu iklimsel fark doğrudan üretim miktarına yansımış olabilir. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi İstanbul, s.24.

¹⁸⁸ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.179.

sunmaktadır.

Ertuğrul Sancağı, Osmanlı'nın son döneminde tarımsal faaliyetlerin yanı sıra hayvancılığın da yaygın olduğu bölgelerden biri olarak dikkat çekmektedir. 1909, 1913 ve 1914 yıllarına ait veriler incelendiğinde, sancağın büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ülke geneline kıyasla belirli oranlarda pay sahibi olduğu görülmektedir. Bu dönemde bölgedeki hayvan sayıları ve ülke ortalamaları aşağıda incelenmektedir.

1909 yılı itibarıyla sancakta 29.018 sığır, 21.116 öküz, 6.573 manda, 63.276 koyun, 86.807 keçi, 10.718 at, 3.319 katır, 9.317 eşek ve 17 deve bulunmaktaydı. Ülke geneli ile kıyaslandığında, sığır ve öküz sayısının nispeten düşük, ancak koyun ve keçi yetiştiriciliğinin daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim aynı yıl Türkiye genelinde 63.478 sığır, 38.881 öküz, 12.721 manda, 282.091 koyun ve 224.133 keçi bulunuyordu. 1913 yılına gelindiğinde, büyükbaş hayvan sayısında belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. Ertuğrul Sancağında 49.166 sığır, 26.212 öküz ve 17.428 manda yetiştirilirken, ülke genelinde bu rakamlar sırasıyla 72.665, 41.885 ve 15.971 olarak kaydedilmiştir. Küçükbaş hayvan varlığı açısından ise sancaktaki 172.721 koyun ve 88.118 keçi, ülke genelinde 297.753 koyun ve 259.783 keçi ile kıyaslanmaktadır. Bu veriler, bölgedeki hayvancılığın istikrarlı bir şekilde geliştiğini ve özellikle koyun yetiştiriciliğinin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. 1914 yılına gelindiğinde ise sancakta 29.610 sığır, 24.600 öküz, 11.340 manda, 129.034 koyun, 193.847 keçi, 10.474 at, 1.910 katır, 8.100 eşek ve 10 deve bulunmaktaydı. Ülke genelindeki verilere bakıldığında, sığır ve öküz sayısında bir miktar düşüş yaşandığı, ancak keçi yetiştiriciliğinin ciddi anlamda arttığı görülmektedir.¹⁸⁹

Ertuğrul Sancağının Osmanlı'nın son dönemindeki hayvancılık politikaları çerçevesinde değerlendirilmesi, bölgenin tarımsal üretiminin yanı sıra hayvancılıkla da ekonomik yapısını desteklediğini ortaya koymaktadır. Özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir yer tutmuştur.

4.2.Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hayvan Varlığı ve Vergilendirme Politikası (1929–1930)

Savaştan çıkmış ve yeni kurulmuş olan cumhuriyetin vergiye tabi hayvan sayılarını incelemek gerekirse Koyun cinsi, sığır cinsi ve at cinsi olarak 3 başlıkta inceleyebiliriz. Bu başlıklar haricinde deve de vergiye tabi tutulmuştur.

¹⁸⁹ Demiryürek, a.g.e., s.192-193.

Tablo 3.6. Bilecik İli 1929-1930 Yılları Vergiye Tabi Hayvan Sayıları¹⁹⁰

Vilayet	Yıl	Koyun Cinsi			Sığır Cinsi		At Cinsi			Deve
		Koyun	Kılkeçi	Tiftikkeçi	Manda	Sığır	At	Katır	Eşek	
Bilecik	1929	61.360	107.748	31.402	5.103	52.998	3.762	594	7.709	59
	1930	58.856	99.611	26.368	5.134	50.905	3.785	444	8.787	50

Türkiye'nin kırsal ekonomisi büyük oranda hayvancılığa dayalı bir yapıya sahipti. Bilecik ili özelinde değerlendirildiğinde, 1929–1930 yıllarına ait vergiye tabi hayvan varlığı verileri, dönemin ekonomik atmosferiyle doğrudan ilişkili değişimleri gözler önüne sermektedir. 1929 yılı, hayvan varlığının görece istikrarlı olduğu bir dönemdir. Ancak bu yılın sonlarına doğru dünya genelinde etkisini hissettirmeye başlayan 1929 Buhranı, kırsal üretimi kısa sürede etkilemiş, 1930 yılında ise bu etkinin ilk yansımaları net şekilde gözlemlenmiştir. Bilecik'te 1929'da 61.360 olan koyun sayısı, 1930'da 58.856'ya düşmüş; benzer biçimde tiftik keçisi sayısı 31.402'den 26.368'e gerilemiştir. Küçükbaş hayvanlardaki bu düşüş, üretici köylünün ekonomik zorluklar karşısında daha az masraflı üretim modellerine yönelmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Büyükbaş hayvanlarda da benzer bir tablo söz konusudur. Sığır sayısı 1930'da yaklaşık %4 azalmış, 52.998'den 50.905'e gerilemiştir. İlginç şekilde manda sayısı ise 5.103'ten 5.134'e çıkmıştır. Bu küçük artış, mandanın hem süt verimi hem de dayanıklılığı açısından kırsal ekonomideki yerini koruduğunu gösterebilir.

At, katır ve eşek gibi iş gücü hayvanları açısından bakıldığında ise eşek sayısındaki artış dikkat çekicidir. 7.709'dan 8.787'ye çıkan bu artış, kırsal kesimde yük ve ulaşım ihtiyaçlarının daha az maliyetli yollarla karşılanmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Deve sayısındaki düşüş ise daha semboliktir. 1929'da 59 olan deve sayısının 1930'da 50'ye inmesi, bu hayvanın bölgedeki fonksiyonunu yavaş yavaş yitirmeye başladığının bir göstergesidir. Ulaşım ve yük taşımacılığında farklı alternatiflerin devreye girmesiyle birlikte, develer kırsal üretim modelinden adım adım çekilmektedir.

Sonuç olarak, 1929'dan 1930'a geçişte Bilecik'teki hayvan varlığında görülen düşüş

¹⁹⁰ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hayvanlar İstatistiği, 1929-1937, Receb Ulusoglu Matbaası, 1938, s.20-21.

yalnızca bir ekonomik daralmanın değil, aynı zamanda kırdaki yaşayan nüfusun üretim araçlarını yeniden düzenlediği, maliyet fayda dengesi üzerinden seçimler yaptığı bir sürecin işareti olabilir.

4.3. 1931–1937 Döneminde Hayvan Sayıları ve Kır Ekonomisi

Bilecik ilinde hayvancılık vergisine tabi hayvan sayısını incelemek gerekirse, 1931 yılında vergiye tabi olan tüm hayvanların sayısı 291.307'dir. Bu hayvanların sayısı hesaba katılırken bir yaşından aşağı koyun ve keçiler, iki yaşından aşağı develer, kazanç vergisi veren vesaiti nakliye hayvanları ile üç yaşından aşağı manda, sığır, at, katır, eşek ve ordu ve hükümet hizmetinde (muhafaza) kullanılan hayvanlar hariç tutulmuştur. 1931 yılında vergiye tâbi tutulan hayvanlara baktığımızda adet olarak en fazla kıl keçisidir. O tarihte Bilecik'te 120.095 adet kıl keçisini kayıtlarda görüyoruz bu da bu verginin %41.22'sinin yani en çok vergi alınan hayvanın kıl keçisi olduğunu gösteriyor. En az olarak da verginin sadece %0.01'ini oluşturan 32 adet ile devedir. Kıl keçisi ve deve haricinde 69.355 sayısı ile koyun, 30.434 tiftik keçisi, 52.746 sığır, 5.277 manda, 3.486 at, 461 katır, 9.061 eşek vergiye tâbi tutulmuştur. Özellikle kıl keçisi varlığının 1931'de 120.095 iken, 1937 yılında 90.794'e gerilemesi dikkat çekerken, koyun sayısında ise 69.355'ten 82.793'e doğru bir artış söz konusudur.¹⁹¹ Aynı dönemde Bilecik'te tiftik keçisi sayısı da dalgalı bir seyir izleyerek 1931'de 30.434 iken, 1937'de 28.110 olmuştur. Bu veriler, keçiciliğin bölgedeki önemini sürdürdüğünü göstermiştir.

Yakın bölgede olan Bursa'nın Bilecik'e kıyasla neredeyse iki katı fazla kıl keçisi, sığır ve koyun varlığına sahip olduğu, bunun da Bursa'nın daha geniş otlaklara ve tarım alanlarına sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir.¹⁹²

1931 yılı itibarıyla Bilecik'te vergiye tâbi hayvanların %41,22'sini kıl keçileri oluştururken, bu oranın 1937 yılında toplam sayı içindeki karşılığı %31,7 civarındadır. 1937 yılına gelindiğinde Bilecik'te sığır sayısının 60.273'e ulaşması, bölgenin sadece küçükbaş hayvancılıkla değil, aynı zamanda büyükbaş yetiştiriciliğiyle de gelişmekte olduğunu ortaya koyar. 1931–1937 dönemi Bilecik hayvancılık verileri incelendiğinde, bölgenin küçükbaş hayvancılığa dayalı yapısını koruduğu, ancak zamanla sığır gibi türlerde artış yaşandığı görülmektedir. Öte yandan deve, katır ve at gibi taşıma amaçlı kullanılan hayvan türlerinin Bilecik'te yıllar itibarıyla gün geçtikçe azaldığı tespit edilmiştir.

¹⁹¹ İstatistik Yıllığı Cilt.9, a.ge., s.175.

¹⁹² Bilecik (1937) kıl keçisi 90.794, koyun 82.793, sığır 60.273 Bursa (1937) da ise kıl keçisi 194.581, koyun 247.117, sığır 130.012'dir. İstatistik Yıllığı Cilt.9, 1936-1937 Devlet Basımevi İstanbul, s.175.

4.4. 1938–1945 Döneminde Hayvancılıkta Dönüşüm ve II. Dünya Savaşı Etkileri

1938 yılına gelindiğinde Bilecik'te adet bakımından en yüksek sayıya yine küçükbaş hayvanlar sahiptir. Koyun sayısı 97.065'e ulaşarak önceki yıla göre önemli bir artış göstermiştir. Buna karşılık, kıl keçisi sayısı 78.324'e gerileyerek 1937'ye göre düşüş göstermiştir. Tiftik keçisi sayısı da bir önceki yıla göre artış göstererek 32.060'a yükselmiştir. 1938'de Büyükbaş hayvanlardan sığır sayısı 61.678'e yükselmiştir, manda sayısı ise 1937 yılında 5.898 iken 1938 yılında 5.855'e gerilemiştir. Deve Sayısı ise 12 adette kalmıştır. Öte yandan at, katır ve eşek sayısına baktığımızda vergiye tabi tutulan hayvan sayısını tespit edemiyoruz ama bu o hayvanların Bilecik ilinde olmadığına dair net bilgi vermemekle birlikte vergiye tabi olmadığını tespit ediyoruz. Toplam vergiye tabi hayvan sayısı ise 274.994'tür.¹⁹³

1939 yılında vergiye tâbi hayvan sayısı yeniden yükselerek 291.561'e kadar çıkmıştır. Bu artışta özellikle koyun ve tiftik keçisindeki yükselişin payı önemlidir. Koyun sayısı 107.567 ile 1931 yılından beri yeni bir zirveye ulaşırken, kıl keçisi sayısı 78.528 ile nispeten sabit kalmıştır. Tiftik keçisi sayısı 33.409'a yükselerek artışı sürdürmüştür. Sığır sayısı da artarak 66.084'e ulaşmıştır. Manda sayısı ise sınırlı artışla 5.956 olmuştur. Deve sayısı 12'den 17'ye yükselmiş, at ve diğer taşıma hayvanlarına ilişkin veriler ise 1938 yılında olduğu gibi tabloda yer almamıştır.¹⁹⁴

1938–1939 döneminde Bilecik'te koyun ve sığır sayılarında gözle görülür bir artış yaşanırken, kıl keçisi sayısının düştüğü görülmektedir. Zira 1931-1937 yılları arasında yoğun olarak yapılan keçi yetiştiriciliğinin yerini zamanla koyun ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği almaya başlamıştır.¹⁹⁵

1940 yılına gelindiğinde, Bilecik ilindeki vergiye tabi hayvan sayısı toplamı 310.944 olarak tespit edilmiştir.¹⁹⁶ Bu sayı, 1939 yılında ulaşılan 291.561 sayısına göre dikkate değer bir artış yaşandığını göstermektedir. Söz konusu yılda en yüksek hayvan grubu 115.771 adet ile koyundur. Koyunu, 83.241 adetle kıl keçisi ve 66.769 adetle sığır takip etmektedir. Tiftik keçisi sayısı ise 39.091 gibi yüksek bir seviyededir. Bununla birlikte Bilecik'te 6.052 manda ile 20 deve de vergiye tabi tutulmuştur. 1940 yılında at, eşek, katır gibi hayvan türlerine dair

¹⁹³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, a.g.e., s.186.

¹⁹⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939 a.g.e., s.186.

¹⁹⁵ 1935 yılı Bilecik ve Bursa nüfusunu karşılaştıracak olursak Bilecik nüfusu 125.421'dir.¹⁹⁵ Bursa nüfusu ise 442.760'tır. Bu da Bilecik nüfusunun yaklaşık 3.50 katıdır. Bu iki şehirde vergiye tabi olan hayvan sayılarına bakarsak Bilecik'te vergiye tabi tutulan hayvan sayısı 240.502¹⁹⁵ Bursa'da ise 546.452'dir. Bu da yaklaşık 2.30 katıdır. Nüfus ile yüzde 1 oranda kayma ihtimali olsa da benzer oranlardır. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1938-1939, Cilt: 10, Hüsnütabiat Basımevi İstanbul, 1939, s.52.

¹⁹⁶ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945, Cilt: 15, Hüsnütabiat Basımevi İstanbul, 1946, s.269.

kayıt bulunmamaktadır.¹⁹⁷ Bu da söz konusu hayvanların ya çok az sayıda olduğuna ya da vergi kapsamına alınmadığına işaret etmektedir.

1941 yılında toplam vergiye tabi hayvan sayısı Bilecik'te %2 lik bir artış göstererek 316.602'ye çıkmıştır. Buna mukabil koyun sayısı 108.615'e, tiftik keçisi ise 34.414'e kadar gerilemiştir. Sığır sayısı ise 67.360 ile önceki yıla göre artış göstermiştir. Öte yandan Bilecik ili genelinde 1941 yılı itibariyle 5.591 at, 520 katır ve 12.868 eşek olduğu istatistiklere yansımıştır.¹⁹⁸

1942 yılında toplam vergiye tabi hayvan sayısı il genelinde 306.324 olarak tespit edilmiştir. Bu yıl koyun sayısı 101.753'e, kıl keçisi 78.250'ye, tiftik keçisi ise 31.110'a düşmüştür. Manda ve sığır sayılarında küçük artışlar yaşanırken (mandada 5.756, sığırdaki 68.158), at sayısında da 6.850'ye çıkıldığı görülmektedir. Katır (660) ve eşek (13.784) sayıları da bu yıl dikkat çekici seviyededir.¹⁹⁹

1943 yılı, toplamda 308.973 vergiye tabi hayvanla, önceki iki yıla göre küçük bir artış göstermiştir. Bu yıl koyun sayısı yeniden artışa geçerek 108.485'e ulaşmış, kıl keçisi sayısı ise 79.559 olmuştur. Ancak tiftik keçisi varlığı 27.388'e kadar gerileyerek düşüş eğilimini sürdürmüştür. Sığır sayısı 67.518, manda sayısı ise 6.571 olarak sabit bir düzeyde seyretmiştir. 0 olarak gösterilen deve sayısı, bu hayvan türünün Bilecik'te ya yok denecek kadar az olduğunu ya da askeri veya hükümet hizmetlerinde kullanıldığı için vergi dışı tutulduğunu düşündürmektedir. Bunun yanında il genelinde 674 katır ve 13.061 Eşek olduğu istatistiklere yansımıştır.²⁰⁰

1944 yılında Bilecik ili genelindeki vergiye tabi toplam hayvan sayısı 309.128 olarak kaydedilmiştir. Bu yıl koyun 107.160 ile küçük bir düşüş ve kıl keçisi 82.312 sayısı ile küçük artış göstermiştir. Buna karşın tiftik keçisi sayısı yine düşerek 26.542'ye kadar gerilemiştir. Büyükbaş hayvanlardan sığır sayısı 66.729 ile hemen hemen sabit kalırken, manda sayısı 5.811 olarak önceki yıla göre düşüş göstermiştir. Katır sayısı 754'e, eşek sayısı da 13.153 yükselmiştir.²⁰¹

1945 yılına gelindiğinde ise Bilecik ili genelinde hayvan sayılarında dikkat çekici bir düşüş göze çarpmaktadır. Zira toplam vergiye tabi hayvan sayısı 281.006'ya kadar

¹⁹⁷ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945, a.g.e., s.269.

¹⁹⁸ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945 a.g.e., s.269.

¹⁹⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945 a.g.e., s.269.

²⁰⁰ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945, a.g.e., s.269.

²⁰¹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945 a.g.e., s.269.

gerilemiştir. Koyun sayısı 95.617'ye, kıl keçisi sayısı 72.895'e düşerken, tiftik keçisi varlığı da 22.426 olmuştur. Bu değerler, küçükbaş hayvancılıkta belirgin bir azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Büyükbaş hayvanlardan sığır sayısı 64.465'e gerilemiş, manda sayısı ise 5.301 olarak kaydedilmiştir. İl genelindeki at sayısı 6.650 iken katır sayısı 800, eşek sayısı ise 12.852'dir.²⁰²

Bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, 1940–1945 yılları arasında Bilecik'te hayvancılık faaliyetlerinde dalgalı bir seyir izlendiği görülmektedir. Küçükbaş hayvancılık hâlâ baskın olsa da, gerek savaş yıllarının etkisi gerekse tarımsal dönüşüm süreçleri nedeniyle toplam hayvan varlığında dönemsel düşüşler yaşanmıştır. Sığır ve manda sayılarının sabit kalması ise bölgedeki büyükbaş hayvancılığın istikrarını koruduğunu göstermektedir. Deve varlığının bu yıllarda tamamen kayıtlardan silinmesi, ya bu türün bölgeden çekildiğini ya da ulaşımda artık kullanılmadığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak, Bilecik ili 1940–1945 yılları arasında da ağırlıklı olarak küçükbaş hayvancılığa dayalı yapısını sürdürmüştür; ancak savaşın ve ekonomik dönüşümün etkisiyle hayvan sayılarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu veriler, bölgenin tarımsal ekonomisinin geçirdiği dönüşümleri izleyebilmek adına oldukça kıymetlidir.

4.5. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılığın Karşılaştırmalı Gelişimi

1931–1945 yılları arasında Bilecik ili hayvancılığına dair vergiye tabi hayvan sayılarına bakıldığında, bölgedeki hayvancılık yapısının zamanla değişim gösterdiği net biçimde görülmektedir. 1930'lu yılların başında kıl keçisi en yaygın hayvan türüyken, bu oran yıllar içinde düşüş göstermiş; koyun ve sığır gibi hayvanların sayısında ise istikrarlı bir artış yaşanmıştır. Bu durum, Bilecik'te hayvancılık yapısının küçükbaş ağırlıklı olmaktan çıkıp, büyükbaş hayvancılığa da yöneldiğini göstermektedir.

Aynı zamanda veriler, tiftik keçisi yetiştiriciliğinin dalgalı bir seyir izlediğini ve 1945 yılına doğru ciddi bir azalma yaşadığını göstermektedir. Taşıma hayvanları olan at, katır ve eşeklerin sayısı ise yıllar içinde azalmış, bu da ulaşımda hayvan gücüne olan ihtiyacın azaldığını veya vergi dışı tutulduklarını göstermektedir. Deve gibi hayvanların varlığı ise yok denecek kadar azdır ve genellikle vergiye tabi tutulmamıştır.

Özellikle 1940'tan sonra bazı hayvan türlerinde gözlenen düşüşler, II. Dünya Savaşı yıllarının kırsal ekonomiye ve hayvancılık faaliyetlerine olan olumsuz etkisiyle

²⁰² Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı 1942-1945 a.g.e., s.269.

ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, Bilecik'in coğrafi ve tarımsal yapısının yanı sıra ekonomik-siyasi gelişmelerin de hayvancılık üzerinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır

4.6.Tavukçuluk Faaliyetleri ve Yumurta Üretimi (1933–1943)

Cumhuriyet yıllarında Bilecik şehri özellikle büyük şehirlere olan yakınlığı ve stratejik yol ağı avantajı nedeniyle birinci tarım bölgesinde bulunan iller kapsamına alınmıştır. Nitekim 1933 yılında birinci tarım bölgesinde bulunan iller, Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırşehir, Kütahya ve Yozgat'tır. Bu nedenle kümes hayvancılığı da Bilecik ilinde önemli miktarda yapılmaktaydı.

Kümes hayvancılığı denildiğinde ilk akla gelen hiç şüphesiz tavukçuluktur. Elde ettiğimiz istatistiki veriler ışığında Bilecik ilinde 1933 yılı itibari ile 151.167 adet tavuk ve horoz bulunurken 2.737 adet hindi bulunmaktaydı. Bununla birlikte elde edilen tavuk yumurtası sayısı ise 13.605.030'du. Birinci tarım bölgesinin tamamı göz önüne alındığında tavuk ve horoz toplam sayısı 2.177.040 iken Hindi sayısı 139.423'tü.²⁰³ Buna mukabil Birinci tarım bölgesi olarak nitelendirilen illerde üretilen toplam yumurta sayısı ise 134.547.455'ti.²⁰⁴

Bu rakamlar göz önüne alındığında birinci tarım bölgesi illeri içinde Bilecik, hindi sayısı bakımından sonuncu sırada yer almaktaydı. Tavuk ve horoz sayısı bakımından 7. Sırada yer alan Bilecik, elde edilen yumurta sayısı bakımından ise 4. Sıradaydı. Görüldüğü üzere Bilecik ili sadece yumurta yetiştiriciliği noktasında üretimin %10'unu karşılamaktaydı.

1936 yılına gelindiğinde tavuk ve horoz sayısı yaklaşık %20 gibi bir oran artarak 180.908'e yükselmiştir. Buna mukabil tavuk yumurtası sayısı %25 gibi bir oran düşüş yaşayarak 10.927.730'a kadar gerilemiştir. Yine yetiştirilen Hindi sayısı da yaklaşık %10 düşüş göstererek 2.511'e kadar gerilemiştir.²⁰⁵

1943 yılına gelindiğinde tavuk ve horoz sayısı yeniden yükselme eğilimi göstererek 218.000'e çıkmıştır. 10 yıllık sürece baktığımızda tavuk ve horoz sayısının 66.833 adet arttığını görüyoruz. Hindi sayısı da 1.263 adet artarak 1943 yılında 4.000 sayısına ulaşmıştır. Tavuk yumurta sayısı da 1.164.970 artarak 1943 yılında 14.770.000'e kadar çıkmıştır.²⁰⁶

²⁰³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-36, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1937, s. 163

²⁰⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-36, a.g.e., s. 163.

²⁰⁵ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41, Ankara 1943, s. 6.

²⁰⁶ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43, Ankara 1945, s.6.

Bu veriler, Bilecik'in 1933–1943 yılları arasında tavukçuluk alanında istikrarlı bir gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Hindi sayısında dalgalanmalar yaşansa da, tavuk ve horoz varlığındaki artış, yumurta üretiminde de genel bir yükselişi beraberinde getirmiştir. Bölgedeki toplam üretime %10 oranında katkı sağlayan Bilecik, özellikle yumurta verimliliği açısından dikkat çeken bir konuma ulaşmıştır. Bu durum, ilin tarımsal üretim yapısı içinde tavukçuluğun önemli bir yer edindiğini göstermektedir.

Vilayet genelinde yıllık olarak yaklaşık 10 milyon adet yumurta üretilmekteydi. Bu miktarın 3 milyon 358 bin adedi iç tüketimde değerlendirilirken, kalan kısmı Bursa ve İstanbul'a gönderilmekteydi. Yıllık tavuk ve horoz ihracatı ise ortalama 15 bin adet civarındaydı.²⁰⁷

4.7. Arıcılıkta Gelişim ve Üretim Verileri (1933–1943)

Birinci tarım bölgesinde yer alan Bilecik ilinde arıcılık faaliyetleri de önemli bir katma değer girdisi sağlamaktadır. İstatistiklere yansıyan arıcılık faaliyetlerine baktığımızda iki usulde arıcılık yapıldığı görülmektedir. Bunlar eski usul kovan ve yeni usul kovan şeklindedir. Eski usul bal üretimi kütük kovanlarda yapılan bal üretimini ifade etmek için kullanılmıştır. Yeni usul ise günümüzedekine benzer kovanlarda yapılan arıcılık faaliyetleridir.²⁰⁸

Buna göre 1933 yılı istatistik verileri incelendiğinde Bilecik ili genelinde eski usul kovan adeti 4.200 iken yeni usul kovan adeti ise sadece 3'tür. Buna karşın elde edilen bal miktarı 31.024 kilodur. Bal mumu ise 4.217 kilodur.²⁰⁹ Bu rakamlar göz önüne alındığında Bilecik ili birinci tarım bölgesinde bulunan 9 il arasında eski ve yeni usul kovan sayısı bakımından sonuncu sıradadır. Ancak bal üretimi açısından bakıldığında 7. Sırada, bal mumu üretimi açısından da 3. sıradadır.

1935 yılına gelindiğinde eski usul kovan sayısı 2.883'e kadar düşerken yeni usul kovan ise istatistiklerde 0 olarak kaydedilmiştir. Kovan sayısının azalması dolayısıyla bal üretimi de Bilecik ili genelinde kilo bazında ciddi bir düşüş yaşayarak 4.999 kiloya kadar gerilemiştir. Aynı şekilde elde edilen bal mumu da 932 kiloya kadar düşmüştür.²¹⁰

²⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.400

²⁰⁸ Eski usul kovan: Örme sepetle oyulmuş ağaç kütükleri içinde arı yetiştiriciliği, Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay. 1931, s.1548

²⁰⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-36, a.g.e., s. 166.

²¹⁰ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41 a.g.e., s. 12.

1936 yılına gelindiğinde eski usul kovan sayısı 5236'ya kadar çıkmıştır. Elbette bu ciddi artış üretime de yansımıştır. Nitekim bir önceki yıla göre bal üretimi yaklaşık 10 kat artarak 40.554 kiloya kadar çıkmıştır. Sadece bal değil bal mumu üretimi de önceki yıla göre %400 artarak 3.641 kiloya kadar çıkmıştır.²¹¹ 1937 yılında bal üretimi 40.814 kiloya kadar yükselmiştir. Ancak II. Dünya Harbinin başladığı 1939 yılından itibaren bal üretimi miktarında gözle görülür bir düşüş yaşanmaya başlamıştır. Nitekim 1939 yılında Bilecik ili genelinde 4230 eski usul, 162 yeni usul kovan olmasına rağmen bal üretimi 23.050 kilograma kadar düşmüştür.

1943 yılına gelindiğinde Bilecik ili genelindeki eski usul kovan sayısı 5.420'ye yeni usul kovan sayısı ise 239'a kadar çıkmıştır. Buna karşın kovan sayıları artarken elde edilen ürün miktarı düşüş göstermiştir. 1943 yılında yalnızca 18.100 kilo bal elde edilirken 1.730 kilo da bal mumu elde edilmiştir.²¹²

Bilecik'te arıcılık faaliyetlerinin yıllar içinde dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir. 1933 yılında oldukça sınırlı sayıda yeni usul kovana rağmen yüksek miktarda bal ve bal mumu elde edilmiş, ancak 1935 yılında hem kovan sayısı hem üretim ciddi oranda azalmıştır. 1936 yılında yaşanan keskin artış, arıcılığın potansiyelini ortaya koysa da, bu verimlilik sürdürülememiştir. 1943 yılına gelindiğinde hem eski hem de yeni usul kovan sayısında artış olmasına rağmen, üretim rakamları düşüş göstermiştir. Bu durum, arıcılıkta yalnızca kovan sayısının değil, üretim yöntemleri ve çevresel koşulların da verimlilik üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

4.8. İpekböcekçiliğinde Gelişim ve Üretim Verileri (1933–1943)

19. yüzyılda, eski usullerle yapılan ipek üretimi yerini bir bakıma modern üretime bırakınca, geniş dutluk alanlara sahip olan Bilecik ili genelinde birçok ipek imalathanesi açılmıştır. 1906 yılında Bilecik'te 11, Küplü nahiyesinde 10, Söğüt kazasında 4, Lefke nahiyesinde 3, Aşağıköy'de 3, Pelitözü köyünde 2, Vezirhan köyünde 1 ve İnegöl'e bağlı Cerrah köyünde ise 6 adet ipek işletmesi bulunmaktaydı. Bilecik'teki ipek işletmeleri dönemin en önemli ipek üreticisi olan Bursa'yla kıyaslandığında Bilecik'in sektördeki önemi

²¹¹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41 a.g.e., s.12.

²¹² Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43, a.g.e., s.12.

bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1906'da Bursa merkezine bağlı kazâ, nahiye ve köylerde 51 adet ipek işletmesi mevcutken Bilecik'te ise 40 imalathane bulunmaktaydı.²¹³

Buna karşın özellikle I. Dünya Harbi sonrası bütün Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Bilecik ilinin de işgale uğraması İpek imalathanelerinin kapanmasına neden oldu.²¹⁴ Bilecik'in iklim ve bitki örtüsü ipekböcekçiliği için son derece elverişliydi. Nitekim bu alanda geçmişte önemli bir gelişme sağlanmış, ancak işgal döneminde dut bahçelerinin tahrip edilmesi sebebiyle üretim geçici olarak gerilemiştir. Buna rağmen, son yıllarda bu faaliyet yeniden canlanmış ve koza üretimi hızla artmaya başlamıştır. 1340 (1924) yılı itibarıyla yaklaşık 276.420 kilogram olan koza üretiminin, bir sonraki yıl için üç kat artış göstermesi beklenmiştir.²¹⁵ Milli Mücadelenin kazanılması ve cumhuriyet Türkiye'sinin kurulması sonrası bölgede İpek üreticiliği yeniden başlamış ve özellikle 1980'li yıllara kadar devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında birinci tarım bölgesinde yer alan iller arasına giren Bilecik'te önemli miktarda İpek üretimi yapılmaktaydı. Nitekim birinci tarım bölgesi içerisinde yer alan 9 il arasında Bilecik 1933 yılında ipek üretimi açısından 1. Sırada yer almaktaydı.

1933 yılında Bilecik'te ipekböcekçiliği yapan aile sayısı 4.944'tü. Birinci tarım bölgesi içerisinde yer alan diğer 8 ilde ipekböcekçiliği yapan aile sayısı toplamı ise sadece 6.132'idi.²¹⁶ Dolayısıyla 9 il arasında ipekböcekçiliği yapan ailelerin %80'i Bilecik'teydi. Ülke genelinde toplam 37.640 aile ipekböcekçiliği yapmaktaydı.²¹⁷ Ülke genelinde de ipekböcekçiliği yapan ailelerin %13'ünü Bilecik'te ki aileler oluşturmaktaydı.

Bilecik ilinde 1933 yılında açılan tohum kutusu adedi 5.102'dir. Elde edilen yaş koza ise 164.963 kiloydu.²¹⁸ 1935 yılına gelindiğinde ipekböcekçiliği yapan aile sayısı 5.698'e kadar çıkmıştır. Açılan tohum kutusu sayısı da yine 5.733'e koza miktarı da 203.352 kiloya çıkmıştır.²¹⁹ 1944 yılına gelindiğinde Bilecik ili genelinde ipekböcekçiliği yapan aile sayısı ciddi bir artış göstererek 9.155'e kadar yükselmiştir. Açılan tohum kutusu sayısı 10.442'ye

²¹³ Halim Demiryürek, "XX. Yüzyıl Başlarında Ertuğrul Sancağında İpek Üretimi" Vakanüvis Dergisi, C:III, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, ss. 98-104, Sakarya, 2018, s.99-100.

²¹⁴ Bkz. Taner Bilgin, Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Üniversitesi Yay. Bilecik, 2015.

²¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.400

²¹⁶ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-36, a.g.e., s. 169.

²¹⁷ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-36, a.g.e., s. 169.

²¹⁸ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tarım İstatistikleri 1928-36, a.g.e., s. 169.

²¹⁹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-41 a.g.e., s.21.

yükselirken yaş koza üretimi de 482.960 kiloya kadar çıkmıştır.²²⁰ 1944 yılına ait verilerde Bilecik'i ilçeler bazında da inceleyebilmekteyiz. Buna göre Bilecik ilinde 195 köyde ipekböcekçiliği yapıldığı görülmektedir. İlçeler bazında en çok ipekböcekçiliği yapan ilçe 4500 aile ile Söğüt ilçesidir. 45 aile ile Bozüyük ilçesi ise en az ipekböcekçiliği yapan aile sayısına sahiptir. Söğüt ilçesi elde edilen 344.000 kilo yaş koza ile Bilecik'te elde edilen yaş koza miktarının %71'ini karşılamaktaydı.²²¹

Cumhuriyet öncesi dönemde Bilecik ve çevresinde ipekçilik oldukça gelişmiş bir üretim kolu olarak öne çıkmaktaydı. Bilecik kasabasında 11 ipek fabrikasında toplam 1065 çerh bulunmakta olup, ayrıca 12 mancınıkhanede 185 çerh ve 111 kadife imalathanesi faaliyet göstermekteydi. Küplü kasabasında ise 12 ipek fabrikası (1059 çerh), 9 mancınıkhane (145 çerh) ve 2 dakik fabrikası yer almaktaydı. Küplü Nahiyesi'ne bağlı Baş köyünde 2 fabrika (140 çerh) ile 2 mancınıkhanede 40 çerh, Bilecik'in Pelitözü köyünde ise 2 fabrika (140 çerh) ve 1 mancınıkhanede 15 çerh bulunmaktaydı. Vezirhan köyünde 1 fabrika (80 çerh), Aşağı köyünde 4 fabrika (300 çerh), Osmaneli kasabasında 3 fabrika (200 çerh) ve Söğüt kasabasında 4 fabrika (260 çerh) faaliyet göstermekteydi. Ancak işgal döneminde bu tesislerin bir kısmı tahrip edilmiştir. Örneğin, bölgede yer alan 25 debbağhaneden 15'i harap olmuş, yalnızca 10 tanesi faaliyetine devam edebilmiştir.²²² (Çerh kelimesi, Osmanlı döneminde ipekböceği kozasının ipliğe çevrilmesinde kullanılan ipek çekme tezgâhı veya ipek eğirme aleti anlamına gelir.)

Sonuç olarak, 19. Yüzyıldan beri bölgede yapılan ipekböcekçiliği cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Özellikle 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ipekböcekçiliği, Bilecik'in tarımsal üretiminde öne çıkan en güçlü faaliyetlerden biri olmuştur. 1933 yılında birinci tarım bölgesindeki ipekböcekçiliği yapan ailelerin %80'ine ev sahipliği yapan Bilecik, aynı zamanda ülke genelinde de en yüksek paya sahip illerden biridir. Hem aile sayısında hem açılan tohum kutusu adedinde hem de yaş koza üretiminde düzenli bir artış gözlemlenmiş; 1944 yılına gelindiğinde bu artış neredeyse üç katına kadar çıkmıştır. İlçeler özelinde değerlendirildiğinde ise, üretimin büyük bölümünün Söğüt ilçesinde yoğunlaştığı, görülmektedir. Bu veriler, Bilecik'in sadece bölgesel değil, ulusal düzeyde de ipekböcekçiliğinde lider bir konuma sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

²²⁰ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43 a.g.e., s.20.

²²¹ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935-43, a.g.e., s.23.

²²² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.397

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türkiye'nin taşra bölgelerindeki sosyoekonomik dönüşüm süreçleri, Bilecik ili özelinde ve istatistiksel veriler ışığında değerlendirilmiştir. 1927–1945 yılları arasındaki dönem esas alınarak yapılan incelemelerde, Bilecik'in demografik yapısı, eğitim politikaları, aile kurumu, adli veriler, sağlık hizmetleri ve ekonomik faaliyetler gibi çok boyutlu alanlarda yaşanan değişim ve gelişmeler ortaya konulmuştur.

İlk olarak nüfus verileri üzerinden yapılan analizlerde, savaşlar ve işgal döneminin doğrudan etkisiyle şehir nüfusunda belirgin dalgalanmalar yaşandığı, ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yeniden toparlanma sürecine girildiği gözlemlenmiştir. Nüfusun büyük bir kısmının köylerde yaşaması, dönemin ekonomik yapısının tarıma dayalı olduğunu açıkça göstermektedir. Özellikle erkek nüfusun savaş ve göç gibi nedenlerle azalması, toplumsal cinsiyet dengelerinde de belirgin bir etki yaratmıştır.

Eğitim alanında gerçekleştirilen politikalar, erken Cumhuriyet döneminin modernleşme idealiyle doğrudan ilişkilidir. Bilecik'te Millet Mektepleri'nin açılması, okur-yazar oranındaki artışlar, okul ve öğretmen sayısındaki yükseliş bu dönüşümün somut göstergeleri olmuştur. Kadınların eğitime katılımında da önemli ilerlemeler kaydedilmiş; 1927–1945 yılları arasında kadın okuryazarlığı %2,35'ten %26'ya yükselmiştir. Bu durum, yalnızca bireysel değil toplumsal bir değişimi de beraberinde getirmiştir.

Aile yapısındaki dönüşüm, özellikle Medeni Kanun'un kabulü sonrası evlenme ve boşanma istatistiklerinde gözlemlenmiştir. Evliliklerin yasal çerçeveye alınması, kadınlara tanınan hukuki haklar ve sosyal güvenlik anlayışındaki değişim, aile kurumunun yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlamıştır. İlçe bazlı veriler ise, yerel dinamiklerin evlenme ve boşanma oranlarını doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur.

Adli ve sağlık verileri ise, Bilecik'te kamu hizmetlerinin kurumsallaşma sürecini göstermesi açısından önemlidir. Mahkeme verileri, suç oranlarının takibi kadar toplumsal huzur algısının da değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Sağlık hizmetlerinde ise Memleket Hastanesi'nin kapasite artışı, bütçe verileri erken Cumhuriyet döneminde birey sağlığına verilen önemin bir yansımasıdır.

Tarım, hayvancılık ve üretim faaliyetlerine ilişkin veriler, Bilecik'in kırsal kalkınma potansiyelini ortaya koymuştur. Meyvecilik, hububat üretimi, hayvan varlığı, tavukçuluk ve arıcılık gibi faaliyetler, ilin ekonomik yapısını biçimlendiren temel unsurlar olarak öne

çıkmiştir. İpekböcekçiliği gibi geleneksel üretim alanlarının da bu dönemde sürdürüldüğü görülmüştür.

Sonuç olarak, 1927–1945 yılları arasında Bilecik ilinde yaşanan gelişmeler, Cumhuriyet rejiminin taşrada nasıl karşılık bulduğunu, toplumsal dönüşümün ne şekilde inşa edildiğini ve merkezden çevreye yayılan politikaların yerel düzeydeki yansımalarını bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır. İstatistikî veriler aracılığıyla yapılan bu analiz, Bilecik'in erken Cumhuriyet dönemindeki sosyal tarihine ışık tutmakta; aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme sürecinde taşra kentlerinin rolünü anlamak açısından kıymetli bir katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acuner, A. M. (1990). Türkiye Cumhuriyetinde okur-yazarlık. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 161–167.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *İstatistik Yıllığı Cilt 2*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1934–1948). *İstatistik Yıllıkları* (Cilt 9–16). Hüsnütabiat Basımevi.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1936). *Tarım İstatistikleri 1928–1934*. Ulus Basımevi.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1937). *Tarım İstatistikleri 1928–36*. Mehmet İhsan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1938). *Hayvanlar İstatistiği 1929–1937*. Receb Ulusoğlu Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1941). *Nüfus Hareketleri İstatistiği 1927–1940*. Ankara.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1943). *Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935–1941*. Ankara.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1945). *Tavukçuluk Arıcılık İpekböcekçiliği İstatistikleri 1935–1943*. Ankara.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1948). *Nüfus Hareketleri İstatistiği 1935–1945*. Ankara.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü. (1950). *1945 Genel Nüfus Sayımı*. Ankara.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1933). *Maarif 1923–1932 İstatistikleri*. Devlet Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1934). *Maarif İstatistiği 1932–1933*. Devlet Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1935). *Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği 1928–1935*. Hüsnütabiat Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1944). *Maarif İstatistiği 1941–1942*. Ankara Basım ve Cilt Evi.

- Bilgin, T.** (2015). *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)**. HR. HMS. İŞO, K:242, G:6/7; G:6/24.
- BCA (Cumhuriyet Arşivi)**. F:30-10-0-0, K:26, G:148/1.
- Demiryürek, H.** (2015). *Ertuğrul Sancağı (1900–1918)*. Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Demiryürek, H.** (2018). XX. Yüzyıl Başlarında Ertuğrul Sancağında İpek Üretimi. *Vakanüvis Dergisi*, 3(Özel Sayı), 98–104.
- Duran, S., & Fırat, D.** (2024). Erken Cumhuriyet Dönemi (1923–1950) eğitim alanının yapısı ve dinamiklerine eleştirel bir yaklaşım. *Vira Verita Dergisi*, (20), 38–77.
- Güran, T.** (1997). *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri (1909, 1913–1914)*. Tarih İstatistikleri Dizisi Cilt III. Ankara.
- Hüdavendigâr Vilayeti.** (1906/1324). *Vilayet Salnamesi*.
- İstatistik Umum Müdürlüğü.** (1927). *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Cilt I–III.
- İstatistik Umum Müdürlüğü.** (1940). *Genel Nüfus Sayımı 20 İlkteşrin 1940*. Ankara.
- Koca, Z.** (2022). *Erken Cumhuriyet döneminde Bilecik*, Doktora Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.** (1931). *Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*. Ankara.
- Resmî Gazete** .(1926, 4 Ekim). *743 Sayılı Türk Medeni Kanunu*.
- Resmî Gazete.** (1928, 24 Kasım). *Harf İnkılabı Kanunu*. Sayı: 1048, s. 6101.

EKLER

EK1: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 531.

	Buğday Dönüm	Arpa Dönüm	Yulaf Dönüm	Susam Dönüm
Bilecik	52.009	13.050	419	131
Söğüt	37.013	10.710	190	150
Gölpazarı	15.798	12.198	622	57
Osmaneli	31.893	9.809	877	426
Bozüyük	58.133	14.961	1.222	-
Toplam	194.846	60.728	3.330	764

EK2: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 531.

	Çavdar Dönüm	Burçak Dönüm	Mısır Dönüm	Patates Dönüm	Haşhaş Dönüm
Bilecik	511	3.630	3.799	199	1.299
Söğüt	423	3.063	1.871	71	829
Gölpazarı	600	1.363	1.224	-	300
Osmaneli	869	1.681	1.094	-	1.332
Bozüyük	1.827	4.935	846	253	407
Toplam	4.230	14.662	8.834	523	4.167

EK3: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 531.

	Pamuk Dönüm	Tütün Dönüm	Üzüm Bağı Dönüm	Zeytin Ağacı Sak	Arı Kovanı Dönüm
Bilecik	429	5412	2000	1500	1100
Söğüt	871	410	29000	2000	2500
Gölpazarı	207	787	11000	-	2000
Osmaneli	958	4603	2000	7000	1200
Bozüyük	-	256	-	-	1000
Toplam	2465	11468	44000	10500	7800

EK4: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 531.

	Buğday Kilo	Arpa Kilo	Yulaf Kilo	Çavdar Kilo
Bilecik	5212300	1958800	41900	11564
Söğüt	4448560	1606500	19000	16920
Gölpazarı	8263640	3049500	62300	8400
Osmaneli	3199300	1275170	87700	121620
Bozüyük	5828300	1944930	122200	255780
Toplam	26952100	9834900	333100	414284

EK5: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 531.

	Burçak Kilo	Mısır Kilo	Patates Kilo	Susam Kilo	Afyon Kilo
Bilecik	435600	455880	19900	3930	1623
Söğüt	367560	224520	7100	4500	933
Gölpazarı	163560	146880	-	1710	900
Osmaneli	200520	131280	-	12780	1998
Bozüyük	592200	101520	25300	-	407
Toplam	1759440	1060080	52300	22920	5861

EK6: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 531.

	Pamuk Kilo	Tütün Kilo	Üzüm Kilo	Zeytin Kilo	Bal Kilo
Bilecik	8580	102828	20000	15000	2500
Söğüt	17420	7790	700000	22000	6000
Gölpazarı	4140	14953	250000	-	5000
Osmaneli	19140	87457	150000	80000	2000
Bozüyük	-	4864	-	-	1500
Toplam	49280	217852	11200000	117000	17000

EK7: Vilayette Mevcut Hayvanat-1 Ehliye ve Ganemiye ile Mahsulat-1 Hayvaniye Miktarını gösterir cetvel, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 532.

	Hayvanat-1 Fersiyye				Hayvanat-1 Mücterre-i Kebire			
	Bargir	Kısrak	Merkep	Katır	Deve	Manda	Öküz	İnek
Bilecik	250	299	1988	93	35	406	4756	3988
Söğüt	414	562	3388	401	7	2271	7845	7615
Bozüyük	242	527	581	3	-	2336	7625	7411
Gölpazarı	151	423	1876	92	26	207	5312	3425
Osmaneli	96	216	1037	106	13	460	2533	1601
Toplam	1153	2027	8589	695	81	5860	28071	23940

EK8: Vilayette Mevcut Hayvanat-1 Ehliye ve Ganemiye ile Mahsulat-1 Hayvaniye Miktarını gösterir cetvel, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 532.

	Hayvanat-1 Mücterre-i Sagire		Mahsulat-1 Hayvaniye		
	Koyun	Keçi	Süt Kilo	Yün ve Yağı	Keçi Kılı
Bilecik	4783	17272	1359270	3826	8636
Söğüt	23657	20711	2777571	21291	10355
Bozüyük	14634	6921	2301048	13170	4810
Gölpazarı	7603	19368	13.980.059	6842	9684
Osmaneli	4249	13522	816921	3824	6761
Toplam	54926	80494	8652869	48953	40246

EK9: Bilecik Vilayetinin Nüfus-ı Umumiyesi, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 536.

Kaza İsimleri	Talak	Nikah
Merkez Bilecik	19	137
Söğüt	19	238
Osmaneli	6	26
Gölpazarı	19	79
Bozüyük	20	165
Toplam	83	681

EK10: Bilecik Vilayetinin Nüfus-ı Umumiyesi, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 536.Ö

Kaza İsimleri	Vefat			Doğum		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez Bilecik	147	145	293	160	156	316
Söğüt	206	208	114	197	175	372
Osmaneli	60	59	119	58	82	140
Gölpazarı	61	60	121	42	35	77
Bozüyük	134	146	280	115	123	238
Toplam	608	618	1226	572	571	1143

EK11: Bilecik Vilayetinin Nüfus-ı Umumiyesi, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 536.

Kaza İsimleri	Kayıtlı Nüfus-ı Umumiye		
	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez Bilecik	11254	10173	21427
Söğüt	19715	17068	36783
Osmaneli	4764	4373	9137
Gölpazarı	8686	7235	15921
Bozüyük	16085	14684	30769
Toplam	60504	53533	114037

EK12: Vilayette Mevcut Ormanlar, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 534

Kazalar	Ormanların Yüzölçümü Hektar	Ormanların Cinslerine Göre Taksimatı			Ormanlarda Bir Sene Zarfında Kesilen Kereste ve Mahrukat Miktarı		
		Karaçam	Kayın	Meşe	Kereste	Odun	Kömür
Bilecik Pazarcık Nahiyesi	28000	2800	8400	16800	56,309	2104	1547

EK13:Vilayette Mevcut Fabrikalarla Cinsleri ve İstihsalatı, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s. 534

Buldukları Mahaller	İsimleri	Ne ile İştigal Ettikleri	Nev'i Fabrika ve Değirmen	Sahiplerinin İsimleri
Bilecik Kasabası	Harap İpek Fabrikası		Fabrika	Fabrikatör Ali Bey ve Şirketi
Osmaneli Kasabası	İpek Fabrikası	Kozadan İpek İmal Eder	Fabrika	Günceli Hüseyin Ağa
Osmaneli Kasabası	Dakik Değirmeni	Dakik imal Eder	Değirmen	Sami Efendi
Osmaneli Kasabası Büyük Yenice Karyesi	Su Motoru	Su Çıkarır	Su Motoru	Halis Sakik Bey
Söğüt Kasabası	İpek Fabrikası	İpek	Fabrika	Hacı Emin Efendi zade Ragıp Efendi
Söğüt Kasabası	Dakik Değirmen	Dakik yapar	Değirmen	Hacı Hüseyinzade Sabri Bey
Bozüyük Kasabası	Kereste Farikası	Kereste ve Yumurta ve Talaş İmalathanesi	Fabrika	Bilecik Mebusu İbrahim Bey
Bozüyük Kasabası Gül Alanı Ormanı	Hevaş Hat 20 Kilometre Tevalinde olup	Tomruk Kereste nakline mahsus	Havai Hat	Bilecik Mebusu İbrahim Bey
Bozüyük Kasabası Gül Alanı Ormanı	Dekovil hattı Sekiz Kilometre tevalinde	Havi Hat İstasyonuna tomruk nakleder	2 Lokomotif	Bilecik Mebusu İbrahim Bey
Bozüyük Kasabası Gül Alanı Ormanı	Gülalanı Kereste Fabrikası	Kereste Mamulü	Fabrika	Hususi Ormanı Şirketi
Bozüyük Kızılsaray Ormanı	Kereste Fabrikası	Kereste Mamulü	Fabrika	Hacı Ömer Ağazade Süleyman Sami Bey
Bozüyük Bozalan Ormanı	Kereste Fabrikası	Kereste Mamulü	Fabrika	Batumzade Rüstem Bey
Bozüyük Karasu Orman	Dakik Değirmeni	1,2,3. Nev-i Dakik	Dakik Değirmen Fabrikası	Hacı Mollazade Emin Ağa Mahdmu Mehmed Hakkı Efendi
Bozüyük Kasabasında	Araba ve Alat-ı ziraiye tamiri	İmalathanesi	Bir adet gaz motoru	Demirci Osman Usta Mahdumları Mehmed İsmail

EK14: Yolun İbtidai – Nihayeti, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, s.535.

Yolun İbtidai – Nihayeti	Yolun Tulu	Sağlam Kısmı	Tamir edilecek Kısmı		Yeni İnşa Olunmakta
			Tamir Olunmakta	Tamire Başlanmamış	
	Km	Km	Km	Km	Km
Bilecik- Köprühisar 97+500- 66+000	31+500	10+000	6+000	15+500	0+000
Bilecik- İstasyon (97+500 ila 103+200)	5+700	20+000	3+700		
Bilecik- İstasyon- Söğüt (10+000 ila 24+560)	24+560	8+000	11+000	5+560	
Söğüt- Eskişehir Hududu (24+560 ila 68+560)	44+00	0+000	0+000	44+000	
Bilecik İstasyon – Karaköy (19+000 ila 19+000)	19+000	0+000	0+000	19+000	
Karaköy- Bozüyük (19+000 ila 37+000)	18+000	0+000	0+000	18+000	
Bozüyük – İnönü (37+000 i La 37+000)	14+600	0+000	0+000	14+600	
İnönü – Kütahya Hududu (51+600 ila 77+600)	26+000	0+000	0+000	26+000	
Karaköy – Pazarcık – İnegöl (30+000 ila 15+000)	30+000	15+000	0+000	15+000	
Vezirhan – Sakarya (0+000 ila 1+4+00)	1+400		1+400		
Bilecik- Vezirhan İstasyonu (15+000)	15+000	35+000	22+100	157+660	5+000